

Manana Angie Motshekga, Holobye wa Dyondzo ya Masungulo

Nkulukumba Enver Surty, Xandla xa Holobye wa Dyondzo ya Masungulo

Tibuku leti to tirhela ti endleriwe vana va Afrika-Dzonga ehansi ka vurhangeri bya Holobye wa Dyondzo ya Masungulo, Manana Angie Motshega, na Xandla xa Holobye wa Dyondzo ya Masungulo, Nkulukumba Enver Surty.

Tibuku to tirhela ta Rainbow ti vumba xiyenge xin'wana xa ntlawa wa migingiriko ya Ndzawulo ya Dyondzo ya Masungulo leyi kongomisiweke eka ku antswisa matirhelo ya vadyondzi va Afrika-Dzonga eka tigiredi ta ntsevu to sungula. Tanihi xin'wana xa swilo leswi nga swirhangana eka nkunguhato wa matirhelo ya mfumo, phurojeke leyi yi humelerile hi ku seketeriwa hi timali hi Nkwama wa Timali ta Tiko. Leswi swi endlile leswaku Ndzawulo yi swi kota ku endla leswaku tibuku leti to tirhela, ti kumeka hi tindzimi hinkwato ta ximfumo handle ko hakeleriwa.

Hi tshemba leswaku tibuku leti ti ta pfuna vadyondzisi eka migingiriko ya vona yo dyondzisa ya masiku hinkwawo no tiyisisa leswaku vadyondzi va vona va kota ku heta kharikhulamu. Hi tiyisise no letela mudyondzisi eka nghingiriko wun'wana na wun'wana hi ku katsa mifungho leyi kombisaka leswi mudyondzi a faneleke ku endla swona.

Hi ni ntshembo leswaku vana va ta tiphina no tsakela ku tirha migingiriko leyi nga ebukwini loko va ri karhi va ya emahlweni no dyondza, na leswaku wena, mudyondzisi, u ta tsaka swin'we na vona.

Hi mi navelela ku humelela, wena na vadyondzi va wena eku tirhiseni tibuku leti to tirhela.

Rainbow WORKBOOKS

XITSONGA HOME LANGUAGE
GRADE 5 – BOOK 1
TERMS 1 & 2
ISBN 978-1-920458-70-6

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

XITSONGA RIRIMI RA LE KAYA – Giredi ya 5 Buku ya 1

ISBN 978-1-920458-70-6

XITSONGA RIRIMI RA LE KAYA

Giredi ya 5

Buku ya 1

Tikotara ta 1 na 2

Vito:

Tlilasi:

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Afrika-Dzonga

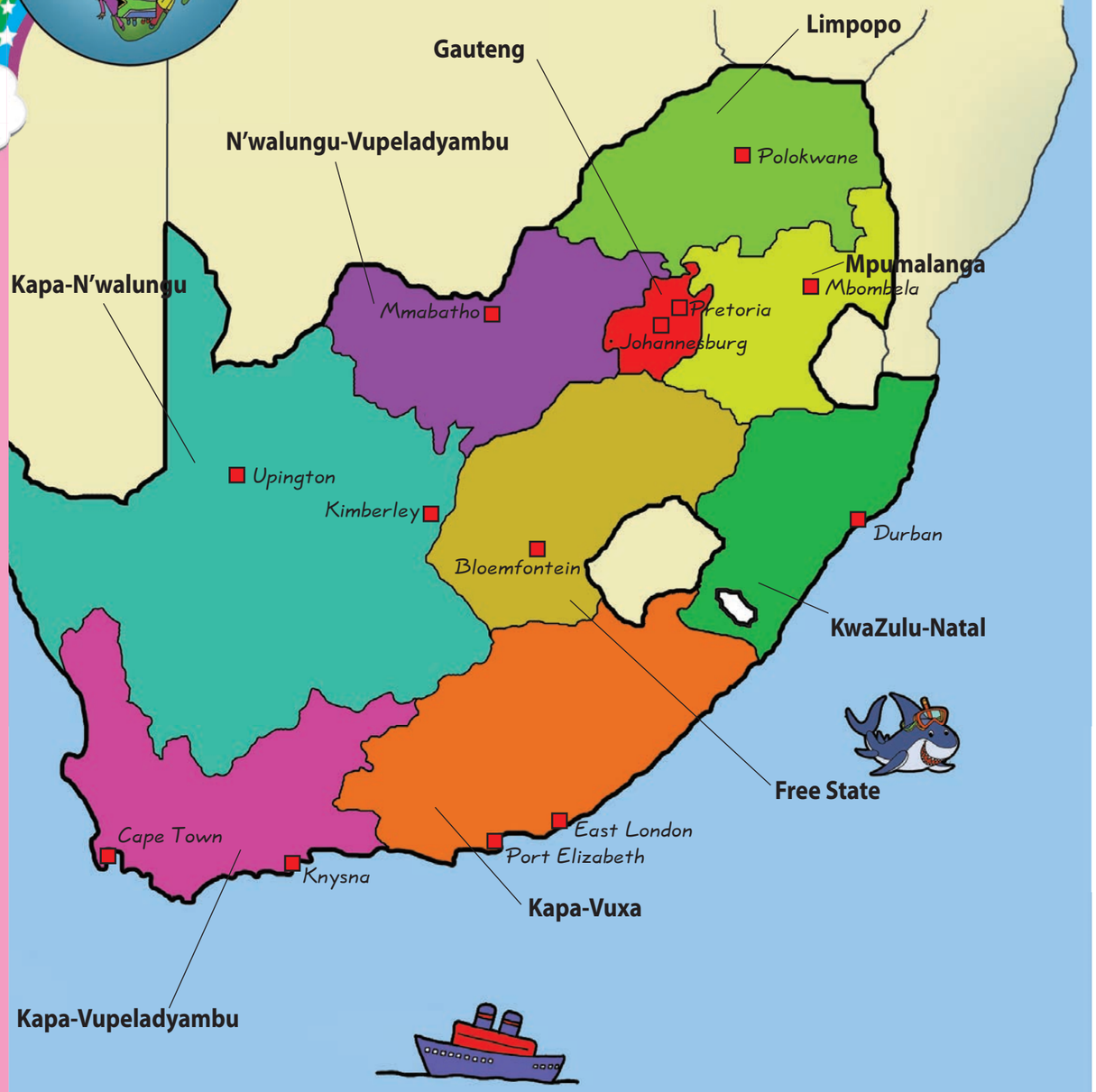

VUTIHLAMULERI BYA VANTSHWA AFRIKA-DZONGA

Ku ringana

Khoma munhu un'wana na un'wana hi ku ringana na hi mfanelo. U nga vi na xihlawuhlawu.

Ndzhuti wa ximunhu

Xixima munhu un'wana na un'wana. Kombisa tintswalo no hlayisa.

Vutomi

Swilo leswi hanyaka hinkwaswo swi na nkoka. Khoma swilo leswi hanyaka hinkwaswo hi xichavo.

Ndyangu

Xixima vatswari va wena. Kombisa tintswalo no tshembeka eka va ndyangu wa ka n'wina.

Dyondzo

Nghena xikolo, dyondza u tlhela u tirha swinene. Landzelela milawu ya xikolo.

Ntirho

Pfuna va ndyangu wa ka n'wina hi mitirho ya le kaya. Vana a va fanelangi ku sindzisiwa ku lava ntirho.

Ntshunxeko na vuhlayiseki

U nga tshuki u vavisi, u karhata kumbe u chavisa van'wana naswona u nga pfumeleli van'wana ku endla sweswo. Herisa ku hambana ka mavonele hi ndlela yo rhula.

Nhundzu

Xixima nhundzu ya vanhu van'wana U nga onhi nhundzu naswona u nga yivi.

Vukhongeri, swikholwakholwana na mavonele

Xixima swikholwakholwana na mavonele ya vanhu van'wana.

Vuhlayiseki

Hlayisa misava. U nga onhi mati na gezi. Hlayisa swiharhi na swimila. Hlayisa yindlu ya ka n'wina na muganga wa ka n'wina swi tshama swi basile no va swi hlayisekile.

Vuakatiko

Va na muakatiko wa Afrika-Dzonga wo lulama no tshembeka. Xixima milawu u tlhela u tiyisisa leswaku van'wana va endla sweswo na vona.

Ntshunxeko wo humesa mavonele

U nga hangalasi vunwa na rivengo.Tiyisisa leswaku vanhu van'wana a va rhukaniwi kumbe va tlhaviwa hi marito.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
Third edition 2013

ISBN 978-1-920458-70-6

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

This book may not be sold.

Giredi ya 5

Rainbow WORKBOOKS

Rirmi

1 Vanhu vo tanihi mina na wena 2

2 Mitsheketo 35

3 Swiharhi 69

4 Ntlangu..... 103

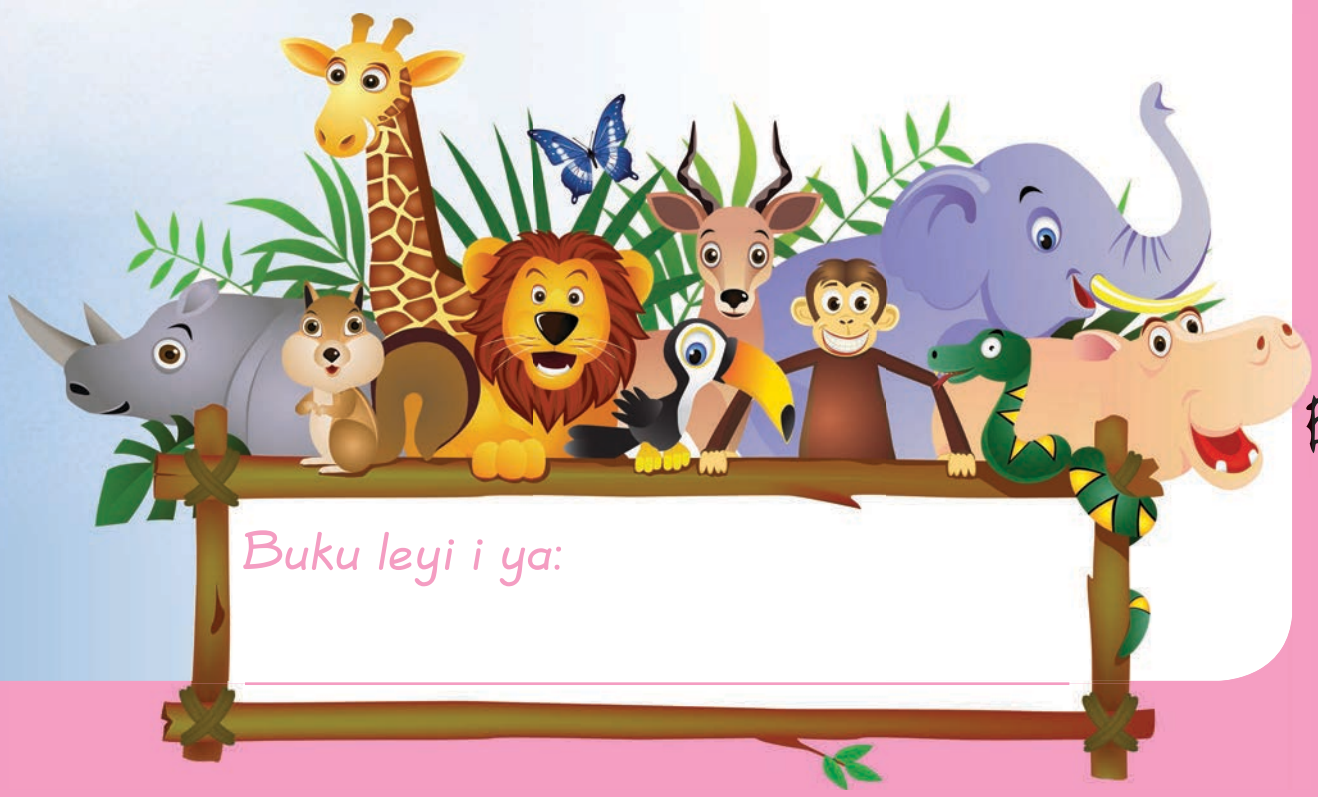

Buku leyi i ya:

Xitsonga

Buku ya 1

Siku:

Pele – u rhandza bolo

A hi vulavuleni

Bolo ya milenge hi yin'wana ya mitlangu ya ndhuma emisaveni hinkwayo. Xana wa yi rhandza?

- Hi xihi xitlangi xa bolo ya milenge lexi u xi rhandzaka?
- Hikwalaho ka yini u xi rhandza?
- Ku na leswi u swi dyondzaka eka xona?
- Loko swi te tano, xana u dyondza yini eka xona?

A hi hlayeni

"Loko ndzi twa Risimu ra Rixaka ra Brazil ri yimbeleriwa, ndzi titwa onge ndzo lorha. Ndzi ringeta ku anakanya hilaha ndzi nga ta tlanga hakona kambe ndzi tikuma ndzi ehleketa: Swi ta njhani leswaku ndzi tikuma laha, eka xipano xa Brazil, eSweden, ndzi ri ekusuhi no tlangela tiko ra mina? Lowu wo va norho ntsena . . . !"

Loyi i Pele loko a ri na 17 wa malembe, a tlanga ntlangu wa yena wo sungula eka rhengu ro hetelela ra bolo ya milenge ya Khapu ya Misava. Jaha leri i mani? Ri fike njhani eka Khapu ya Misava? Ri titwa njhani hi bolo ya milenge, leyi nga endla leswaku ri duma?

Pele a tshama edorobeni leritsongo eBrazil. Ndyangu wa ka vona a wu hluphekile. Pele a ri jaha leri a ri tshamela ku tlanga bolo ematshan'wini yo ya exikolweni. U vile na nkateko hikuva tata wa yena na yena a ri xitlangi xa bolo ya milenge naswona u n'wi dyondzisile leswaku ku dzaha na ku nwa byalwa a swi lulamangi.

Pele u ri, "Vanhu va le Brazil va rhandza bolo ya milenge. Va sungula ku raha loko va dyondza ku yima. Leswo famba swi landzela endzhaku."

U tisungulerile xipano xa bolo ya milenge, "The Shoeless Ones", a ri na 10 wa malembe. A tiva lexi a xi endla. Loko a ri na 14 wa malembe u tlangerile xipanu xa vatsutsumi.

Hi nkarhi lowu swilo a swi nga n'wi fambeli exikolweni. A rhandza ku tlanga bolo ya milenge. Ku

na lembe leri a nga tsandzeka exikolweni. U tshikile xikolo a ri na 14 wa malembe ivi a ya tirha efemeni ya tintanghu. Loko se a kurile, u tisorile ku va a tshikile xikolo. U tlhelerile exikolweni a hundzela eyunivhesiti loko se a tekile naswona a ri na n'wana.

Loko a ri na 15 wa malembe, u yile a ya tlanga bolo ya milenge eka xipanu xa ndhuma xa Santos. Endzhaku ka malembe mambirhi u tlangerile Brazil eka Khapu ya Misava ya 1958 eSweden. U howisile tigolo ta khume eka xidlodlo lexi Brazil yi nga hlula eka xona.

Endzhaku ka sweswo u tlangile mitlangu yo tala a howisa tigolo to hundza 1 300. Hikwalaho ka yini Pele a humelerile? Ku na swivangelo swo tala. Xo sungula, a rhandza bolo ya milenge. Xa vumbirhi, a tlharihile eka matlangelo ya yena. Xo hetelela, a nga titlangeli kambe a tlangela xipano hinkwaxo.

Pele a nga ri ntsena mutlangi wa ndhuma wa bolo ya milenge. Kambe u tirhile swinene leswaku vatlangi va bolo ya milenge va sirheleriwa eka timfanelo ta vona. U tiyisise leswaku loko va vabya kumbe va vavisekile va ya emahlweni va hakeriwa.

A hi vulavuleni

- Xana Pele a titwa njhani loko a tlanga ntlangu wa yena wo sungula wa rixaka?
- Pele a rhandza ku tshama a hanye kahle emirini. Xana u swi tiva njhani leswi?
- Pele u tlhelerile exikolweni a ri na nsati. Xana u ehleketa leswaku leswi a swi n'wi tikela kumbe a swi n'wi olovela? Nyika nhlamuselo ya wena.
- Hi ku vona ka wena i yini lexi nga endla leswaku Pele a va xitlangi xa ndhuma?

A hi tsaleni

Yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona. Dirowa ntila wo suka eka rito rin'wana na rin'wana eximatsini ku ya eka nhlamuselo ya rona exineneni.

anakanya	ku tiveka
duma	ku nghenelela
ku tsakela	rhengu ro hetelela
xidlodlo	ku swi kota
humelerile	ehleketa

Siku:

Ku ehleketa hi Pele

A hi twisiseni

Tlhela u languta xitori xa Pele ivi u hlamula swivutiso leswi landzelaka.

- I mani a vulavulaka eka ndzimana yo sungula?
- Xana u ehleketa leswaku Pele a tinyungubyisa hi ku tlangela Brazil? Leswi u swi tivisa ku yini?
- Hi ntolovelo vana va rhanga va kasa va nga si famba. Xana Pele u ri vana va endla yini eBrazil?

Ku na swivutiso swinharhu leswi swi vutisiwaka eka ndzimana ya 2 ya xitori. Swi tsale ehansi. Tsala tinhlamulo ta swivutiso leswi.

Hikwalaho ka yini Pele a ri xitlangi xa ndhuma? Tsala tinhlamuselo tinharhu.

A hi tsaleni

Tata marito lama faneleke. Tirhisa marito lama nga ebokisini leri nga laha hansi ku ku pfuna.

titshemba	howisile	mutlangi	Santos	malembe	rhandza

Pele a ri _____ wa ndhuma wa bolo ya milenge. U tlangile bolo a ri na _____ ya khumentlhanu eka xipanu xa _____. U _____ tigolo to tala hi nkarhi lowu a tlanga bolo ya milenge. U humelerile hikuva a _____ naswona a _____ ku tlanga a ri xiphemu xa xipano hinkwaxo.

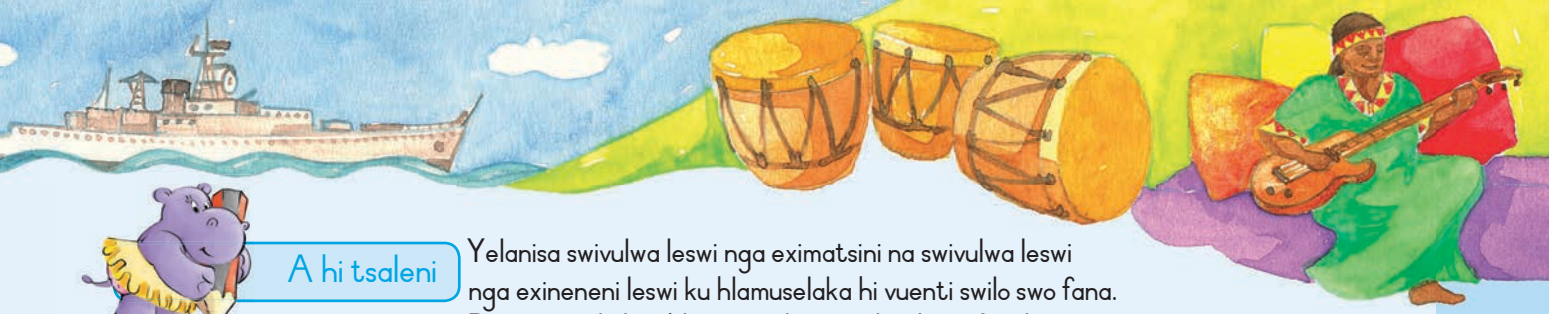

A hi tsaleni

Yelanisa swivulwa leswi nga eximatsini na swivulwa leswi nga exineneni leswi ku hlamuselaka hi vuenti swilo swo fana. Dirowa mitila leyi hlanganisaka swivulwa leswi fanaka.

Pele u feyirile exikolweni.	U tlangile bolo ya milenge a tlangela tiko ra yena.
U tshikile xikolo a ri na 14 wa malembe.	U tirha swinene.
A tirha eka fekitiri ya tintanghu.	A ri na malembe ya 14.
U ta humelela.	U hetile xikolo loko se a kurile.
A titlangela bolo ya milenge.	A nga dyondzi.

Sweswi hlanganisa swivulwa leswi yelanaka swi vumba xivulwa xin'we. Tirhisa marito lama nga laha hansi ku swi hlanganisa:

hikuva	loko	loko	kambe	naswona

Xikombiso

Pele a hanyile kahle. Pele a nga dzahi.
Pele a hanyile kahle hikuva a nga dzahi.

Tsala swivulwa swa wena laha:

A hi tsaleni

Hetisa mepe lowu wa pume mayelana na bolo ya milenge.
Tata swivandla leswi nga riki na nchumu.
Tirhisa mahungu lama nga eka pharagirafu.

Ndzi rhandza bolo ya milenge. Ndzi ya emimecheni nkarhi na nkarhi loko ndzi swi kota. Swipanu swo hambana swi ambala tiyunifomo to hambana. Van'wana vatlangi va bolo ya milenge va kahle swinene naswona va howisa tigolo to tala.

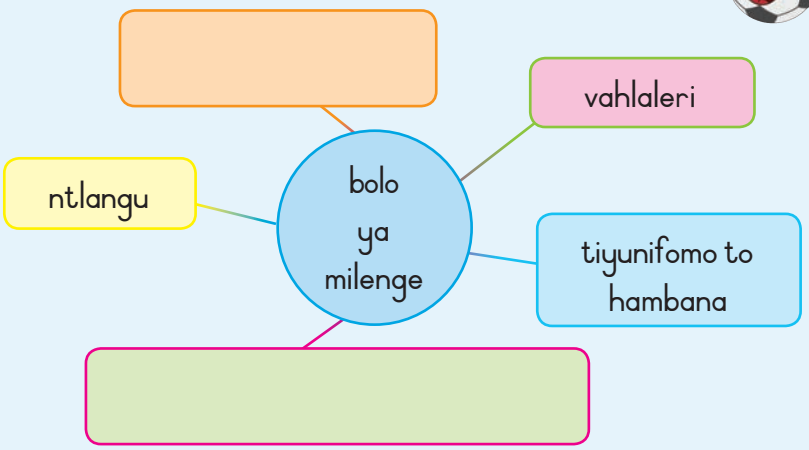

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Siku:

Ku ehleketa hi bolo ya milenge

A hi hlayeni

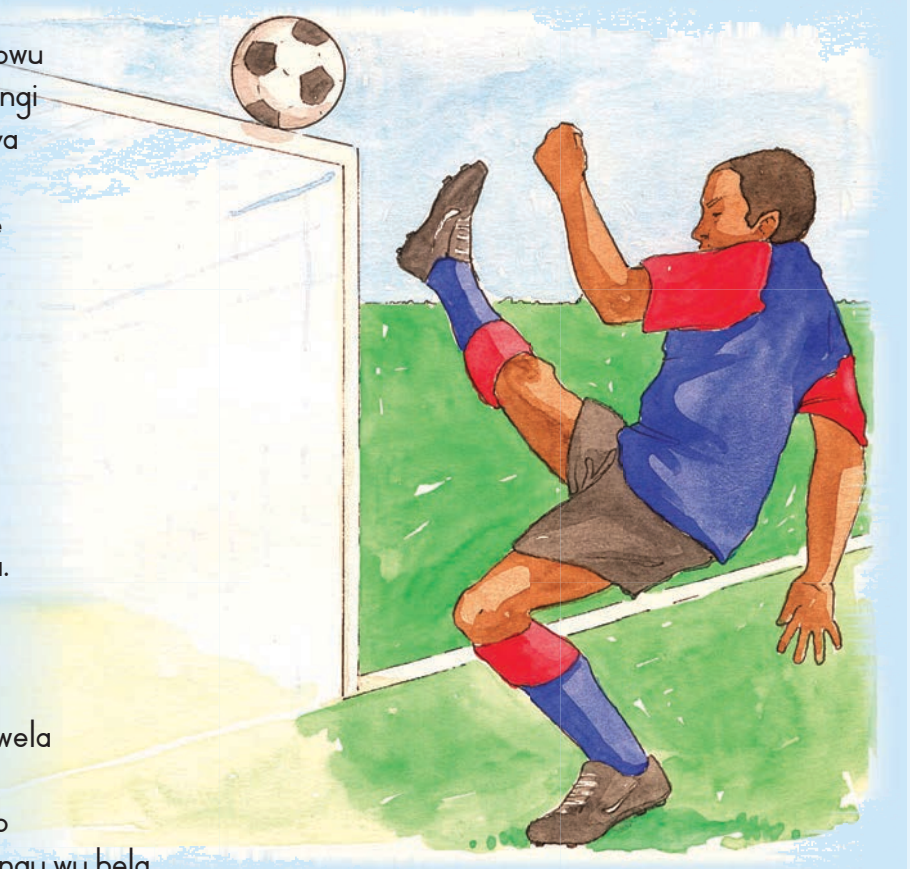

Ndza wu rhandza ntlangu lowu
Ndzi rhandza ku vona vatlangi
Va tlula onge va lava ku gava mpf'huka
Van'wana va tsutsuma onge
Va tsutsumisa makhamba.

Vahlaleri va hokoloka,
Tanihi swikhovha,
Loko vatlangi va hupa bolo
Va ba pongo
Onge va nga n'wi dlaya
Hi marito ya vona yo tlhava.

Loko vatlangi va lwela bolo,
Milomo ya vahlaleri
Ya pandzeka hi ku ba makhwela
Loko xipano xa vona xi biwa,
Va tsana no va na mavondzo
Naswona va tsaka loko ntlangu wu hela.

Pattmore Dotiro, Highveld School, Harare

A hi twisiseni

Langutani xitlhokovetelo lexi ivi mi vulavula hi tinhlamulo ta n'wina.

Xana vatlangi va bolo ya milenge va hatlisa? Hi wahi marito lama hlamuselaka swoleswo?
Hi rihi rito rin'wana ra vahlaleri?
Xana vahlaleri va titwa njhani loko mutlangi a hupa bolo?
Xana va vona swi fanerile leswaku xipano xa vona xi hlula? Hikwalaho ka yini u ehleketa hi ndlela yoleyo?
Xana hi xihi xipanu xa bolo ya milenge lexi u xi seketelaka?
U titwa njhani loko va lahlekeriwa hi ntlangu? Hikwalaho ka yini u titwa hi ndlela yoleyo?

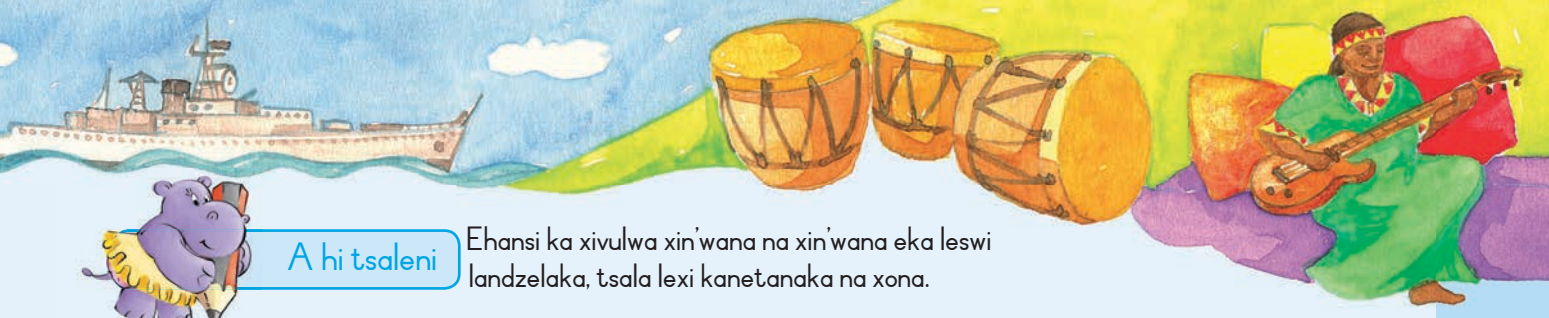

A hi tsaleni

Ehansi ka xivulwa xin'wana na xin'wana eka leswi landzelaka, tsala lexi kanetanaka na xona.

Swikombiso

Pele a tsakile swinene.
Pele a nga tsakangi swinene.

Va tlangile kahle bolo ya milenge.
A va tlangangi kahle bolo ya milenge.

N'watipempe u bile xitswiriri.

Va hlundzuka no va na mavondzo.

Vahlaleri va ba huwa no huwelela.

Vatlangi van'wana va tsutsuma swinene.

A hi tsaleni

Cinca swivulwa leswi nga laha hansi ku suka eka xiyimo xa khale ku ta eka xa sweswi, ivi u tsala xivulwa lexintshwa.

Xikombiso

Pele a tshama eka doroba leritsongo eBrazil.
Pele u tshama eka doroba leritsongo eBrazil.

Hikwalaho ka yini Pele a kotile ku humelela?

U sungurile xipanu xa yena xa bolo ya milenge.

U tshikile xikolo a ya tlanga bolo ya milenge.

U pfunile vatlangi vo tala va bolo ya milenge.

Pele a ri xitlangi xa ndhuma xa bolo ya milenge.

Siku:

Portia u kambisisa xitori xa bolo ya milenge

A hi hlayeni Hlaya nkambisiso wa buku leyi mayelana na xitori lexi tsariweke hi khazi wa Pele, Sam.

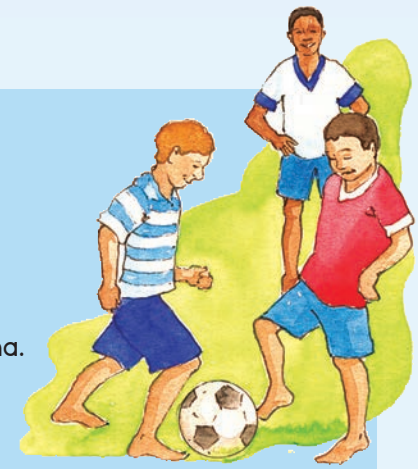

Sam wa bolo ya milenge

Eku sunguleni ka xitori Sam u ya hlangana na khazi wa yena Pele loyi a taka a huma eBrazil. Exikolweni Pele a nga swi koti ku tlanga khirikhete, rhagibi kumbe thenisi. Naswona a nga swi rhandzi ku dyondza ngopfu. U rhandza ntlangu wun'we ntsena. Bolo ya milenge! Pele u dyondzisa vanghana va yena lava nga eka giredi ya mune ku tlanga bolo ya milenge. Hlaya buku leyi ku vona loko va nga hlula vana lava nga eka giredi ya ntlhanu.

Ndzi rhandza buku leyi hikuva ndzi rhandza bolo ya milenge. Swifaniso swi dirowiwe kahle naswona swi khavisiwile. Vatlangi va tikomba va tlanga bolo ya milenge ya ntiyiso. Ndzi rhandza matsalelo ya mutsari hikuva ya endla leswaku bolo ya milenge yi va na vutomi. Ndzi pfumela leswaku vanhu lava rhandzaka bolo ya milenge va fanele va hlaya buku leyi hikuva yi tsariwe kahle naswona xitori xa kona xa tsakisa.

Hi Portia Nchabeleng

A hi tsaleni Hlamula swivutiso leswi landzelaka mayelana na nhluto wa buku leyi.

Xana nhlokomhaka ya buku leyi incini?

I mani a nga endla nkambisiso wa buku leyi?

Xana buku leyi yi vulavula hi yini?

Hikwalaho ka yini Portia a rhandza xitori lexi?

Xana u ehleketa leswaku vana van'wana va ta xi rhandza? Hikwalaho ka yini?

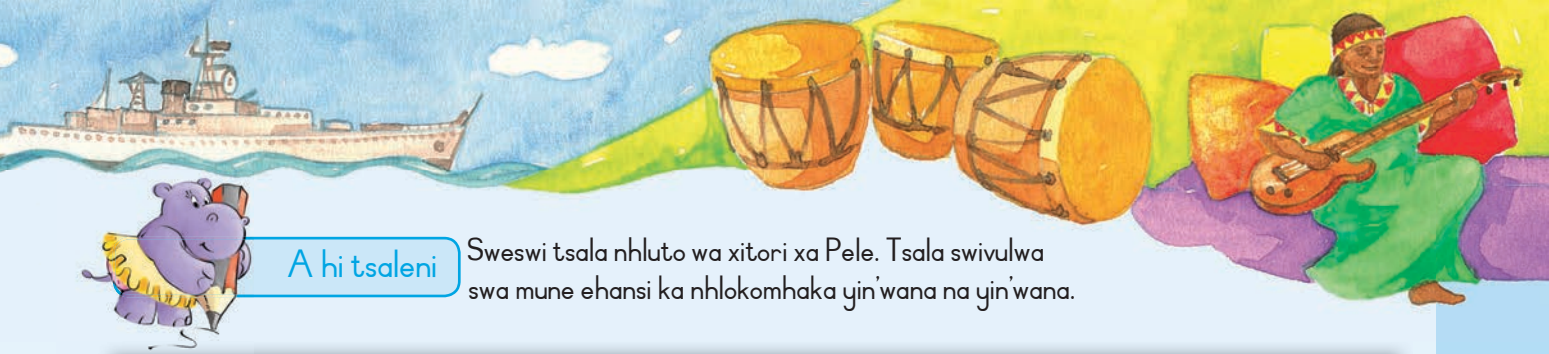

A hi tsaleni

Sweswi tsala nhluto wa xitori xa Pele. Tsala swivulwa swa mune ehansi ka nhlokomhaka yin'wana na yin'wana.

Xitori lexi xi mayelana na

Pele i xikombiso lexinene eka vantshwa hikuva

Ndzi xi rhandzile/a ndzi xi rhandzangi xitori hikuva

U nga xi hlaya/u nga xi hlayi xitori lexi hikuva

A hi hungaseni

Hinkwawo maletere lama nga eka marito lama ya hlangahlanganile. Ya lulamise.

Ilobo ya ngelemi		lePe	
pukha ya vasami		zdaah	
nwaku		I lobo ya ngelemi	

Sweswi lulamisa swivulwa leswi hi ku tsala rito leri faneleke endzhaku ka rito rin'wana na rin'wana leri nga hlangahlangana. U endleriwile lero sungula leswaku swi ta ku olovela.

Vanhu vo tala va tile eAfrika-Dzonga leswaku va ta vona (lobo ya ngelemi) bolo ya milenge ya (pukha ya vasami) _____. (lePe) _____ u tile na yena. A nga swi rhandzi ku (zdaah) _____ kumbe ku (anw) _____!

Siku:

5 Nothembi – muyimbeleri wo hambana na van'wana

A hi vulavuleni

Xana wa byi rhandza vuyimbeleri? Vanhu vo tala va byi rhandza. Burisana na tlilasi hinkwayo mayelana na swivutiso leswi.

- Xana u yingisela vuyimbeleri bya njhani?
- Xana u rhandza muyimbeleri wihi wa xisati eAfrika-Dzonga?
- Hikwalaho ka yini u rhandza vuyimbeleri bya yena?
- Xana u rhandza muyimbeleri wihi wa tinxakaxaka wa xinuna?
- Hikwalaho ka yini u rhandza vuyimbeleri bya yena?

Xana mi swi kumile leswaku vanhu vo hambana va rhandza vuyimbeleri byo hambana?

A hi hlayeni

Lexi i xitori lexi tsariweke hi munhu un'wana loyi a rhandzaka vuyimbeleri.

Manana wo tlanga katara

Ndzi twile hi ta wansati un'wana loyi a yimbelela eKippies, tlilabu yin'wana eJoni. U ambala swiambalo swa Xindhevele naswona u chaya katara ya ilekitiriki. "Swi nge endleki," Ndzi vula swoleswo, kambe a ndzi ri na swivutiso. A ndzi lava ku n'wi vona hi ndzexe. Hiloko ndzi ya eKippies, laha ndzi nga hlangana na Nothembi.

A ndzi ya tshembangi mahlo ya mina loko ndzi vona Nothembi a khandziya xiteji. A ri xihontlovila. A hlovile naswona mabendlele lama a ma ri na vuhlalu a ma funengetile mavoko na milenge ya yena. A ambarile nkumba wo vangama wa vuhlalu, enhlokweni ya yena a ambarile xigqhoko lexikulu xa ndhavuko.

Nothembi u tlakusile mavoko ya yena ku xeweta ntshungu. Hiloko a tlakula katara ya yena ya ilekitiriki. Katara yo xonga swonghasi! A yi hlovisiwile hi tidizayini ta Xindhevele no pendiwa hi mihlovo hinkwayo ya nkwangulatilo.

Nothembi u sungurile ku tlanga. U endlile leswaku katara ya yena yi vulavula, yi yimbelela, yi gungula, yi huwelela no rila.

Nothembi u tlhela a yimbelela. U yimbelela hi tindhawu ta le matikoxikaya, milambu na vutomi emapurasini, lebyi a byi tivaka ku sukela loko a ha ri lontsongo. A ku ri na vuyimbeleri hinkwako. "Malume wa mina u ndzi dyondzisile ku tlanga katara loko ndza ha ri lontsongo swinene," ku vula Nothembi. "A ndzi yimbelela emikosini na le mikhubyeni. Hi 1983 ndzi tumbuluxile bende ya mina eMamelodi. A va nga talangi va xisati lava a va tlanga katara ya ilekitiriki hi nkarhi lowuya. Loko vanhu va ndzi vona, a va ku ndza penga. Kambe ndza swi tiva leswaku a ndzi nga pengi, a ndzo rhandza ku yimbelela no tlanga katara. Ndzi titwa hi ndlela yin'wana loko ndzi yimbelela no tlanga katara. Ndzi titwa ndzi ri na matimba." U ri u titwa a ri na nkateko sweswi. "Loko ndzi tlanga ndzi tlangela ku tihanyisa. Hi va-1980, a a ndzi tirha tanihi mutirhi wa le mitini leswaku ndzi ta wundla vana va mina vambirhi."

A hi vulavuleni

- Xana u ehleketa leswaku Nothembi i xikombiso xa kahle eka vantshwa lava lavaka ku yimbelela? Hikwalaho ka yini?
- Vanhu lava va nga swikombiso leswinene eka vantshwa va vuriwa "vanhu va swikombiso". Xana u ehleketa hi munhu un'wana wa xikombiso?
- Xana u rhandza vuyimbeleri bya xintu kumbe bya xilungu? Hikwalaho ka yini?
- Nothembi u tlangile katara ya yena a ha ri lontsongo swinene. Xana u ehleketa leswaku u fanele u sungula vuyimbeleri bya wena wa ha ri lontsongo leswaku u ta va muyimbeleri wa kahle?
- Languta xifaniso lexi. Vulavulani hi swiambalo swa Nothembi na vuhlalu bya yena. Hlamuselani leswaku swi njhani, swi khavisiwile hi mihlovo yihi na leswaku ma swi tsakela ku ambala ku fana na yena.

A hi tsaleni

Yelanisa rito leri nga eka kholomo ya ximatsi na nhlamuselo leyi nga eka kholomo ya xinene. Dirowa ntila exikarhi ka rito na nhlamuselo ya rona.

Nhenha	yindlu ya vanhwanyana
Xigqhoko	kurisa
Nhanga	muhluri
Wundla	xihuku

Siku:

Ku ehleketa hi Nothembi

A hi twisiseni

Languta nakambe xitori xa Nothembi.

- Xana i mani a vulavulaka eka ndzimana yo sungula? Xana u ehleketa leswaku i Nothembi kumbe i mutsari? Hikwalaho ka yini.
- Xana u ehleketa leswaku swi vula yini leswi "A ndzi ya tshembangi mahlo ya mina"?
- Nothembi u ri u titwa a ri na matimba loko a tlanga katara. Hikwalaho ka yini a titwa hi ndlela leyi?
- Xana vutomi bya yena bya ha fana na leswi a byi ri xiswona hi 1980? Hikwalaho ka yini.

Tsala swivulwa swinharhu leswi hlamuselaka Nothembi.
U nga swi kopunula eka xitori kumbe u tivumbela swivulwa swa wena.

A hi tsaleni

Tirhisa marito lama ku hetisa swivulwa leswi nga laha hansi.

swinene	ekule	nimpundzu

Nothembi a pfuka _____ a lulamisela vana va yena swakudya hikuva a va nghena xikolo _____ na le kaya. Vana va yena a va fanele va tsutsuma _____ leswaku va ta fika exikolweni hi nkarhi.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm

A hi tsaleni

Languta marito lama nga laha hansi yo huma eka ndzimana yo hetelela ya xitori xa Nothembi. Tsalani marito lama ehansi ivi mi vulavula hi swilo leswi nga humelela khale na leswi humelelaka sweswi eka kholomo leyi faneleke.

tirhile	kateka	a fanela ku wundla	tlanga

khale	sweswi

A hi tsaleni

Tirhisa marito lama landzelaka ku hetisa swivutiso leswi.

njhani	rini	kwihi	mani

Xana Nothembi u tswaleriwe _____?

Xana Nothembi u tlanga xichayachayana xa _____?

Xana Nothembi u tile _____ eMamelodi?

I _____ a nga n'wi dyondzisa ku chaya katara?

Siku:

Risimu ra Rixaka ra Afrika Dzonga

A hi hlayeni

Nkosi sikelel' iAfrika

Malupakanyisw' uphondo lwayo,
Yizwa imithandazo yethu,
Nkosi sikelela, thina lusapho lwayo.

Sounds the call to come together,
And united we shall stand,
Let us live and strive for freedom,
In South Africa our land.

A hi twisiseni

Leyi i ndzimana yo sungula na yo hetelela ya Risimu ra Rixaka ra Afrika-Dzonga.
A hi tinsimu hinkwato ti nga tinsimu ta rixaka. Xana Risimu ra Rixaka i yini?

- Hikwalaho ka yini Risimu ra rixaka ra hina ri tsariwile hi tindzimi to hambana?
- Hikwalaho ka yini swi fanerile ku va na risimu ra rixaka?

Tsundzuka hi mikarhi yinharhu laha u nga twa vanhu va yimbelela Risimu ra Rixaka. Yi tsale ehansi.

A hi tsaleni

Marito lama nga laha hansi i mipfumawulo leyi encisaka. Hlawula lowu faneleke u wu tirhisa eka xivulwa xa wona laha hansi.

phoo!	nyaku	gaa	hefu	tlukwa

U te _____, loko a fika ekaya naswona a karhale.

Voko ra mina ri tshoveke ri ku _____!

Ndzi te ndzi fika yena a ku _____, a hambana na mina.

U te loko a vona valala va yena a ku _____ a baleka.

U wile exitulwini a ku _____, hi xikosi.

A hi tsaleni

Xana u titwa njhani loko u yimbelela Risimu ra Rixaka ra tiko rin'wana? Tsala swivulwa swimbirhi:

Siku:

Ku ehleketa hi vuyimbeleri

A hi tsaleni

Longoloxa marito hi nongonoko lowu faneleke leswaku ya vumba swivulwa. U nga rivali ku sungula swivulwa swa wena hi letere lerikulu no swi heta hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wa xihlamalo.

hi vona a lava ndzi ku n'wi ndzexe

vuyimbeleri bya Nothembi u xana tlanga njhani

hambana Dzonga ta ku eAfrika vuyimbeleri na to tinxaka

i tsakisa muyimbeleri wo

A hi tsaleni

Hetisa nongonoko wa khonsati leyi nga ta va exikolweni xa n'wina. Tirhisa marito lama nga ebokisini.

Rixaka	Chaka	Nhloko ya xikolo	Pata	boom
Rosa wa mina	phata	n'wampfundla	Hip	Mindzhumba

Nongonoko

1. Tigiredi ta I na 2 – Xinengana xa _____"
2. Giredi ya 3 – "Pata _____"
3. Ntlawa wo Cina – "Xinyori _____"
4. Vanhwana va mindzhumba – "Boom di di _____"
5. Giredi ya 4 – Vutlhokovetseri byo _____
6. Giredi ya 5 – Bende ya _____
7. Giredi ya 6 – _____ hop
8. Xiyimbeleri xa n'wendzi – Yvonne _____ _____
9. Risimu ra _____ – Nkosi Sikelel'iAfrika
10. Ku khensà – _____

A hi tsaleni Endla papila ra le mahlweni ra nongonoko wa wena.

Xikombiso

XIKOLO XA PHURAYIMARI YA ORANGE FARM

KHONSATI YA VUYIMBELERI NO CINA

6 N'wendzamhala 2013

Pheji ra wena

Languta nakambe nongonoko wa khonsati. Swi nga va njhani u tiendlela khonsati ya wena? Ehleketa hi leswi u nga ta swi lava eka khonsati ya wena. Xana u ta rhamba vayimbeleri vahi? Xana vanghana va wena kumbe vandyangu va ta tlanga ekhonsatini? Xana ku ta va na vacini?

Sweswi titsalele nongonoko wa swilo swa ntsevu leswi nga ta endliwa ekhonsatini ya wena.

Nongonoko

1.	4.
2.	5.
3.	6.

A hi hungaseni Kuma leswaku i katara ya mani leyi nga eka xipikara xin'wana na xin'wana

Ntlawa wo hlangahlangana

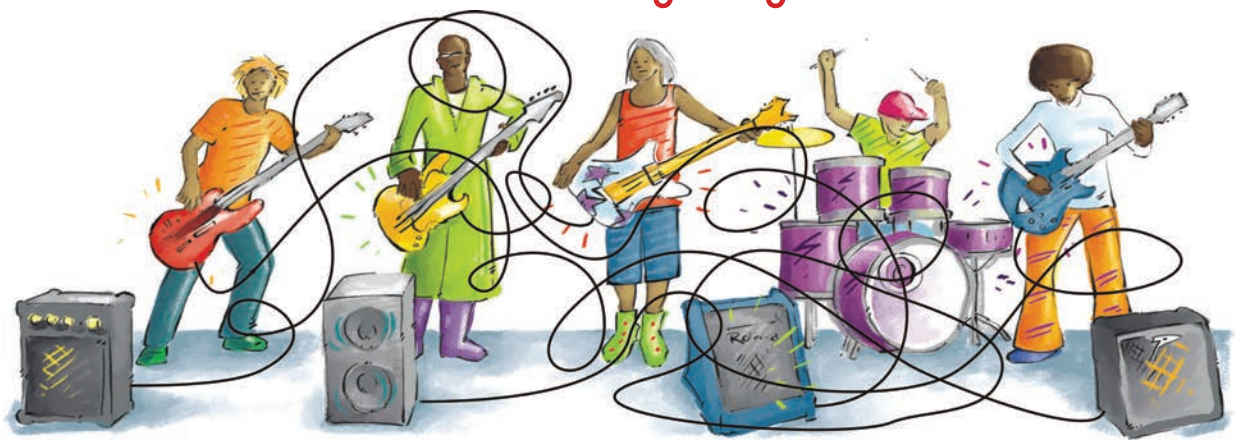

Siku:

Lisa u ya elwandle

A hi vulavuleni

Vulavulani hi xifaniso. Xana nhwanyana loyi u endla yini eka xiphemu xin'wana na xin'wana xa xifaniso?

- Nhwanyana loyi a nga exifanisweni u le ka vuthu ra le matini. Xana vuthu ra le matini ri hambanile na vuthu ra masocha kumbe vuthu ra le moyeni? Hikwalaho ka yini?
- Xana u tshama u khandziya xikepe kumbe byatso? Loko u tshame u swi endla, hlamusela tlilasi leswaku a swi ri njhani.
- Xana wa swi lava ku va eka vuthu ra le matini? Hikwalaho ka yini?
- Xana wa ri rhandza lwandle? Hikwalaho ka yini?

A hi hlayeni

Nhwanyana loyi a nga joyina vuthu ra le matini

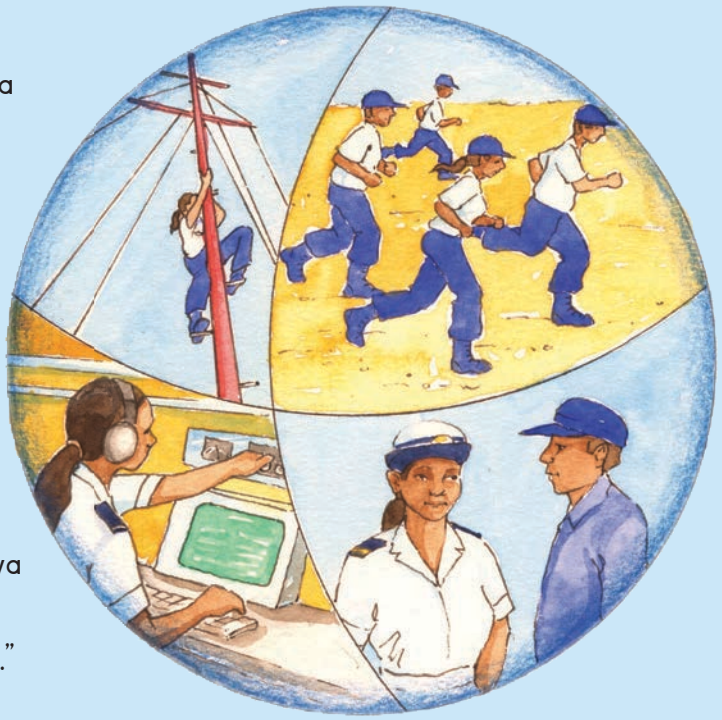

Lisa Hendricks u joyinile nevhi loko a heta xikolo. "A ndzi nga wu rhandzi ntirho wa kaye ku fika ntlhanu hikuva wa siringa," a hlamusela. "A ndzi rhandza ku famba ndzi ya endla swilo. Kutani vuthu ra le matini a ri tikomba ri hambanile no tsakisa. Vanghana va mina vo tala va hlamarile. A ndzi ri munhu wo miyela."

Mikarhi yin'wana vutomi bya le swikepeni elwandle bya tika. "Ndzetelo wa masungulo wa tika swinene. Loko ri pela, u karhele swinene u tsandzeka no famba."

Loko a heta ndzetelo wa masungulo, u tekile xiboho xo endla mbulavurisano. U dyondzile hilaha u nga rhumelaka hungu hakona, leswi nga na nkoka eka vuthu ra le matini. Xikepe xin'wana na xin'wana xi fanele xi tivisa swin'wana swikepe leswaku ku humelela yini na leswaku va le kwihi. Hinkwavo va fanele va kota ku vulavula kumbe ku rhumela mahungu eka vanhu etikweni. "Ku hava munhu eka vuthu ra le matini la nga rhumelaka mahungu a nga tirhisi Ndzawulo ya Vuhlanganisi," Lisa a hlamusela.

Lisa u teke goza ro leteriwa tanihi muofisiri, leswaku a dyondza ku lawula swilo leswi vatluti van'wana va swi tirhisaka. U titwile a tsakile ku va a amukeriwile. Eka dyondzo leyi a ku ri na 44 va xinuna na vaxisati vambirhi. Dyondzo leyi a yi tika swinene. Lisa a swi tiva leswaku u fanele ku va a hanye kahle leswaku a ta swi kota.

Xin'wana xa xiphemu xa ndzetelo wa yena a ku ri ku ya elwandle naswona Lisa u hlamusela leswaku leswi a swi tsakisa swinene. "Hi hetile vhiki hi ri eswikepeni hi tlhela hi tshama nkarhinyana ehansi ka lwandle eka tisabumarini."

Mikarhi hinkwayo Lisa a lava ku va wo rhanga. A vula leswaku u lava ku va Adimirali eka vuthu ra le matini – muofisirinkulu eka vuthu ra le matini. Namuntlha, u le ka ntirho wa le henhla eka Vuthu ra Vusirheleri ra Afrika-Dzonga, laha a tirhaka eka embasi ya hina eGermany.

A hi vulavuleni

- Xana munhu wa xikombiso i ncini?
- Vutisa munghana wa wena: "Xana vanhu vo fana na mina na wena hi nga va vanhu va swikombiso?"
- I mani munhu wa xikombiso wa wena?
- Xana u ehleketa leswaku Lisa Hendricks i munhu wa xikombiso? Hikwalaho ka yini?
- Lisa u ri u kumile leswaku ndzetelo wa masungulo wa tika. Xana ndzetelo wa masungulo i yini?
- Lisa u ri u yile eka nevhi hikuva a swi tikomba swi tsakisa. Hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku a ku swi ta tsakisa?
- Xana wa swi tiva leswaku embasi i ncini? Hikwalaho ka yini matiko ya lava tiembasi?

A hi tsaleni

Endla leswaku marito lama ya landzelelana hi nongonoko wa alifabete. Nambara kholomo yin'wana na yin'wana ku suka eka 1 ku fika eka 6.

___ xikolo	___ leswaku	___ munhu
___ xirho	___ languta	___ mani
___ xolwe	___ longa	___ manghana
___ xuma	___ lunga	___ masungulo
___ xengeteri	___ lawula	___ moya
___ xikepe	___ livhi	___ mani

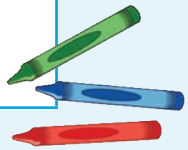

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Siku:

Vutomi bya Lisa eka nevhi

A hi twisiseni Langutani nakambe xitori xa Lisa Hendricks.

- Hikwalaho ka yini Lisa Hendricks a joyinile vuthu ra le matini?
- Xana u vula yini loko a ku ntirho wa "kaye ku fika ntlhanu"? Hi yihi ya tinhlamulo tinharhu leti nga laha hansi leyi nga yona?

1	Ntirho lowu sungulaka hi awara ya kaye nimixo ivi wu hela hi awara ya ntlhanu nindzhenga.
2	Ntirho lowu u tirhelaka munhu un'wana.
3	Ntirho wo siringa laha u endlaka nchumu wun'we mikarhi hinkwayo.

- Hikwalaho ka yini vanghana va Lisa a va hlamarile loko a ya joyina vuthu ra le matini?
- I xiphemu xihi xa ndzetelo lexi Lisa a nga kuma xi tika?
- Hi swihi leswi a tiphina ngopfu hi swona eka ndzetelo wa yena?
- Xana Lisa u tirhile kahle eka vuthu ra le matini? Seketela nhlamulo ya wena.

A hi tsaleni Tirhisa marito lama ku hetisa swivulwa.

hlamarile	hambanile	tsakisa	tinyungubyisa	tika

Ndza _____ ku va Muafrika-Dzonga.

Rendzo ra xikolo ro ya ehlalukweni a ri _____.

A ndzi _____ loko buti wa mina a ku hi famba swin'we ku ya hlalela ntlangu wa bolo ya milenge.

Ntirho wa xikolo wa ndzi olovela, kambe mitlangu yin'wana ya _____.

Hi mahahlwa kambe hi _____ eka swilo swo tala.

A hi tsaleni

Leswi i swilo leswi Lisa a swi endla mpundzu wun'wana na wun'wana loko a ha leteriwa. U longoloxile migingiriko ya yena hi ndlela leyi hoxekeke. N'wi pfune ku yi lulamisa.

Nkarhi	Nghingiriko
05:30	U dya swakudya swa nhlikanhi
06:30	U tiolola 2 wa tiawara
08:30	U ya etlilasini
09:00	Wa pfuka
13:00	Wa fihlula

Nkarhi	Nghingiriko
05:30	
06:30	
08:30	
09:00	
13:00	

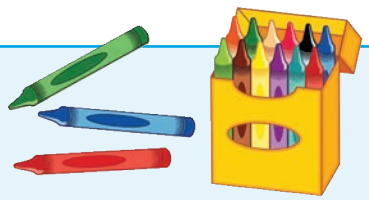

A hi tsaleni

Tirhisa marito lama ku hetisa swivulwa leswi.

-mbe	-kulu	-nene	-ngani

Vanhu va _____ va hanyeka.

Hi lava vanhu va_____ ku nga ri swihlangi.

Ku fikile vanhu va _____ eka ndzetelo wa nevhi?

Vanhu va_____ va amukeleka etikweni ra hina.

Siku:

Xiphato xa lwandle

A hi hlayeni

Lwandle

Lwandle i ndhawu yo saseka
Ri xongile ri tlhela ri va na tintswalo.
Esaveni ri na makamba yo tala
Lama nga na mihlovo yo tala lama nga
xaviwaka evhengeleni.
Elwandle ku na swilo swo tala.
Swin'wana swa luma, swin'wana swa dlaya kasi swin'wana swi
na ndzhombo.
Ndzi rhandza ku khandiya dolofini.
Ntsena loko nyakwave a ri ekule na mina.
Ndza ri rhandza lwandle, hilaha u swi
vonaka hakona.
I ra wena naswona i ra mina.

Nabila Jeeva

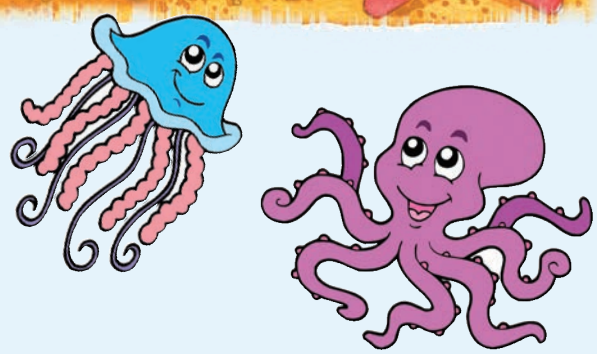

A hi twisiseni

- Xana Nabila wa ri rhandza lwandle? Hikwalaho ka yini?
- U nga kuma yini esaveni?
- Hikwalaho ka yini a chava tinyakawe?
- Xana u ehleketa leswaku lwandle i ra mani?

Tsala xirhendzevutana eka swilo leswi nga elwandle leswi lumaka, swi dlayaka kumbe ku va na ndzhombo:

rilwandlana	tinyakwave	miseve yo tlhava
xinjovo	makamba	maganji
timhandze ta le hlalukweni	tinkatla	hakayila

A hi tsaleni

Langutani marito lama nga dzwihatiwa eka swivulwa leswi nga laha hansi. Swi pimanyiseni na marito lama nga laha hansi lama nga na nhlamuselo yo yelana. Tsalani rito (marito) eka swivandla leswi nyikiweke.

xifihlulo	pfampfarhuta	tinyungubyisa	swinene	nonoha

U ta biwa ngopfu loko u siringa. _____

Exikolweni tin'wana ta tidyondzo ta tika. _____

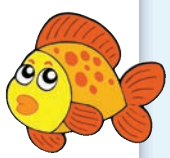

Dyana swakudya u nga si ya exikolweni. _____

Dirowa swilo leswi landzelaka. _____

Ndza titshemba eka leswi ndzi swi endlaka exikolweni. _____

A hi tsaleni

Tata swivandla leswi siyiweke. Tirhisa marito lama nga emabokisini.

swinene	exikepeni	vuthu ra le moyeni	hi

Tani _____ nhwanyana, Lisa a lava ku endla swilo swo hambana na van'wana vanhwanyana. U tekile goza ro ya eka _____. A ku ri na un'wana nhwanyana kwale ka nevhi. Lisa u tirhile _____ leswaku a ta kota ku humelela. Leswi a swi rhandza a ku ri ku tirha _____.

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Siku:

Posikarata ya munghana

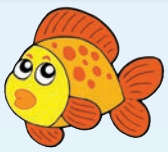

A hi tsaleni

Hikwalaho ko va eka vuthu ra le matini, hakanyingi Lisa Hendricks a famba hi xikepe. Ku na swifambo swo hambana leswi tirhisiwaka. Tsala nchumu wun'we wa kahle na nchumu wun'we wo biha mayelana na xifambo xin'wana na xin'wana.

TINDLELA TO FAMBA	Swilo swa kahle	Swilo swo biha
Hi xikepe		
Hi bayisikiri		
Hi xitimela		
Hi bazi		
Hi milenge		

A hi tsaleni

Lisa u tsalerile munghana wa yena papila hi nkarhi lowu a endla ndzetelo wa masungulo. Kambe u endlile swihoxo. N'wi pfune ku ri lulamisa.
Tsala xirhendzevutana eka xihoxo xin'wana na xin'wana ivi u tsala rito leri faneleke ehansi ka xin'wana na xin'wana.

Eka Niki

Ndzi le xikari ka ndzetelo wa mina wa masungulo.

Swa tika, kombe ndzi ta fanela ku heta leswi ndzi

nga swi sungula. Xipehmu xa vumbirhi xa tidyondzo

i xa vhulanganisi naswona leswi swa ndzi tsakisa.

Xiphemu xo hetelela, lexi ndzi xi rahndzaka, i xo

xa kahle, i ku va exikepeni. Ndzi

Wa Wena
Lisa

Xitempe

Man N Makhoba
52 Spring Rd
Mamelodi
0021

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm

A hi tsaleni

Tsalela munghana wa wena posikarata u n'wi byela hi swin'wana swo tsakisa leswi u nga swi endla.

- Tsala swivulwa swa ntsevu.
- Tiyisisa leswaku u tsarile adirese ya munghana wa wena eka posikarata.

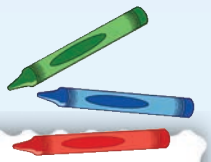

Xitempe

A hi hungaseni

Kuma mavito ya swifambo swo hambana eka xiphazamiso.

a	x	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	t	m	n	o	p
q	i	r	s	x	i	h	a	h	a	m	p	f	h	u	k	a	t
u	b	v	m	b	h	o	n	g	o	l	o	x	e	y	z	a	b
c	e	x	b	a	s	i	k	i	r	i	e	f	k	g	h	i	j
k	b	l	l	z	m	n	o	p	q	k	a	l	i	c	h	i	r
s	e	t	x	i	k	e	p	e	u	v	w	x	s	y	z	a	b
c	x	i	t	i	m	e	l	a	d	e	f	x	i	l	e	y	i
g	h	i	j	k	l	x	i	t	h	u	t	h	u	t	h	u	m
n	h	a	n	c	i	x	i	k	u	t	a	o	p	q	r	s	t

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Siku:

Tivani – n'wana wa le mapatwini

A hi vulavuleni

Vulavulani hi xifaniso lexi. Xana vana lava va le kwihi? Xana va na makaya kumbe mindyangu leyi va humaka eka yona? Xana va nghena xikolo? Xana va na swakudya swo ringana?

A hi hlayeni

Tivani Hlungwani u na 14 wa malembe. Eka malembe ya ntlhanu lama nga hundza Tivani a tshama na "tichomi" ta yena emapatwini. Eka malembe lama ya ntlhanu, Tivani a nga ri na ndyangu lowu a ta ku i wa ka vona. Kambe sweswi, Tivani u kumile ndyangu lowuntshwa. Se u tshama na kokwa wa munghana wa yena. Lexi i xitori xa Tivani:

Ndzi tswaleriwe eKatlehong. A ndzi tshama na ndyangu wa ka hina ku kondza ndzi va na malembe ya kaye. A ndzi ri na vasesi vambirhi na vabuti va mune. A hi hlupheka kambe manana a hi hlayisa swinene. Mikarhi hinkwayo a ndzi nyika leswi a ndzi swi lava.

Hambileswi a hi ri vana vo hlaya, manana a endla hi titwa hi hlawulekile. A tinyika nkarhi wo tshama a bula na hina. Tata wa mina na yena a ndzi n'wi rhandza, kambe a a heta nkarhi wo tala a ri entirhweni.

Loko ndzi ri na malembe ya nkombo ndzi sungurile xikolo naswona a ndzi tiphina. Loko swikolo swi pfala a hi rhandza ku endzela kokwana eSenekal. A swi tsakisa swinene. A ndzi rhandza ku risa ntlhambi wa tihomu no tlanga na van'wana vafana kwale.

Kambe loko tatana na manana va lova eka nghozi ya movha, ndzi yile ndzi ya tshama na ndyangu lowu a hi akelane na wona, kasi vasesi na vabuti wa mina va yile va ya tshama na yin'wana mindyangu. Ndyangu lowu a ndzi tshama eka wona a wu ri ndyangu wa rirhandzu wu tlhela wu ndzi sirhelela, kambe a va nga swi lavi leswaku ndzi ya exikolweni. A ndzi tirha evhengeleni ra vona. Va endle leswaku ndzi nga tiphini kutani ndzi baleka.

Ndzi khandziyile xitimela ndzi ya eJoni. A ndzi nga ku tivi laha a ndzi ya kona kambe ndzi hlanganile na majaha man'wana exitarateni xa Park. Va ndzi nyikile swakudya. Va ndzi byerile leswaku ndzi nga va munghana wa vona. Hiloko ndzi va munghana wa vona, kambe a va ndzi byelangi leswaku ndzi ya njhani exikolweni. A va tshama emapatwini.

Ndzi tshamile malembe ya ntlhanu emapatwini. Ndzi vuye ndzi khomiwa hikuva maphorisa a ya ehleketa leswaku ndzi yivile swakudya evhengeleni rin'wana. Ndzi tshamile n'hweti ejele.

Loko ndzi huma ndzi tinyike nkarhi ndzi ehleketa hi vutomi bya mina. Ndzi hlangane na munghana lontshwa loyi a tile a ta tlanga ephakeni leyi a ndzi titshamerile eka yona ndzi ri ndzexe. U ndzi byerile leswaku ndzi nga tshama na kokwa wa yena loko ndzo nghena xikolo. Ku suka nkarhi wolowo, ndzi tshama na yena. Sweswi se ndzi tsakile. Ndzi na vanhu lava va ndzi rhandzaka naswona ndzi ya exikolweni ndzi ya dyondza.

A hi vulavuleni

- Xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka n'wana loyi a tshamaka emapatwini na n'wana loyi a tshamaka eka ndyangu wo karhi?
- Ndyangu wa ka vaTivani a wu hlupheka. Xana leswi a swi n'wi karhata? Hikwalaho ka yini?
- Ku humelele yini loko vatswari va Tivani va lova?
- Hi ku vona ka wena hikwalaho ka yini ndyangu lowu a va akelane na wona a wu nga swi lavi leswaku a ya exikolweni?
- Hi ku vona ka wena hikwalaho ka yini Tivani a vile munghana wa vana lava a nga va tivi loko a fika eJoni?

A hi tsaleni

Pananisa marito na tinhlamuselo. Tsala marito eka dikixinari ya wena.

Hlawulekile	ku pfaleriwa hi maphorisa
Tiphina	ntlawa wa swifuwo
Ntlhambi	ku hlayisa hi munhu un'wana
Sirhelela	Ku nandziheriwa
Khomiwa	ku va na nkoka

Siku:

Ku ehleketa hi Tivani

A hi twisiseni

Xana Tivani u tshamile nkarhi wo tanihi kwihi emapatwini?
Xana hi rihi rito rin'wana ra "tichomi"? Hi leti tinhlamulo tinharhu.

I	Vabuti na vasesi
2	Manana na tatana
3	Vanghana

Xana Tivani a ri na malembe mangani loko a khomiwa?

Xana Tivani u tshama na mani sweswi?

Hi ku vona ka wena Tivani u ta tshama na kokwa wa munghana wa yena kumbe u ta tlhelela emapatwini? Hikwalaho ka yini.

Tsala marito mambirhi lama kombaka leswaku Tivani a rhandza xikolo ngopfu.

A hi tsaleni

Hlawula rito leri faneleke eka xivulwa xin'wana na xin'wana ivi u ri nkhwatihata.

1. Swiharhi swa le purasini a swi tsakisiwa/tsakisa/tsakiseka.
2. Tivani a tsakisiwa/tsakisa/tsakiseka hi vanhu va Joni.
3. Mhani wa Tivani a n'wi byela switori swo tsakisiwa/tsakisa/tsakiseka.
4. Tivani a rhandza xikolo naswona a tsakisiwa/tsakisa/tsakiseka hi Xinghezi.

Hi swihi swilo leswi tsakisaka? Tsala swivulwa swinharhu mayelana na swilo leswi ku tsakisaka u hlamusela leswaku hikwalaho ka yini swi ku tsakisa.

A hi tsaleni Nghenisa swivulwa leswi eka kholomu leyi faneleke.

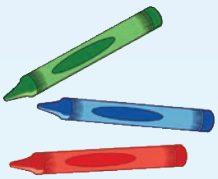

1. Tivani i jaha.
2. Tivani u tshamile na ndyangu wa yena ku kondza a va na malembe ya kaye.
3. U endzerile kokwa wa yena hi nkarhi wo wisa laha a hlayisa swifuwo.
4. Vatswari va Tivani va lovile kutani u yile a ya tshama na ndyangu lowu a va akelanile na wona.
5. Tivani u tshama na kokwa wa munghana wa yena.
6. Tivani u tsakile.

Leswi humelelaka eka nkarhi wa sweswi	Leswi nga humelela eka nkarhi lowu nga hundza

A hi tsaleni Xana swivulwa leswi landzelaka i ntiyiso kumbe ro va vonele ra munhu?

Xikombiso

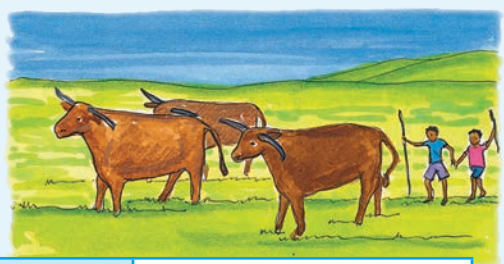

Tivani u tshamile emapatwini malembe ya ntlhanu. (ntiyiso)
Tivani u ta tirha swinene eka xikolo xa yena lexintshwa. (vonele ra munhu)

Tivani a tshama na vatswari va yena eKatlehong.	
Ndzi ehleketa leswaku vana hinkwavo lava tshamaka emapatwini va huma ematikoxikaya.	
Tivani u sungurile xikolo a ri na malembe ya nkombo.	
Joni yi saseke ku tlula tindhawu hinkwato eAfrika-Dzonga.	
Tivani u tshama na kokwa wa munghana wa yena.	

Siku:

Ku ya exikolweni

A hi hlayeni

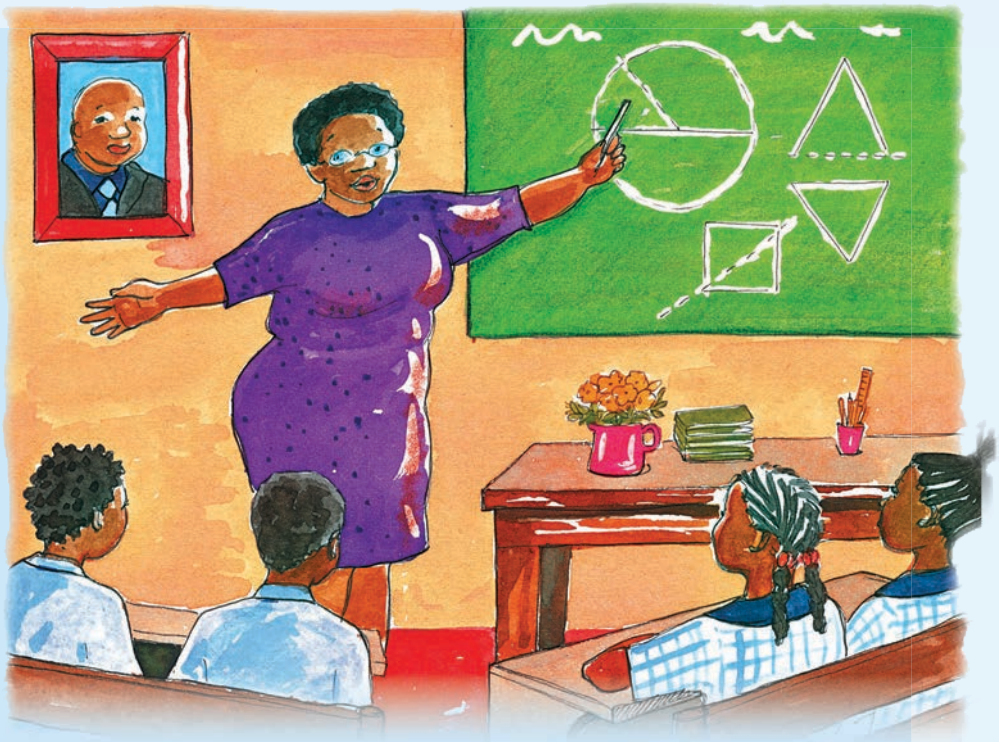

Xikolo i ndhawu
yo dyondza no
tiphina. Loko kotara
yi hela, ntirho
hinkwawo wu endliwile.
Hi wisa vhiki ntsena
ivi hi tlhelela.
Naswona tibuku
ta hina ti nghenisiwa
emikwameni.
Vadyondzisi va
huwelela, "Hey,
n'wino!" Ntivomisava
na Matimu? Wena!
U nga ndzi byela yini. Se lembe ri fike emakumu, ntirho
wa lembe wu endliwile hinkwawo. Se hi tlhelela eku tiphineni
hi nkarhi wo wisa.

Kim Muller na Nadine Phillips

A hi twisiseni

Hlawula nhlokomhaka ya xitlhokovetselo leyi faneleke eka leti landzelaka:

1	Vana emadorobeni
2	Xikolo
3	Ha tiphina hi nkarhi wo wisa

- Vulavulani hi swivutiso leswi.
- Tibuku ti nghenisiwa "enkwameni". Hi swihi swin'wana swilo leswi u nga swi tirhisaka ku khoma tibuku ta xikolo?
- Ku humelela yini loko kotara yin'wana na yin'wana yi hela?
- Hikwalaho ka yini vadyondzisi va huwelela va ku "Hey, n'wino"?
- Xana u ehleketa leswaku vadyondzi vambirhi lava tsaleke xitlhokovetselo lexi a va rhandza dyondzo ya Ntivomisava na ya Matimu? Hikwalaho ka yini?

A hi tsaleni

Xivulwa xin'wana na xin'wana lexi nga laha hansi xi na rito leri nga dzwihatiwa. Yelanisa rito rin'wana na rin'wana leri dzwihatiweke na rito rin'wana eka nongonoko lowu nga laha hansi leri nga ritofularha ra rona. Tsala nhlamulo ya wena endzhaku ka xivulwa xin'wana na xin'wana.

nghena	olova	tsandzeka	hlevetela	vuya

Vadyondzi va famba hi ku hatlisa. _____

Tidyondzo tin'wana ta tika ku tlula tin'wana. _____

Xikolo xi huma hi nkarhi. _____

Ndza tshemba leswaku ndzi ta hlula loko lembe ri hela. _____

Vadyondzisi va huwelela loko vadyondzi va nga yingisi. _____

A hi tsaleni

Tata swivandla leswi siyiweke.

yena	vona

Tivani, jaha leri a ri huma eKatlehong, a tshama a tsakile na ndyangu wa ka _____ ku kondza vatswari va yena va hundza emisaveni. U tshamile na ndyangu lowu a va akelanile na wona kambe _____ a nga tsakangi ivi a balekela eJoni. _____ u hlanganile na majaha lama a ya tshama emapatwini kutani _____ va n'wi nyika swakudya kambe a va n'wi byelangi leswaku _____ u ya njhani exikolweni.

Siku:

Endzeni na le handle ka khombo

A hi tsaleni Longoloxa swivulwa leswi landzelaka hi ndlela leyi faneleke. Swi nambare ku suka eka I ku fika eka 5.

	Tivani u rhambiwile ku tshama na kokwa wa munghana wa yena.
	Tivani u tsutsumele eJoni.
	Tivani a tshama na vandyangu lowu a va akelanile na wona.
	Vatswari va Tivani va lovile.
	Tivani a rhandza ku endzela purasi ra kokwa wa yena eSenekal.

A hi tsaleni Tsala xitori hi munhu un'wana loyi u n'wi tivaka loyi a nga nghena ekhombyeni exikolweni kumbe ekaya. Tsala tindzimana tinharhu. Tirhisa marito lama landzelaka:

yena	xona	vona

Tirhisa swivutiso leswi landzelaka ku ku pfuna ku ehleketa leswi u nga ta tsala hi swona. Munhu un'wana na un'wana loyi a hlayaka xitori xa wena u fanele a kuma tinhlamulo ta swivutiso.

- Xana u tsala hi mani eka xitori xa wena?
- Xana munhu loyi u tshama kwihi?
- Xana munhu loyi u nghene rini ekhombyeni?
- Hikwalaho ka yini munhu loyi a nghenile ekhombyeni?
- Munhu loyi u nghene njhani ekhombyeni?
- Ku humelele yini hi munhu loyi?
- Xana munhu loyi u dyondze yini eka swihoxo swa yena?

A hi tsaleni Anakanya onge hi wena Tivani. U lava ku tsala papila u tsalela kokwa wa munghana wa wena u kombela ku tshama na yena.

Tsala tindzimana timbirhi. Eka ndzimana yo sungula n'wi byele leswaku hi wena mani naswona hikwalaho ka yini u n'wi tsalela. Eka ndzimana ya vumbirhi n'wi byele leswaku u ta ya exikolweni naswona hikwalaho ka yini u lava ku ya exikolweni.

Tsundzuka:
- Tsala adirese ya wena
- Sungula papila no ri heta kahle.
- Sungula xivulwa xin'wana na xin'wana hi letere lerikulu.
- Tirhisa hiko hi mf anelo.

Teacher

Date:

Sign:

A hi hungaseni Pfunani Tivani ku kuma ndlela yo ya eka yindlu ya kokwa wa munghana wa yena.

2

Siku:

Risokoti na tuva

A hi vulavuleni

- Xana mi ehleketa leswaku swiharhi swa pfunana? Njhani?
- Xana xiharhi lexitsongo xa swi kota ku pfuna xiharhi lexikulu? Njhani?
- Xana munhu lontsongo wa swi kota ku pfuna munhu lonkulu? Njhani?
- Xana mi ehleketa leswaku swiharhi swa vulavurisana? Seketelani tinhlamulo ta n'wina.

A hi hlayeni

Risokoti na tuva

Siku rin'wana a ku hisa swinene kutani risokoti a ri tshamile ekusuhi na nambu. "Onge munhu a nga tiphina hi ku hlambela," ri ehleketa. Ri nghenisile nenge wun'we enambyeni, hiloko ku landzela wun'wana ivi ku ta wun'wana. Hi xihatla, ri wela endzeni. Mati a ma khuluka hi ntamu ivi ri tsandzeka ku huma.

"Ndzi pfuneni!" ri huwelela. "Ndza nwela!" Kambe ku hava munhu na un'we loyi a nga ri twa loko ri huwelela. Nkarhi lowu risokoti ri ehleketaka leswaku ra nwela, hiloko ku hundza tuva ri karhi ri haha. Ri swi vonile leswaku risokoti ri le khombyeni hiloko ri cukumetela tluka endzeni ka mati. Tluka a ri fana na xikwekwetsu lexitsongo kutani

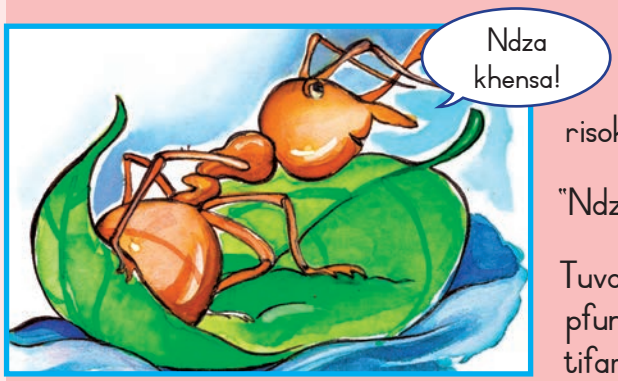

risokoti ri khandziya ehenhla ka rona.

"Ndza khensa tuva. Siku rin'wana ndzi ta ku pfuna."

Tuva ri hleka. "Wa ha ri lontsongo ku kota ku ndzi pfuna, risokoti leritsongo." Kava loko ri haha ri tifambela.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm

Ku hundzile tin'hweti to tala. Kutani siku rin'wana risokoti ri vona tuva ri tshamile emurhini.

Va nga si xewetana ku humelerile wanuna a khomile vurha na nseve. A a lava ku duvula tuva. Hi xihatla risokoti ri khandziyile nenge wa wanuna loyi ri n'wi luma. "Manano!" ku huwelela wanuna a ri karhi a cukumeta nseve.

"Ndza khensa," ku vula tuva ri ri karhi ri haha. "U lontsongo kambe u ponisile vutomi bya mina."

A hi vulavuleni

- Hikwalaho ka yini risokoti a ri lava ku hlambela?
- Ku humelele yini hi rona?
- Xana tuva ri ri ponise njhani?
- Xana risokoti ri ponise tuva njhani?

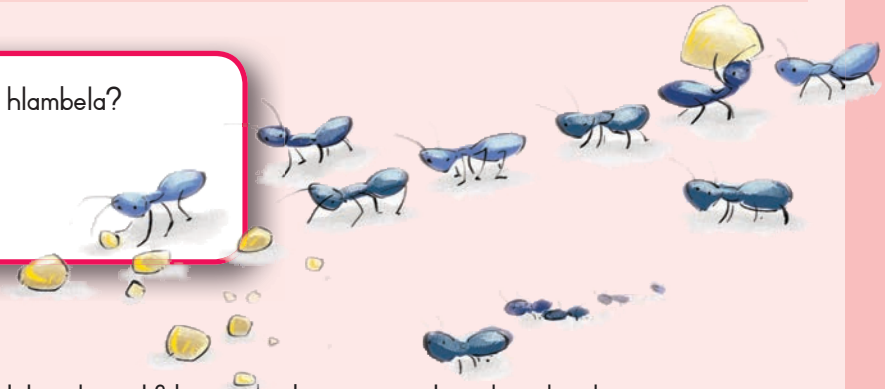

A hi tsaleni

Veka marito lama hi ku landzelelana ka tialifabete. Nambara marito lama ku suka eka 1 ku fika eka 5 eka kholomu yin'wana na yin'wana.

	tuva
	tafula
	tima
	tova
	teka

	risokoti
	risana
	rheta
	raha
	rhuma

	dulu
	deya
	dayisi
	dini
	donki

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Siku:

Ku ehleketa hi risokoti na tuva

A hi twisiseni

Xana u ehleketa leswaku xitori lexi xi humelele hi nguva yihi ya lembe? Hlawula yin'we.

xixikana	ximun'wana	ximumu	xixika

Hikwalaho ka yini u vula sweswo? Xitori lexi i ntsheketo. Xana ntsheketo i ncini? Hlawula yin'we ya tinhlamulo leti:

	1. Xitori lexi nga na swimunhuhatwa swa swiharhi na dyondzo yo karhi.
	2. Xitori xa swikwembu na tinhenha.
	3. Papila ro koma.

Hlawula rito rin'we ro hlamusela risokoti leri.

nhenha	domu	phungela	vukheta	vutoya	xivindzi	vurhena

Tirhisa marito lama ku tsala swivulwa swinharhu.

A hi tsaleni

Dirowa ntila ku yelanisa masungulo ya xivulwa xin'wana na xin'wana lexi nga eximatsini na mahetelelo lama nga exineneni.

A ku hisa swinene naswona	ku hava loyi a nga ri twa.
Tuva a ri nga tshembi risokoti loko	ri cukumetela kamba.
Tuva ri ponisile risokoti loko	risokoti ri n'wi luma.
Wanuna u huwelerile loko	ri ku ri nga pfuna tuva.
Risokoti ri huwelerile swinene kambe	risokoti a ri navela ku ya hlambela.
Muhloti u tekile vurha na nseve	ku duvula tuva.

A hi tsaleni

Hlanganisa swivulwa leswi. Tirhisa marito lama nga laha hansi.

naswona	hikuva	kambe

Xikombiso

Tuva ri cukumetele tluka ematini.
A ri lava ku pfuna risokoti.
Tuva ri cukumetele tluka ematini hikuva
a ri lava ku pfuna risokoti.

Risokoti a ri twa ku hisa.
A ri lava ku hlambela.

Wanuna a ri na vurha na nseve.
A lava ku duvula tuva.

Tuva ri hlekile.
A ri nga tshembi leswaku ri nga pfuniwa hi risokoti.

Wanuna a lave ku duvula tuva.
Risokoti ri n'wi lumile.

A hi tsaleni

Tata marito lama siyiweke. U endleriwe ro sungula tanihi xikombiso.

xin'we	swo tala
nsumba	tinsumba
risokoti	
	tinyoxi
	tinhongana
nsuna	
tuva	

Siku:

Risokoti ri tisa mahungu lamanene ekaya

A hi hlayeni

Risokoti na Risokoti

Xana vusokoti bya swi kota ku vulavurisana? A byi swi koti ku vulavula kambe byi fanele ku tivisana leswi humelelaka. Xana leswi swi humelela njhani? Byi humesa risema ro karhi ro hlawuleka.

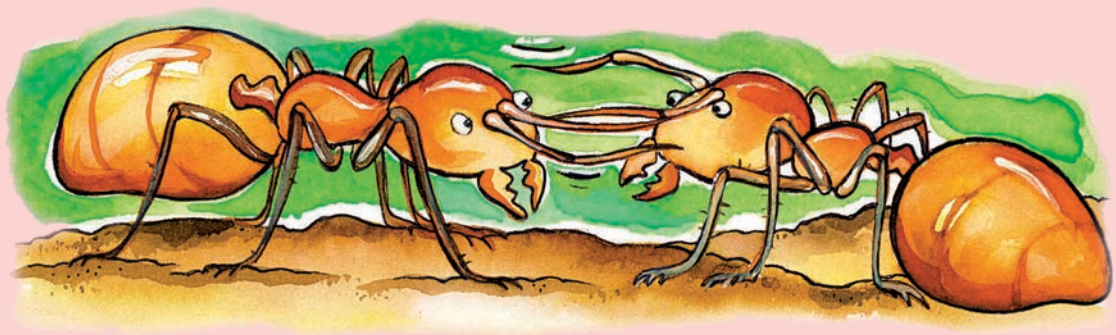

U dya sangweji. Mahlanhla ya xinkwa ya wela ehansi. Hayi, a swi na mhaka. Ku hava vusokoti laha! Kambe yimanyana! Ku na risokoti rin'we kumbe mambirhi lama xiyaxiyaka mahlanhla. Hayi, a swi karhati leswi. Vusokoti lebyitsongo byi nga endla yini. Kambe languta kahle, swivumbiwa leswitsongo swi tlakusela tiantenaya ta tona emoyeni.

Hi xihatla rin'we ra tsutsuma ivi ri nyamalala. Nhlori yi kumile swakudya. Kutani yi tsutsuma yi ya byela tiko ra vusokoti. Kambe ri fanele ku tsundzuka ndlela leyi ri nga famba hi yona. Risokoti a ri siyi mikondzo. Ri siya risema.

Loko nhlori yi fika exisakeni yi tivisa vusokoti lebyin'wana leswaku byi kumile swakudya hi ku tirhisa risema ra byona. Se ku na ntsako lowukulu. Ku nga ri khale vusokoti bya huma byi landzelela risema leri nga siyiwa hi nhlori. Hi xihatla ku na ntila wo leha wa vusokoti ehansi. Mahlanhla lama ya xinkwa ya yisiwa exisakeni.

A hi twisiseni

- Xana vusokoti byi "vulavurisana" njhani?
- Xana byi tlhelela njhani exisakeni xa byona?
- Xana vusokoti i swivumbiwa swo tirhandza kumbe swa thyaka? Nyika swivangelo swa nhlamulo ya wena.
- Yelanisa marito lama nga eximatsini xa bokisi leri nga laha hansi na tinhlamuselo ta wona. Dirowa ntila ku suka eka rito ku ya eka nhlamuselo ya rona.

Vulavurisana	Munhu loyi a rhumiweke ku ya kuma mahungu
Antenaya	Ntlawa wukulu wa vusokoti lebyi tshamaka swin'we
Tiko ra vusokoti	Vulavula
Nhlori	Swiambamberi leswi nga enhlokweni ya risokoti

A hi tsaleni

Tirhisa marito lama landzelaka ku hetisa swivulwa leswi.

tiko	hambiloko	a byi	bya	u

Vusokoti _____ vulavuli. Byi tirhisa antenaya ku hlamulana.

Loko _____ wisa mahlanhla ya xinkwa, vusokoti bya rholela.

Vusokoti _____ rhambana loko ku ri na swakudya kun'wana.

_____ swi tikomba onge ku hava vusokoti, loko u wisa mahlahla ya xinkwa u ta byi vona.

Hey! Vona lahaya. _____ ra vusokoti.

Siku:

Ku lulamisa xitori

A hi tsaleni Veka swivulwa leswi hi nandzelelano lowu faneleke ku vumba ndzimana.

Endzhaku ka nkarhi risokoti a ri ehleketa leswaku ri ta fa hiloko ri huwelela ri kombela ku pfuniwa.
Siku rin'wana a ku hisa swinene hiloko risokoti ri tibyela ku ya titimula enambyeni.
"U nga vileli," ku huwelela tuva. "Ndzi ta ku pfuna."
Khombo ra kona hi leswaku ri voyamele ngopfu ekusuhi ivi ri wela endzeni ka mati.
"Ndza khensa. U ponise vutomi bya mina," ku vula risokoti. "Siku rin'wana ndzi ta ku pfuna."
Ri cukumetele tluka enambyeni.
Risokoti ri tirhise tluka tanihi byatso.

A hi tsaleni Tata marito ya xivulavuri.

A hi hungaseni

Vona hilaha u nga cincaka letere rin'we eka goza rin'wana na rin'wana ku vumba rito lerintshwa.

Xikombiso

Cinca kona yi ya eka peni hi magoza ya mune.

kona	pona	pana	pani	peni

Sweswi nkhwatihata letere leri cincaka eka goza rin'wana na rin'wana:

vuna yi ya eka baka hi magoza ya mune

vuna	vona	vana	bana	baka

huku yi ya eka beka hi magoza manharhu

huku	buku	buka	beka

pasa yi ya eka suti hi magoza ya tsevu.

pasa	pasi	masi	mati	muti	buti	suti

Ringeta ku tiendlela leswi hi wexe:
Pana ku fika eka saka hi magoza manharhu.

Nhlamulo ya wena hi leyi: baka tomu homu

Siku:

Swikholwakholwana

A hi vulavuleni

- Xana rito ra ntumbuluko ri vula yini?
- Xana u tshama u tumbuluxa swin'wana?
- Xana u ehleketa leswaku misava yi tumbuluxe hi mani?
- Xana u ehleketa leswaku wena u tumbuluxiwe hi mani?

A hi hlayeni

Swikholwakholwana mayelana na vanhu va Masan

N'wabyevulana a ri kona eku sunguleni ka misava. Nyoxi yi n'wi tlakurile ku n'wi hundzisa ematini ya xidzedze xa ntima lama a ma angarhelile misava leyintshwa.

Nyoxi a yi twa xirhami no karhala. Yi langutile misava yo tiya laha a yi ta veka kona ndzhwalo wa yona. Yi hahile switsongotsongo, ha switsongo yi tshinelela mati. Eku heteleleni, a ku ri na xiluva xo basa lexikulu lexi a xi papamile ehenhla ka mati naswona xi pfuriwe switsongo.

Hiloko nyoxi yi nghenisa N'wabyevulana endzeni ka mbilu ya xiluva no byala eka yena mbewu ya munhu wo sungula. Mbewu a yi hlayisekile eka mimoya na mati.

Hiloko nyoxi yi fa. N'wabyevulana u pfukile loko dyambu ri tlhava naswona ku va ku tswariwe munhu wo sungula wa Musan.

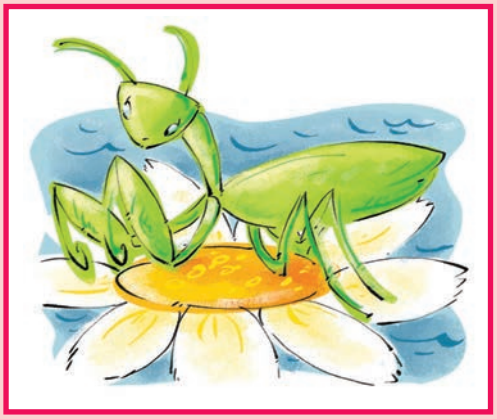

N'wabyevulana wa xikhongelo i xikwembu xa San lexi nga tumbuluxa no thya mavito ya swilo hinkwaswo. N'wabyevulana u rhumela mpfula no pfuna vahloti. U sirhelela vanhu eka mavabyi na makhombo. Kambe vanhu va Masan a va khongeli N'wabyevulana. Va khongela dyambu, n'weti na tinyeleti, ku nga ri N'wabyevulana.

A hi vulavuleni

- Xana u tshama u vona N'wabyevulana wa xikhongelo?
- Hi wahi marito lama u nga ma tirhisaka ku hlamusela N'wabyevulana wa xikhongelo?
- Hi swihi swilo swa kahle leswi N'wabyevulana wa xikhongelo a swi endlelaka vanhu va Masan?
- Xana swi na nkoka ku endlela van'wana swo karhi swa kahle?
- Vulavula hi swilo swimbirhi leswi u nga swi endla.

A hi tsaleni

Yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona. Dirowa ntila ku suka eka rito rin'wana na rin'wana ku ya eka nhlamuselo ya rona. Tsala marito eka dikixinari ya wena.

RITO
Humelela
Xidzedze
Khokholo
Ndzhwalo
Sirhelela

NHLAMUSELO
Mpfula yo na hi matimba
Nchumu wo tika ku wu rhwala
Ku sivela khombo ku humelela
Tiya
Ku va kona eka ndhawu yo karhi

Siku:

Ehleketa hi N'wabyevulana, vanhu va Masan na nyoxi

A hi twisiseni

Hi rihi rin'wana rito ra vanhu va Masan? Hlawula eka marito lama:

Varhwa	Maxhosa	Mazulu	Vatsonga

Nyoxi na N'wabyevulana wa xikhongelo va vone leswaku n'wana wo sungula wa vanhu va Masan wa tswariwa.

Hikwalaho ka yini ku hlawuriwile nyoxi? Hlawula rito leri faneleke ku hetisa xivulwa lexi:

luma	vavisa	raha	tlhava

Mutsari u hlawurile nyoxi hikuva yi _____
switsotso swin'wana leswi nga yi sivelaka.

Xana N'wabyevulana u sirhelela vanhu va Masan eka yini?

Xana vanhu va Masan va khongela yini?

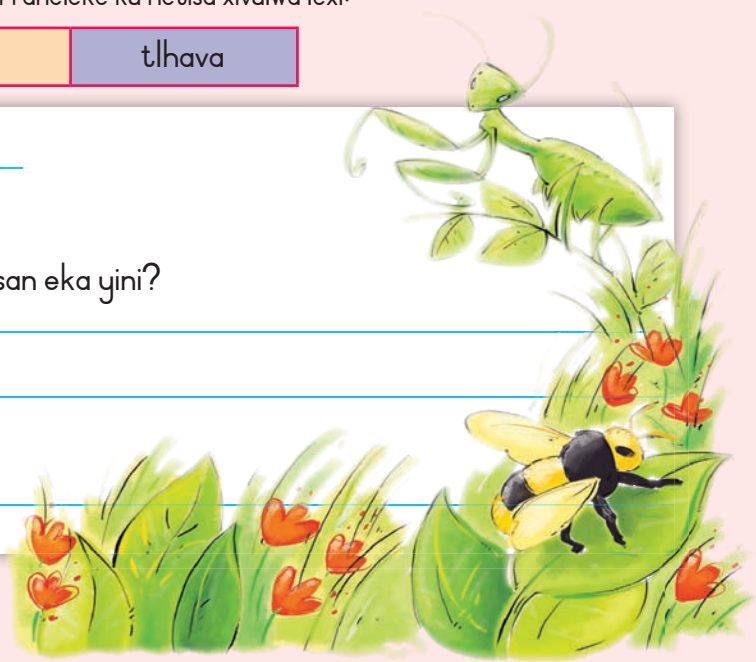

A hi tsaleni

Nkhwatihata rito leri nga na mpfumawulo wo fana na rito ro sungula.

tima	faya	pima	dyana	sweswi
kamba	tika	fa	famba	suka
huku	cukumeta	khale	leswi	buku
simeka	dlayile	tisa	timeka	musi
muka	buku	hosi	yana	suka

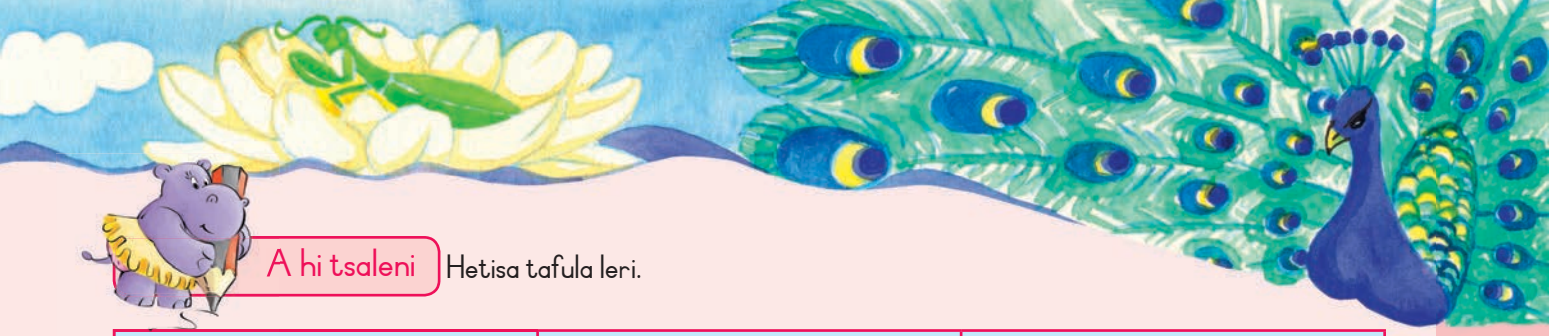

A hi tsaleni

Hetisa tafula leri.

Xikombiso: lehile	lehilenyana	lehile ngopfu
hlayisa		
pfuleka		
dyana		
voninga		
ekusuhi		

A hi tsaleni

Tsala swivulwa leswi nakambe. Sungula xivulwa xin'wana na xin'wana hi Tolo.

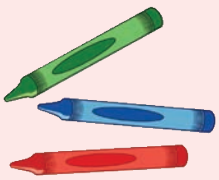

Xikombiso

Namuntlha ka titimela naswona ku na mpfula.
Tolo a ku titimela naswona a ku na mpfula.

Nyoxi yi tlakula N'wabyevulana hi nomo wa yona.

Nyoxi yi veka N'wabyevulana exikarhi ka xiluva.

Mbewu yi hlayisekile eka maxelo yo biha.

N'wabyevulana u sirhelela vanhu eka makhombo.

Nkhwatihata nhlokomhaka ya xivulwa xin'wana na xin'wana laha henhla.

Swikombiso

Tivani u rhandza mbyana ya yena.
Mpfula ya ndzi tsakamisa.

Ku na mavito yo hlawuleka ya swiphemu swo hambana swa xivulwa. Rin'wana ra wona i nhlokomhaka. Hakanyingi i riviti, naswona ri tala ku kumeka eku sunguleni ka xivulwa. Ri ku hlamusela munhu loyi a endlaka xanchumu kumbe nchumu lowu endlaka xilo xo karhi.

Siku:

Ku rhula kumbe ku twa ndlala?

A hi hlayeni

Swin'wana swa van'wabyevulana swi lehile ku hundza 10 wa timitara. Ku na swiyimo swinharhu eka vutomi bya n'wabyevulana wa xikhongelo: tandza, xitsotswana, xilo xikulu. Switsotswana hi leswitsongo naswona swi na timpiko. Van'wabyevulana va hanya ku ringana lembe.

N'wabyevulana u tikomba a rhulile loko a handza swakudya. Hi xona xitsotso xi ri xoxe lexi nga hundzuluxaka nhloko ya xona 180 wa tidigiri kumbe ku tlula. Sweswo i hafu ya sekele. Loko a hlota, n'wabyevulana u tirhisa mahlo ya yena lama vonaka ekule.

Loko va wisile va veka milenge ya vona onge va le ku khongeleni. Milenge ya vona yi na min'wala yo kariha leyi tirhisiwaka ku khoma valala. Van'wabyevulana va xikhongelo va fana na mbangu wa vona, hakanyingi i va rihlaza kumbe va ribungu. Va yimela valala va vona ku tshinela, ivi va va gava hi ku hatlisa va va dya. Van'wabyevulana va xikhongelo va dya hi mikolombyana, tinyoka, machela, tinyenyana na makondlo lamatsongo.

Vanhu a va hlayisi n'wabyevulana tanihi xifuwo. Van'wana vahlayisi va swirhapa va fuwa Van'wabyevulana leswaku va dya switsotso swa nghozi eswirhapeni swa vona. Vamangadyana, tinyenyana na mimpfi swi dya n'wabyevulana wa xikhongelo.

A hi twisiseni

- Hikwalaho ka yini n'wabyevulana a vuriwa n'wabyevulana wa "xikhongelo"?
- Loko u languta n'wabyevulana, u tikomba a sasekile. I ntiyiso? Seketela nhlamulo ya wena.
- Xana va swi kota ku tumbelela valala va vona? Seketela nhlamulo ya wena.
- Hi swihi swiphemu swinharhu swa vutomi bya n'wabyevulana wa xikhongelo?
- Tsala swivulwa swimbirhi ku hlamusela hilaha n'wabyevulana wa xikhongelo a phasaka valala va yena hakona.

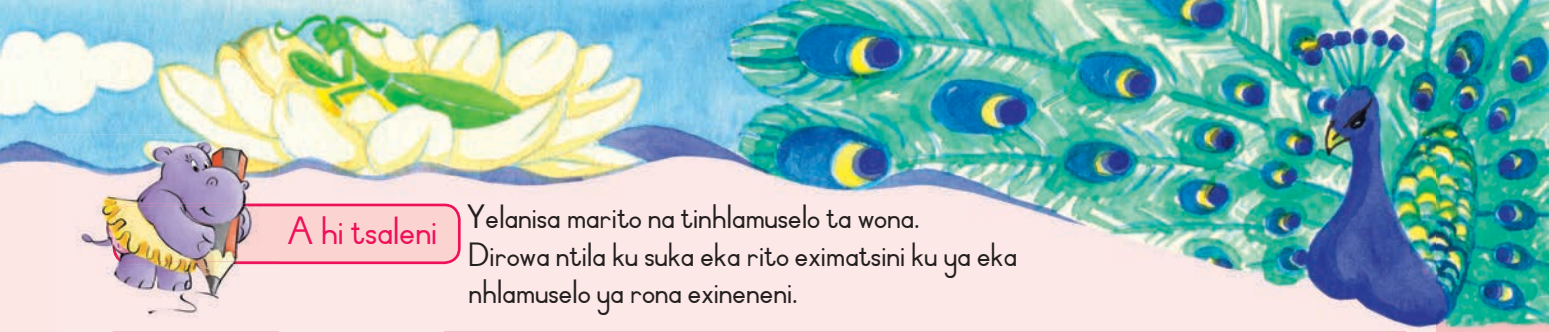

A hi tsaleni

Yelanisa marito na tinhlamuselo ta wona.
Dirowa ntila ku suka eka rito eximatsini ku ya eka nhlamuselo ya rona exineneni.

Rhulile	laha hi tshamaka kona
Min'wala	ku kota ku vavisa
Nala	ku titsongahata
Mbangu	swiyenge swo hambana swa laha swilo swi humelelaka kona
Swiphemu	xiharhi lexi dlayiwaka xi dyiwa hi xin'wana
Nghozi	swo kota mitwa

A hi tsaleni

Veka swivulwa leswi hi ndlela leyi faneleke ku vumba ndzimana. U nga rivali ku sungula swivulwa swa wena hi letere lerikulu no swi heta hi hiko.

N'wabyevulana u pfukile mpundzu wun'wana ivi munhu wo sungula wa musan a tswariwa.
Hiloko nyoxi yi fa.
Eku heteleni, ematini a ku papamarile xiluva xo basa lexikulu lexi a xi pfulekile hafu.
U vekile N'wabyevulana endzeni ka mbilu ya xiluva hiloko a byala eka yena mbewu ya munhu wo sungula.
N'wabyevulana a ri kona eku sunguleni ka misava.
Nyoxi yi n'wi tlakurile yi n'wi hundzisa ematini ya xidzedze xa xinyami lama a ya rhendzerile misava leyintshwa.
N'wabyevulana wa xikhongelo i xikwembu xa vanhu va Masan loyi a nga tumbuluxa no nyika swilo hinkwaswo mavito.
N'wabyevulana u rhumela mpfula no pfuna vahloti.

Siku:

Swin'wana nakambe mayelana na n'wabyevulana

A hi tsaleni

Tsala xiviko xa n'wabyevulana wa xikhongelo. Tsala swivulwa swimbirhi ehansi ka nhlokomhaka yin'wana na yin'wana.

N'wabyevulana wa xikhongelo

hi _____

Leswi a nga xiswona

Laha a tshamaka kona

Swivumbiwa leswi dyaka N'wabyevulana wa xikhongelo

Swakudya leswi dyiwaka hi N'wabyevulana wa xikhongelo

Mhaka leyikulu leyi ndzi yi dyondzeke hi leswaku

A hi tsaleni

Yelanisa swivuriso na tinhlamuselo ta swona.
Dirowa ntila ku suka eka xivuriso ku ya eka nhlamuselo ya xona.

XIVURISO	NHLAMUSELO
Hambiloko nkuku wu nga ringangi, ku xa ri ta xa.	Vanhu lavatsongo va seketela hi lavakulu.
Rihlampfu lerintshwa ri tiya hi leri ra khale.	U nga yi eka tindhawu to chavisa.
U nga landzeleli nyoka enkeleni wa yona.	Hambiloko xiyimo xi tika sweswi, nkarhi wu ta fika wo va xi hundza.

Sweswi titsalele xivuriso xa wena. Xi nga va lexi u xi tivaka kumbe lexi u nga titumbuluxela xona.

A hi hungaseni

Xana u nga kuma nhlamuselo ya khodi ya rhula? Tsala letere ehansi ka nomboro. Kuma hungu ra kona.

A	2, 4, 6, 13	T	7
H	10	W	5
I	8, 11	X	1
N	3, 12	?	14
P	9		

XANA WA _ _ _ _ _ _ _ _

Siku:

Phigogo yi kuma xidlodlo

A hi vulavuleni

- Languta xifaniso lexi xa phigogo. Vulavulani hi tinsiva ta yona, ncila, milenge na ndlela leyi yi yimaka hayona.
- U ehleketa leswaku nyenyana leyi yi sasekile? I ncini xo xonga hi yona?

A hi hlayeni

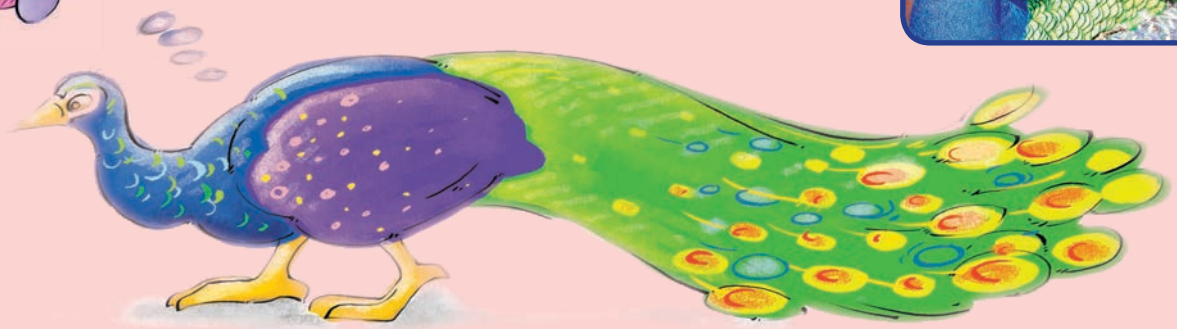

Khale ka khaleni, phigogo a ko va nyenyana ntsena. Tinsiva ta yena na ncila a swi ri swa ribungu swi tlhela swi thyaka, na milenge ya yena a yi gwanyile. Siku rin'wana loko Phigogo a ri ku tlhaveni ka swakudya leswi a swi ri ehansi, Indra, xikwembu xa mipfhuka xi hundzile kwala kusuhi.

"U tsutsumela kwihi?" ku vutisa Phigogo.

"Ravana, hosi leya tihanyi u ringeta ku ndzi khoma. Hambileswi ndzi nga xikwembu naswona ndzi nga tirhisaka rihati ku vavisa vanhu, ku hava lexi nga khumbaka Ravana. Lexi nga ndzi pfunaka ku tisirhelela i ku baleka. Kambe ku hava laha ndzi nga tumbelaka kona laha."

"Hatlisa u ta haleno. Ndzi ta tlakusa ncila wa mina ivi u tumbela ehansi ka wona."

Ravana a nga n'wi vonangi Indra loko a n'wi hundza ekhwatini ro tlhuma swinene.

"Ndza khensa, ndza khensa," ku vula Indra. "U nyenyana ntsena kambe u na xivindzi. Hikwalaho ka vurhena bya wena, ndzi ta endla leswaku u va nyenyana yo xonga eka tinyenyana hinkwato emisaveni."

Loko a vulavula, phigogo u cincile. Tinsiva ta yena ti vuye ti va ta wasi ti vangama kasi a ri na ncila wa rihlaza wo saseka na mahlo ya nsuku.

Phigogo u tilangutile ematini a vona hilaha a sasekeke hakona. U tikume a xongile ivi a fambafamba a tlakusile nhloko ya yena. Loko a vona phimbhaha, loyi a ri na tinsiva ta ribungu, a pfula ncila wa yena a n'wi komba leswaku yena u saseke njhani.

Xana ku cince yini? Milenge ya yena! Naswona loko Phigogo a languta milenge ya yena a vona ku biha ka yona, a ta wisa ncila wa yena a huwelela!

Khale eIndia a ku vuriwa leswaku loko Phigogo a kala a huwelela, a ku ta va na xidzedze, tilo ri dzindza ku tlhela ku na mpfula. Indra, xikwembu xa swidzedze na rihati, xi endlile Phigogo murhumiwa wa xona.

A hi vulavuleni

- Xana phigogo a ri njhani khale a nga si cinca?
- A languteka njhani endzhaku ko cinca?
- Xana a tikhome njhani endzhaku ko va a sasekile?
- Ku na munhu loyi u n'wi tivaka loyi a ehleketaka leswaku u sasekile?
- Xana u tikhome njhani?

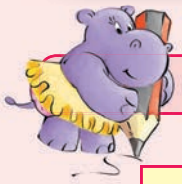

A hi tsaleni

Hlaya nhlamuselo ivi u tata xivandla hi rito leri faneleke eka nongonoko.

nyungubyisa	xivindzi	xongile	hokoloka	ntsumi

Ku rila hi rito ra le henhla _____

Munhu loyi a tisaka mahungu eka un'wana munhu _____

Ku saseka _____

Ku tibumabumela hi xiyimo xa wena _____

Ku languta no kongoma khombo _____

Siku:

Ku ehleketa hi phigogo

A hi twisiseni

Hlawula nhlokomhaka leyi faneleke ya xitori:

	Indra u balekela xikwembu xa matimba
	Leswi phigogo a nga kumisa xiswona tinsiva ta yena
	Phigogo na phimbhaha

Ntsheketo i xitori lexi nga na swimunhuhatwa swa swiharhi, naswona wu vulavula hi swilo leswi nga riki swa ntiyiso.
Wu na dyondzo.

- Xana u ehleketa leswaku xitori xa phigogo i ntsheketo ntsena? Hlamusela leswaku hikwalaho ka yini.
- Hikwalaho ka yini Indra a cincile tinsiva na ncila wa phigogo?
- Xana u ehleketa leswaku Phigogo a hanyeka khale a nga si cinca a va nyenyana yo saseka kumbe endzhaku ko va a vile nyenyana yo saseka? Seketela nhlamulo ya wena.

A hi tsaleni

Tirhisa marito lama nga bokisini ku hlamusela leswaku phigogo a ri njhani khale a nga si saseka na leswaku u vile njhani endzhaku ko saseka.

nyenyana ntsena	sasekile	wasi wo hatima	rihlaza	ribungu
thyaka	mahlo ya nsuku	hlamarisa	gwanyile	

Khale	Endzhaku

A hi tsaleni

Languta nhlokomhaka na xivulwa xo sungula xa xiphato lexi landzelaka. Swi ku hlamusela leswaku xitlhokovetselo xi vulavula hi yini. Swivulwa leswi i swivulwa swo seketela.
Swi ku byela swo tala mayelana na xivulwankulu. Hambiswiritano, swin'wana swa swivulwa leswi a swi weli eka xitlhokovetselo lexi. Swivulwa leswi a swi ku byeli nchumu mayelana na xitorinkulu. U nga katsi swivulwa leswi loko u tsala xiphato xa wena nakambe.

Phigogo

Phigogo, Phigogo, mihlovo ya wena yo saseka,
Nyenyana yitsongo yo tsaka
Wasi yaloye wa xilwandle, ndzo titwa onge i wa mina
Tipheteni ta wena to saseka onge i nkwangulatilo,
Ta mihlovo ya rihlaza, wasi na xitshopana,

U tlulela laha, u tlulela le
Fambelo ra wena ra tsakisa, ri na vutinyungubyisi no titwa,
Loko u rila wa hokoloka,
Mahlo ya wena ya sasekile naswona i ya rihlaza

Cherr! Cherr! U vitana vanghana va wena
U xivumbiwa xo koka mahlo.

Tsala nakambe xiphato lexi u tirhisa swivulwa leswi nga riki kona laha:

Siku:

Xifuwana xa phigogo xa xavisiwa

A hi hlayeni

Phigogo ya xavisiwa eMbombela: Phigogo ya wasi yo saseka ya xavisiwa. Yi na 14 wa tin'hweti. Yi kurisiwile ekaya, ya hanyeka, yi vorhamile. Loko yi huwelela yi balekisa swigevenga emutini. Yi hanya exirhapeni naswona yi nge baleki. Nivusiku yi nga khudzehela exirhapeni kumbe eka muako wo karhi lowukulu. Yi hanyisana kahle na tinyenyana tin'wana.

Khexe ya R250

Bela Manana Nguni riqingho eka 083 041 5678

A hi twisiseni

- Xana Manana Nguni u xavisa yini?
- U yi xavisa hi mali muni nyenyana leyi?
- Xana swi vula yini "ku balekisa swigevenga emutini"?
- Xana u ehleketa leswaku nyenyana leyi yi rhulile kumbe ya karhata? Seketela nhlamulo ya wena.
- Xana ya hanyeka? Seketela nhlamulo ya wena.
- Xana ku "khudzehela" swi vula yini?

A hi tsaleni

Dirowa mitila ku suka eka marito lama nga eximatsini xa bokisi ku ya eka marito lama nga exineneni ku hetisa xivulwa.

Phigogo a yi tinyungubyisa	a tshama a sasekile no hanya kahle.
Tinsiva ta yena a ti ri ta	hi rito lerikulu ninhlikanhi.
A hokoloka	yi rhendzeleka yi endla sekele eka tiphigogo.
A cina	muhlovo wa wasi wo vangama no saseka.
U dyile swakudya swa yena leswaku	exirhapeni siku rin'wana na rin'wana.

A hi tsaleni

Xitlhokovetselo xa wena mayelana na phigogo. U nga tirhisa marito na mianakanyo leyi nga eka phepha leri ro tirhela.

- Xi fanele ku va xi lehile mitila ya ntsevu.
- Eka mitila yinharhu yo sungula: Hlamusela leswaku phigogo yi languteka njhani.
- Eka mitila minharhu yo hetelela: Hlamusela mipfumawulo leyi phigogo yi yi endlaka na ndlela leyi yi fambaka hayona.

Siku:

U lava ku xava yindlu ya kahle

A hi tsaleni

Manana Nguni u xavisa phigogo ya yena. Hakanyingi vanhu a va swi rhandzi ku xavisa swifuwo swa vona, kambe mikarhi yin'wana swa va boha. Titeke u ri na xifuwo lexi u lavaka ku xi xavisa. Xi endlele xinavetiso.

Eka xinavetiso xa wena tiyisisa leswaku u:

- Hlamusela xiharhi lexi.
- Hlamusela lexi xi xi endlaka xo hlawuleka.
- Vula mali leyi xi durhaka yona.

Tsala vito ra wena na nomboro ya riqingho leswaku vanhu va ta kota ku tihlanganisa na wena. Loko u swi lava, u nga dirowa xifaniso xa xiharhi xa wena.

A hi tsaleni

Hlanganisa marito yo komba xiendlo (maendli) lama nga eka kholomu leyi nga eximatsini na marito ya xanchumu (maviti) eka kholomu leyi nga exineneni.

rhungelela

pholicha

petsa

hen'ara

sayina

tata

bambisa

tlhambusela

cheke

baji

mati

tintanghu

bolo

phepha

fomo`

kunupu

A hi vulavuleni

Xana leswi swi vula yini?

Mi hlayile xitori xa phigogo wo biha loyi a nga cinca a saseka. Xana mi ehleketa leswaku swi vula yini loko va ku "ku tinyungubyisa ku fana na phigogo"?

Sweswi vulavulani leswaku leswi swi vula yini:

- Miehleketo yo fana na ya ndlopfu
- Ku na hi maribye
- Ku puluvundza ncila
- Ku miyela ku fana na kondlo

Siku:

N'wanghala na kondlo

A hi vulavuleni

- Xana u ehleketa leswaku xivumbiwa lexitsongo xi nga hlula xivumbiwa lexikulu? Hi ndlela yihi?
- Xana ku na xitori lexi u xi tivaka eBibeleni xa munhu lontsongo loyi a nga hlula lonkulu?
- Xana u ehleketa leswaku vukulu byi na nkoka? Seketela nhlamulo ya wena.

A hi hlayeni

Siku rin'wana makondlo mambirhi a ya tshamile ya langutile nghala leyikulu yo leva yi etlele emasaneni. "Tlanga ehenhla ka nhompfu ya yona," ku vula rin'wana. "Hi ta vona loko yi ta pfuka"

Kondlo leritsongo ro phungela ri khandziyile ehenhla ka nghala, ivi ku humelela yini? Hi swona, nghala yi pfukile yi khoma kondlo hi min'wala ya yona leyikulu.

Nghala ya xihontlovila a yi hlundzukile yi lava ku dya kondlo leritsongo. "Ndza ku kombela, u nga ndzi dyi, N'wanghala," ku khongela kondlo leri a ri rhurhumela. "Siku rin'wana ndzi ta ku pfuna!"

"U nge ndzi pfuni mina!" Hikwalaho ka ku va nghala yi nga ri na ndlala, yi tshikile kondlo ri tifambela.

Endzhaku ka sweswo, nghala a yi tsutsuma enhoveni. Hi xihatla yi phasiwile hi ntlhamu lowu vavanuna a va wu rhiyele mhala. A ku ri ntambhu leyikulu kutani nghala yi hatle yi phaseka. A yi nga swi koti ku hlomuka, kambe a yi bonga.

"Ndzi pfuneni! Ndzi pfuneni! Ndzi pfuneni!" yi bonga. "Ndzi pfuneni ndzi phasiwile."

Hiloko ku hundza mhala. "Ndzi nge ku pfuni," ku vula N'wamhala. "Vhiki leri nga hundza u dyile buti wa mina."

Ku hundza mpfundla. "Ndzi nge ku pfuni," ku vula N'wampfundla. "Vhiki leri nga hundza u dyile mhani wa mina."

Endzhaku ka sweswo hiloko ku hundza kondlo leritsongo. "A wu ndzi dyangi vhiki leri nga hundza" ku vula kondlo. "Ndzi ta ku pfuna."

Hiloko kondlo leritsongo ri lumetela ntambhu. Ri luma, ri luma, ri luma. Hi ndzhenga a ku pfulekile mbhovo lowukulu entambhyini ivi nghala yi kota ku huma.

"Ndza khensa, munghana lontsongo. Se ndza swi tiva leswaku swiharhi leswitsongo swi nga pfuna swiharhi leswikulu swo kota mina," ku vula nghala.

- Xana xitori lexi xi nga va ntiyiso? Seketela nhlamulo ya wena.
- Xana xitori lexi xi na dyondzo? Xana dyondzo ya kona hi yihi?
- Xana u tshama u pfuna munhu un'wana kumbe xiharhi?
- Byela tlilasi leswaku u pfunile mani, njhani na leswaku i munhu kumbe xiharhi.

A hi tsaleni

Kuma marito eka xitori lama vulaka "tsongo" kumbe "kulu". Ya tsale eka kholomu leyi faneleke.

Lexitsongo	Lexikulu

Siku:

Ku ehleketa hi N'wanghala na kondlo

A hi twisiseni

Languta xitori xa N'wanghala na kondlo nakambe. Xana u ehleketa leswaku nhlokomhaka ya xitori lexi i yini?

Ntsheketo i xitori lexi xi ku dyondzisaka dyondzo yo karhi.

Xana u ehleketa leswaku xitori xa N'wanghala na kondlo xi na dyondzo? Hi yihi dyondzo ya kona?

Languta swivuriso leswi ivi u hlamusela leswaku hi xihi xi faneleke xitori:

	Rivala hi swilo swa khale.
	Xandla famba, xandla vuya.
	Loko ximanga xi nga ri kona, makondlo ma tiphina.
	Hinkwaswo swi kahle leswi helaka kahle.

- Hikwalaho ka yini kondlo ri kanganyisile nghala?
- Hikwalaho ka yini nghala yi nga dyangi kondlo?

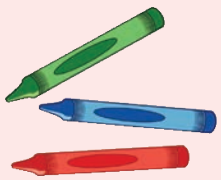

A hi tsaleni

Hlanganisa xiphemu xo sungula xa xivulwa na xa vumbirhi.
Kutani u tsala swivulwa leswi faneleke eka swivandla leswi nga ehansi.

Nghala leyikulu	leswaku vutomi bya rona byi ponisiwa.
Kondlo leritsongo ri komberile	xikatsa xa meno yo kariha.
Nghala yi phasiwile hikuva	a yi etlele emasaneni.
Kondlo a ri ri na nchumu wun'wana wa nkoka wu nga	a yi titshembe ku tlula mpimo.
Nghala a yi fanele ku kombela ku khomeriwa hikuva	a yi nga rhangangi yi xiyaxiya.

A hi tsaleni

Hetisa swivulwa leswi nga eka tafula leri. Tsala swivulwa swo helela ehansi ka tafula leri. U nga rivali ku sungula xivulwa xin'wana na xin'wana hi letere lerikulu no xi hetisa hi hiko.

Nghala a yi ya dlaya kondlo	hikuva
Nghala yi rila ku kondza kondlo	hikuva
	hikuva kondlo a ri ri leritsongo.
Mhala yi arile ku pfuna nghala	hikuva
Nghala a yi ehleketa leswaku yi na nkoka	hikuva
	hikuva kondlo ri n'wi ponisile.

A hi hungaseni

Vanani na mphikizano na vanghana va wena ku vona leswaku swi teka nkarhi wo tanihi kwihi ku heta.

Languta xitori xa nghala na kondlo.

- Nkhwatihata rito leri vulaka xiyimo lexikulu.
- Tsala xirhendzevutana eka rito leri vulaka ku suka eka xanchumu.
- Khalara rito leri vulaka ku cakunya swilo switsongo nkarhi na nkarhi.
- Dirowa X ekusuhi na rito leri vulaka xiphemu lexikulu xa misava.
- Nkhwatihata rito leri vulaka nchumu lowu phasaka swiharhi.

Siku:

Serena u kambisisa xitori xa Afrika

A hi hlayeni

Tinghala hi nkarhi wo wisa

Tsariwile hi Mary Pope Osborn, swifaniso hi Sal Murdocca

Nkambisiso hi Serena

Xitori lexi i xa Jack na Annie lava a va endzerile ndhawu yin'wana eAfrika. Va vonile swiharhi swo hambana swo kota tinhluntlwa, timangwa na van'warimhondzorin'we. Xiphiqo lexi va faneleke ku xi ololoxa eka xitori xi ri, "Ndzi na muhlovo wa nsuku naswona ndza tsokombela swinene kambe ndza tisirhelela eka khombo leri ndzi rhendzeleke." Va kotile ku ololoxa xiphiqo lexi va nga si tlhelela ekaya.

Xiphemu lexi ndzi xi rhandzaka xa buku hiloko ndlopfu yi nyika Annie xawara ku suka eka nxakwa wa yona. Buku leyi ya hlamarisa hikuva Annie u ya emahlweni a tlanga na swiharhi kasi Jack a nga swi lavi ku tlanga na swona hikuva a chava leswaku a nga kuma tinghala. Ndzi rhandza na xiphemu lexi Jack na Annie va hlanganaka na socha ra Masayi laha va avelanaka botere ya timanga na rona. Swifaniso swa buku leyi swi ndzi tsundzuxa swiharhi leswi ndzi swi vonaka entangeni wa swiharhi.

Ndza tshemba leswaku vana va ta rhandza buku leyi hikuva u dyondza hi swiharhi swo hambana eAfrika naswona ya tsakisa.

A hi twisiseni

- I mani a nga tsala buku leyi?
- I mani a nga dirowa swifaniso swa buku leyi?
- Hi xihi xiphemu xa buku lexi tsakisaka Serena?
- Hi yihi nhlamulo ya xiphiqo lexi Jack na Annie va faneleke ku xi ololoxa?
- I xiphemu xihi xa Afrika lexi va nga xi endzela? Loko u nga swi tivi, lavisisa leswaku masocha ya Masayi ya huma kwihi.
- Dirowa xifaniso lexi nga ta famba na nkambisiso wa buku.

A hi tsaleni

Hlawula marito lama faneleke ebokisini ku hetisa swivulwa leswi.

nonoka swinene	le kusuhi na	le mahlweni ka	le endzhaku ka	le tlhelo ka

Nghala yi _____ kondlo.

Kondlo ri _____ nghala.

Nghala yi _____ mhala.

Mhala yi _____ mpfundla.

Muhloti u _____ eka swona hinkwaswo.

A hi tsaleni

Tlhela u languta xifaniso xa kondlo leri tshunxaka nghala laha yi phasiweke kona. Tsala eka ximbyarumbyaru leswi u ehleketaka leswaku va byelana swona.

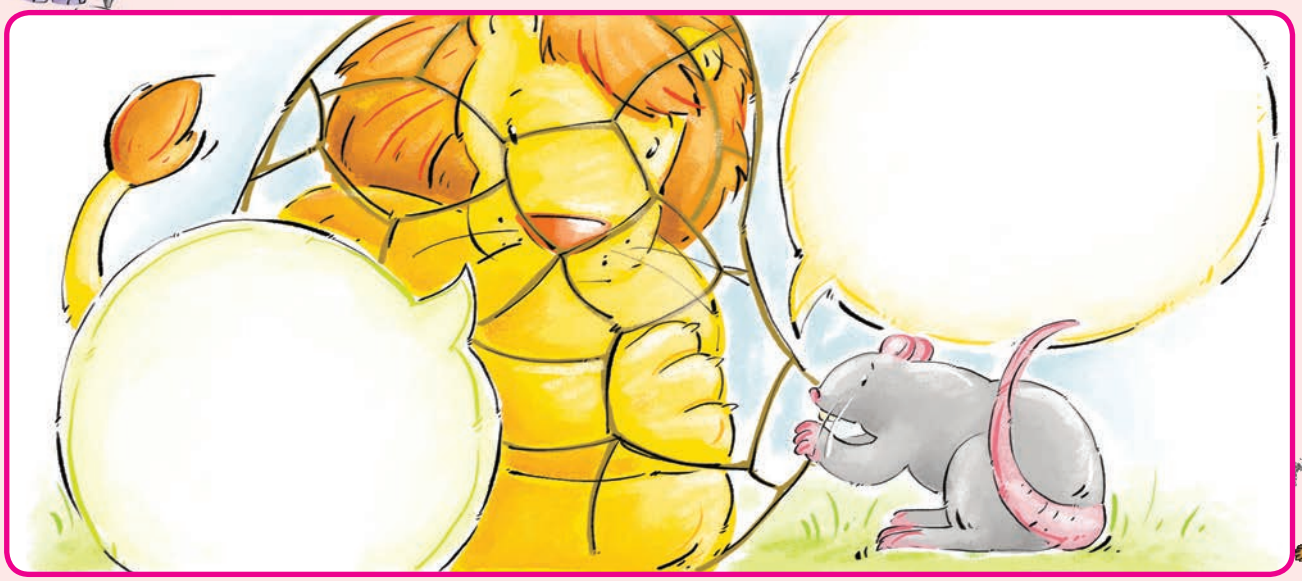

Siku:

I nge avuxeni eka timpfuvu

A hi tsaleni

- Tsala xitori.
- Languta swifaniso na marito ya nkoka ku kunguhata xitori xa wena.
- Sungula hi ku endla mepe wa pume. Tirhisa phepha ra le tlhelo ku endla leswi.
- Tata marito ya nkoka eka mepe wa pume.
- Hlela xitori ku lulamisa swihoxo swin'wana na swin'wana ku antswisa xitori xa wena.

Marito ya nkoka
Mati ya ridaka, tinhlanga etlhelo ka nambu, byanyi enhoveni, yindlu ya ndyangu wa timpfuvu
U nga endli swoleswo, nyenyana leyitsongo yo pfuna, tinhwala na tinhongana, tatana na manana
Ku hava mpfuno, hundzisela, a swi twali
U nga lavi munghana wo tanihi madzedze na swigalana
Madzedze na swigalana swi luma no luma, ringeta ku swi basisa hi ridaka, laha ku lumiweke ku sungula ku vava
Ndzi kombela u pfuna, ndzi nge ku mbombometi, sweswi hi vanghana lavakulu

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm

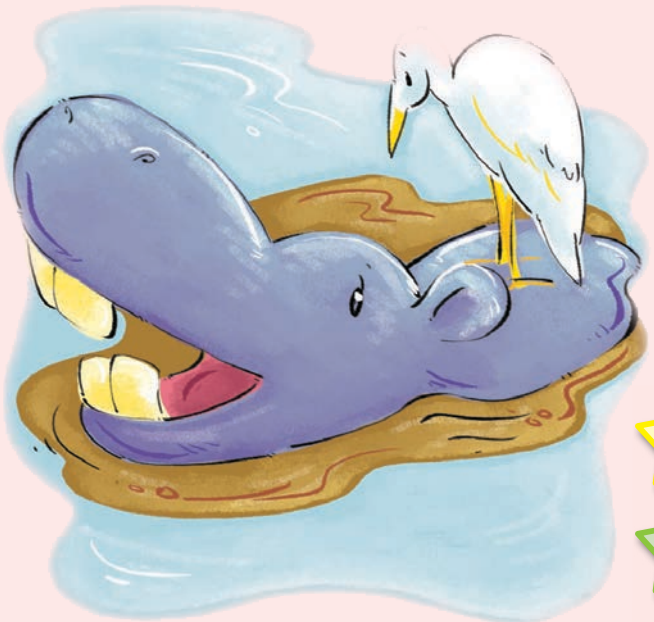

Teacher

Date:

Sign:

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

3

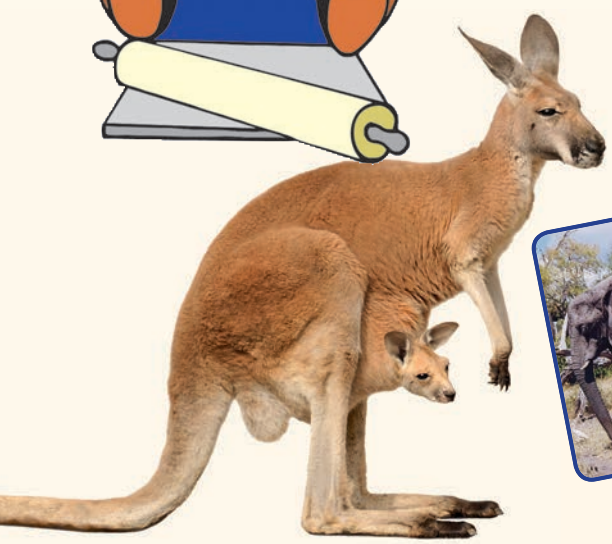

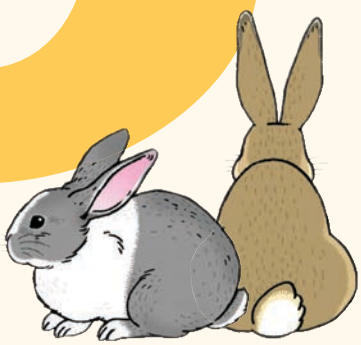

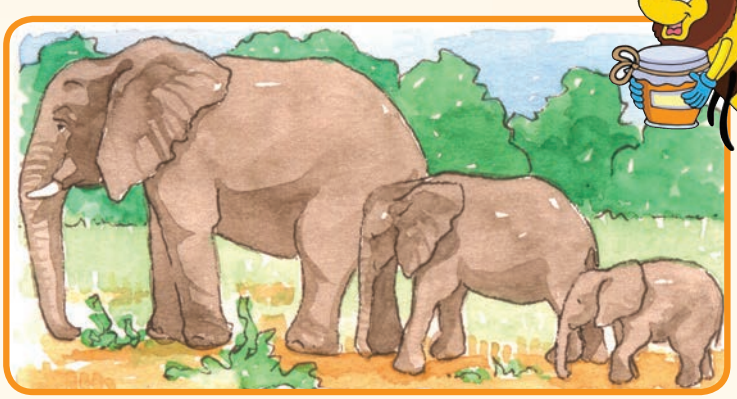

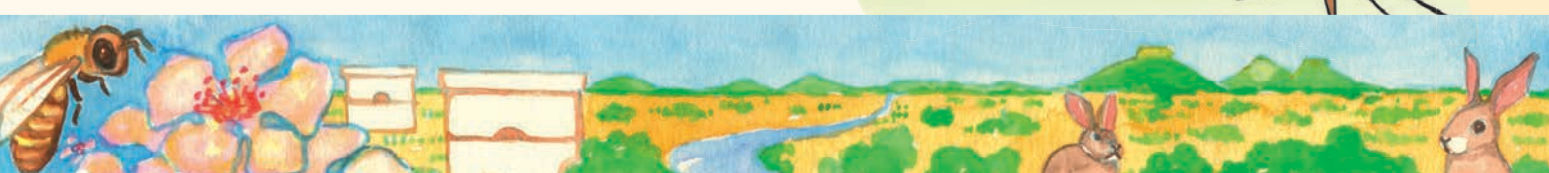

Siku:

Mpfundla wo hlawuleka swinene

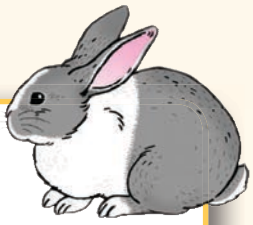

A hi vulavuleni

- Languta xifaniso lexi nga eximatsini. Xana u vona yini?
- Languta xifaniso lexi xi nga exineneni. Xana u vona yini?
- Xana swifaniso swa hambana?
- Xana hi kwihi ku hambana ka kona?

A hi hlayeni

Ku hlayisa mpfundla wa le nambyeni

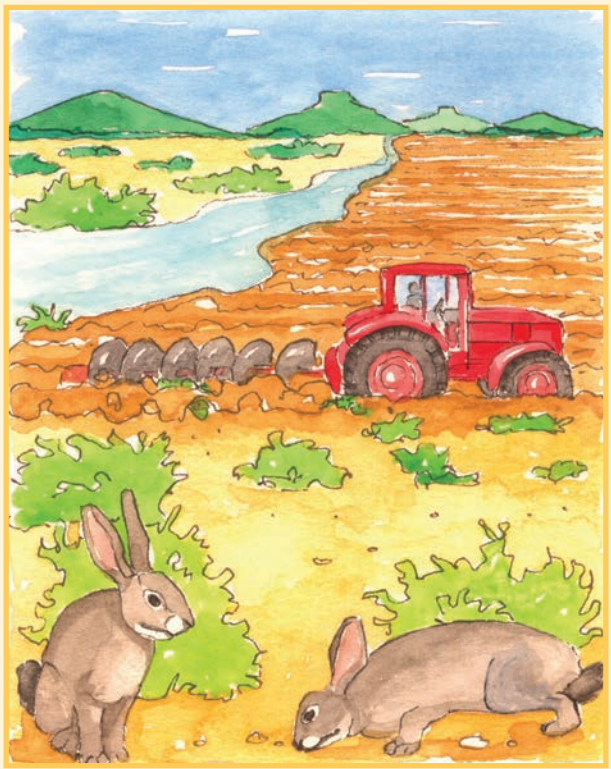

Mipfundla ya le nambyeni yi kumeka ntsena eAfrika-Dzonga, eKaroo. Xiphiqo xa kona yi na nghozi eka swiharhi leswi an'wisaka. Yi le ka xiyimo xa khombo ra ku nyamalela makumu.

Mipfundla ya le nambyeni yi hanya emilambyeni eKaroo. Misava ya kona yi yi pfumelela ku cela mikele. Mipfundla ya le nambyeni yi lava mikele ku kota ku kurisa vana va yona, lava nga va tsanana ngopfu loko va tswariwa – vo va vakulunyana eka bokisi ra mencisi. Vana va vuriwa swimpfundlana.

Van'wana varimi va rimile ekusuhi na milambu. Hikwalaho makhwati na swikhwatana swa mipfundla swi herisiwile. Ku na leswitsongo na tindhawu letitsongo laha mipfundla leyi yi nga hanyaka kona kutani yi kota ku hlayisa swimpfundlana swa yona.

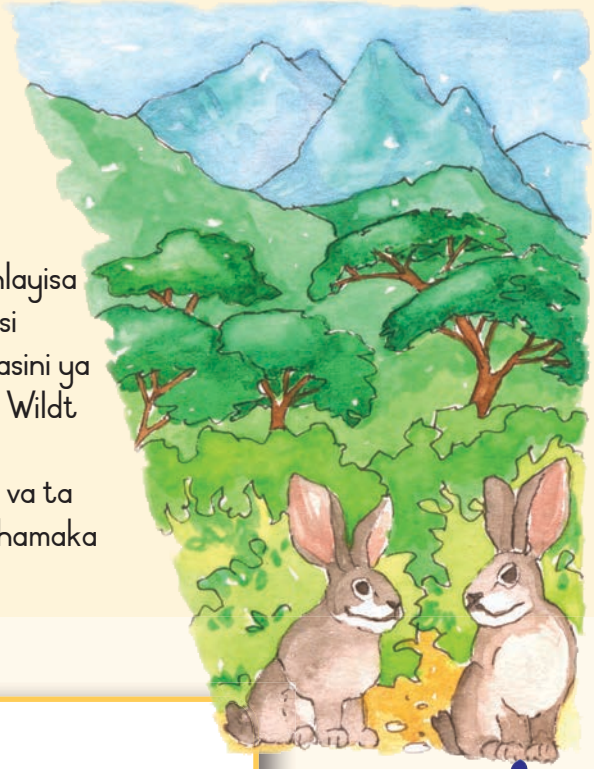

Va "South African Wildlife Society" va ringeta ku hlayisa mipfundla ya le nambyeni. Van'wana van'wamapurasi eKaroo va twananile ku sirhelela mipfundla emapurasini ya vona. Nakambe ku na nongonoko wa ku andzisa eDe Wildt Nature Reserve. Endhawini leyi va kota ku andzisa mipfundla yi va yi sirhelelekile. Va tshemba leswaku va ta tlhela va tlherisela mipfundla leyi eKaroo, laha yi tshamaka kona.

A hi vulavuleni

- Xana xitori xi vulavula hi yini?
- Xana mpfundla wa le nambyeni wu fana na mipfundla yin'wana na yin'wana?
- Hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku wu vuriwa mpfundla wa le nambyeni?
- Xana ku na khombo leri ri nga kona eka mpfundla wa le nambyeni?

Vula leswaku hikwalaho ka yini.

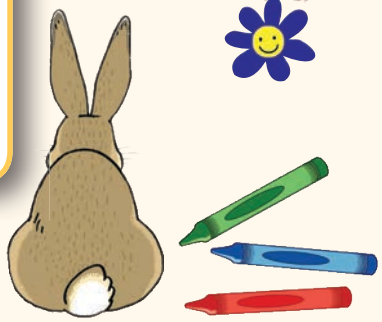

A hi tsaleni

Eka rixaxa rin'wana na rin'wana, fananisa rito ro sungula na nhlamuselo ya kona ku suka eka nongonoko. Man'wana ya marito eka nongonoko ma hlamusela leswi swi fanaka. Hlawula rito ra kahle swinene.

Tsala marito lama dzwihatiweke eka dikixinari ya wena.

chavisiwile	fambile	nga tsakangi	herisiwaka	xo chavisa
swian'wisi	swinyenyana	tinyoxi	swiharhi swo mamisa	machela
nyamalala	hunguteka	hundza	engetela	humelela
mikele	thanele	mimbhovo	micele	misinya
onhiwile	tshukisiwile	hangalasa	balekela	vavisiwile

Siku:

Ku ehleketa hi mpfundla wa le nambyeni

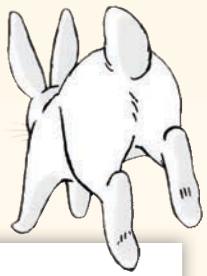

A hi twisiseni

- Xana wu kumeka kwihi mpfundla wa le nambyeni?
- Xana va kule ku fika kwihi vana loko va velekiwa?

Hikwalaho ka yini ku ri na mipfundla leyitsongo ya le nambyeni? Tsala swivulwa swimbirhi.

Xana van'wamapurasi va endla yini ku hlayisa mpfundla wa le nambyeni? Tsala swilo swimbirhi.

A hi tsaleni

Tsala ritofularha ra rin'wana na rin'wana ra marito lama landzelaka.
Hlawula ra nkoka swinene eka rin'we ra lama nga ebokisini.

xinuna	khombo	twanana	vuya
hambana	vuhlayiseki	nga twanani	nka-vuhlayiseki
famba	ximumu	hinkwaswo swi lulamile	hlayisa

xisati _____

tsutsuma _____

onha _____

hambana _____

xixika _____

A hi tsaleni

Hinkwaswo swivulwa leswi swi mayelana na mpfundla wa le nambyeni. Ntlhanu wa swona swi mayelana na nhlokomhaka yin'we naswona swimbirhi a swi weli kona hikuva swi mayelana na nchumu wun'wana. Xana hi swihi swivulwa leswi nga weriki kona?

	Mipfundla ya le nambyeni yi hanya etlhelo ka ribuwa ra nambu eKaroo.
	Misava eKaroo yi kahle ku tiendlela mikele ya yona.
	Yi dya swimila leswi swi milaka etlhelo ka nambu.
	Xin'wanana xi hi sayizi ya bokisi ra mencisi.
	Swi le ka khombo ro nyamalala.
	Van'wamapurasi va rima etlhelo ka milambu kutani va onha mikele ya swona.
	Swimpfundlana hi leswitsongo swinene.

A hi tsaleni

Tsala hi vuntshwa swivulwa laha hansi tanihi loko swi humelerile khale.

Ku na mipfundla yo tala swinene eKaroo.

Swimpfundlana swi velekiwa lembe rin'wana na rin'wana.

Varimi va rima emasin'wini ekusuhi na nambu.

Va onha makhwati na swimila.

Siku:

Tinhlayo ti hlamusela xitori xo chavisa

A hi hlayeni

Languta girafu. Hlaya tinomboro leti nga eximatsini na masiku lama nga etshakwini.

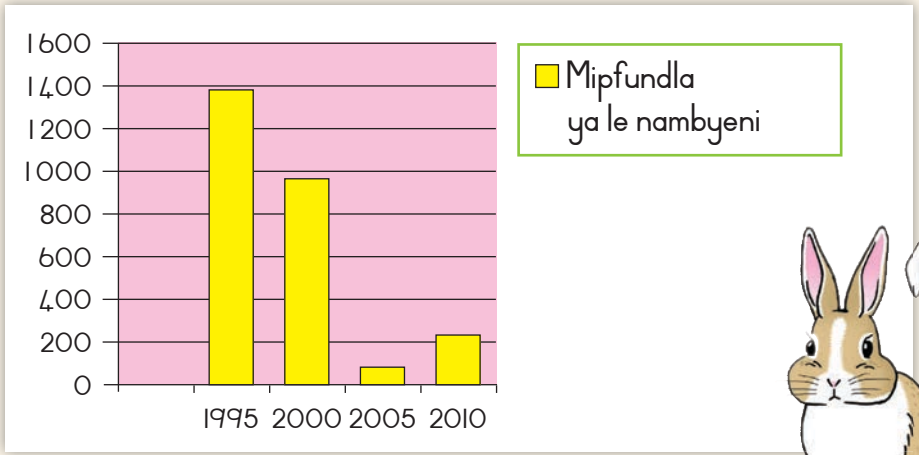

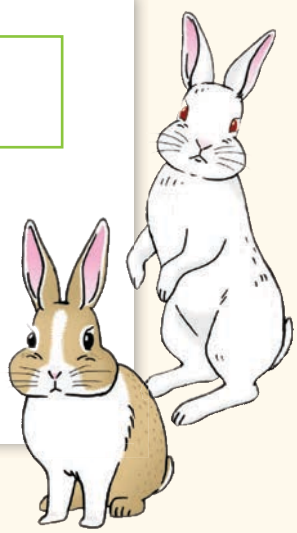

A hi twisiseni

- Xana girafu yi hi komba yini?
- Xana a ku ri na mipfundla yingani hi 1995?
- Hi rihi lembe leri mipfundla a yi ri leyitsongo swinene?
- Xana nhlayo ya mipfundla ya le nambyeni yi engetelekile exikarhi ka 2005 na 2010? Hikwalaho ka yini?

Mipfundla i swivumbiwa leswi nga ekhombyeni ro nyamalala. Xana leswi swi vula yini? Hlawula yin'we ya tinhlamulo leti nga laha hansi.

	1. Yi le khombyeni ro herisiwa yi nga ha kumeki.
	2. Yi le ku rhurhisiweni ku ya eka xiphemu xin'wana xa Afrika-Dzonga.
	3. Yi le ku fambisiweni ku ya eka mapurasi lama nga le handle ka le Karoo.

Tsala ndzimana mayelana na ku hunguteka ka mipfundla ya le nambyeni exikarhi ka 1995 na 2010. Ndzimana ya wena a yi fanelanga ku leha ku tlula mitila ya nhungu.

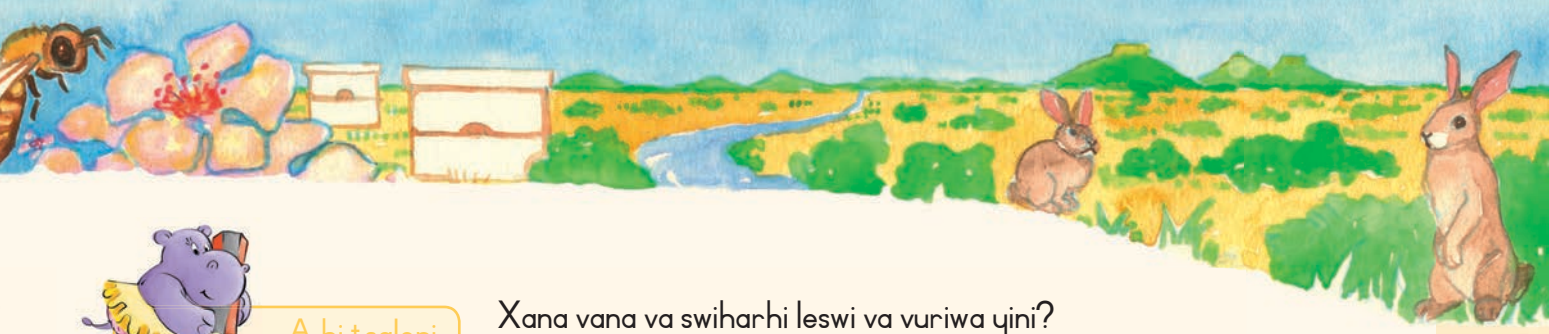

A hi tsaleni

Xana vana va swiharhi leswi va vuriwa yini?
Tsala rito leri ri nga lulama eka swivandla leswi nga kona.

Ku na timbyana to tala ephakeni.

A ku ri na _____ swo tala ephakeni.

Swimanga swi nga tsutsuma swi siya timbyana.

_____ swi tsutsuma swi siya timbyana.

Mipfundla ya le nambyeni yi hanya ehenhla ka le tibuweni ta milambu eKaroo.

_____ swa le nambyeni swi hanya etibuweni ta milambu eKaroo.

Masekwa yo tala ya hlambela emilambyeni.

Vunyingi bya _____ swi hlambela emilambyeni.

Tihomu ti dya byanyi bya rihlaza.

_____ ya dya byanyi bya rihlaza.

Xana u lemukile leswaku u lungelerile swirhangi na swilandzi ku kota ku vumba marito lama faneleke?

Siku:

Ku hlayisa swiharhi swa hina

A hi tsaleni

Ku na swihoxo eka xitiviso lexi. Swi lulamise. Bana xihambano eka rito leri nga riki rona, dirowa ntila ku suka eka rito ku ya ehandle ka bokisi, no tsala rito leri faneleke.

Mipfundla ya le nambyeni

Mipfundla ya le nambyeni yi le khombyeni ro nyamalala eKaroo.

Masipala u kombela leswaku van'wamapurasi va le ndhawini va yima xikan'wekan'we ku rima etlhelo na le kusuhi na nambu.

Mipfundla hinkwayo ya le nambyeni sweswi i swihadyana leswi sirheleriweke. Un'wana na un'wana loyi a nga ta kumeka a ri karhi a vavisa mipfundla u ta rihisiwa RI 000.

Hi xileriso xa Meyara

A hi tsaleni

Anakanya leswaku makondlo yo basa ya le khombyeni ro herisiwa. Tirhisa bokisi leri nga laha tlhelo ku tsala xitiviso lexi nga ta damarhetiwa ehenhla ka murhi emugangeni wa ka n'wina. Eka xitiviso xa wena:

1. Kombela swirho swa muganga wa ka n'wina ku byarha vutihlamuleri byo hlayisa makondlo yo hlayanyana.
2. Va hlamusele hikwalaho ka yini u lava leswaku va hlayisa makondlo.
3. Va byele leswaku va fanele nkarhi na nkarhi ku nyika makondlo chizi yo hlawuleka.

Xitiviso xi fanele ku humesiwa hi ku lerisa ka Holobye wa SWIHARHI.

Makumu ya kondlo

A hi tsaleni

Languta eka xitlhokovetselo lexi. Maletere yo sungula ya ntila wun'wana na wun'wana ya endla rito.

SWIHARHI swa hina swa herisiwa
Emisaveni hinkwayo
Langutani ku onhiwa ka ntumbuluko
A hi hlayiseni hi ta hanya na hina!

Tsala xitlhokovetselo xa wena n'wini hi ndlela leyi fanaka. Xitlhokovetselo xa wena xi fanele ku va mayelana na mati, hikokwalaho tirhisa rito ra *MATI* ku ku nyika letere ro sungula eka layini yin'wana na yin'wana.

M

A

T

I

A hi tsaleni

Tsala xirhendzevutana eka rito leri rhayimaka kun'we na rito ro sungula. Yin'wana mitila yi na marito mambirhi ya mpfumawulo lowu yelanaka. Xana u nga ma kuma?

nambu	namu	rhambu	mbuti	rhumbu
hafu	hlekile	hafula	bofu	fuma
mpfundla	wundla	mpfuvu	gwitsila	hundla
fanele	vonele	fanana	vele	xipfalo
tsala	tsaka	tlhala	tsika	hala

A hi hungaseni

Kuma nhlamuselo ya khodi. Nyika letere rin'wana na rin'wana ra alifabete nomboro, u sungula hi A = 1. Hikokwalaho:

A = 1	B = 2	C = 3	D = 4	E = 5	F = 6 sw.sw

Sweswi kuma leswaku leswi swi vula yini:

24 1 14 1 _____

23 1 _____

20 9 16 8 9 14 1 _____

8 9 _____

11 21 _____

8 12 1 25 1 _____

Siku:

Nyoxi leyi cinaka

A hi vulavuleni

Languta swifaniso kutani u vulavula mayelana na swona.

A hi hlayeni

Tinyoxi to cina

Ehleketa hi siku ro kufumela ra ximumu. U titshamerile ehandle edyambyini, u nwa namuneti. Hinkwako ku miyerile handle ka mpfumawulo wa le hansi lowu wu mbvurumaka. Ku mbvuruma ku yima. U humesa voko ku teka namuneti na ku tlhela u yi vona; xitsotswana lexitsongo xa voya bya buraweni xi lakatsela rhimi ya nghilazi ya wena. I nyoxi! Hi ntiyiso, i nyoxi ya folici, leyi ntirho wa yona ku nga ku kumela tinyoxi tin'wana swakudya exisakeni xa yona.

Hi minete yin'we kumbe timbirhi yi haha yi suka ku ya byela tinyoxi tin'wana leswi yi nga swi kuma.

Xo sungula leswi yi swi endlaka loko yi vuya exisakeni i ku titsakisa. Yi endla leswi hi ku tsutsuma hi swirhendzevutana leswitsongo. Loko nyoxi yi endla ncino wa yona, yi nga ha ninginisa na miri wa yona nakambe. Hinkwato tinyoxi ta hlengeletana hi le tlhelo ku nuhetela juzi eka nyoxi ya folici. Ti tirhisa swiambamberi swa tona ku nuhetela, hikwalaho ti khumba juzi etinyoxini hi tiantenaya ta tona.

Loko tinyoxi ti rhandza nantswo na ku nuhela ka namuneti ya wena, ti landzelela nyoxi ya folici. Nyoxi ya folici yi ya emahlweni yi vulavula na tona hi ku cina na ku tshombonyokisa miri wa yona. Loko yi ninginisa miri wa yona hi ku hatlisa swinene, swakudya swi le kule swinene. Loko yi famba hi ku nonoka swinene, swakudya swi le kusuhi. Sweswi tinyoxi ti tiva mpfhuka

lowu ti nga ta haha wona ku ta eka namuneti ya wena.

Hikokwalaho u nga heti nkarhi wo leha ku nwa namuneti ya wena, u nga kuma leswaku u fanele ku avelana kun'we na tinyoxi ta madzana yo hlaya leti nga na ndlala!

A hi vulavuleni

- Xana tinyoxi ti tirha ti ri toxe kumbe ti tirha kun'we na tinyoxi tin'wana?
- Hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku leswi swi tano?
- Xana hi kwihi ku vuyeriwa loku ku nga kona loko hi tirha kun'we?
- Xana wa swi rhandza ku tirha kun'we na vanhu van'wana kumbe u rhandza ku tirha u ri wexe? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

A hi tsaleni

Eka ntila wun'wana na wun'wana, yelanisa rito ro sungula kun'we na nhlamuselo ya rona ku suka eka nongonoko. Man'wana ya marito eka nongonoko ya lava ku vula nchumu wo fana. Hlawula rito ro antswa swinene.

rhimi	nghenisa	fureme	emakumu	ndzilikano
xihlovo	xivangelo	ximun'wana	nyika	phamela
folici	muhloti	swidya-swo-fa	kuma	mulavi
antenaya	xitwi	mutluleti	eriyali	xiambamberi
tshombonyoka	xivungu	tshukunyuka	haha	hundzuluka

Dirowa swifaniso swa xivulwa lexi.

Nyoxi yi hahela ehenhla ka nsimu eka xinhwanyetana lexi a xi tshamile ehansi ka murhi xi ri ku nweni ka juzi. Xi ringeta ku bakanyela nyoxi ekule hi ku tirhisa voko ra ximatsi na ku halata juzi leyi a yi ri eka voko ra xona ra xinene.

Siku:

Ku ehleketa hi tinyoxi na vulombe

A hi twisiseni

Tlhela u languta xitori xa mayelana na tinyoxi.

- Hikwalaho ka yini tinyoxi ti nantswa namuneti ya xinhwanyetana?
- Hikwalaho ka yini nyoxi yi tlhelela exisakeni?
- Xana mutirhi un'wana wa tinyoxi u endla yini ku vona leswaku va tsakela leswi nyoxi ya folici yi swi kumeke?
- Xana marito ya "ku koka rinoko" ya vula yini?

1	ku languta hi vukheta swinene
2	ku va ekusuhi swinene na nyoxi
3	ku tsakisa

Xana tinyoxi ti endla yini ku kombisa loko swakudya swi ri ekule kumbe ekusuhi?

A hi tsaleni

Hetisa swivulwa.
Tirhisa marito ebokisini.

nuhetela	twa	vona	khumba	nantswa

Mhani wa mina u endla mabisikiti hi ku tirhisa vulombe na otsi.

Ndzi nga kota ku _____ loko va baka.

Loko ndzi languta hi vukheta, ndzi nga kota ku

_____ tinyoxi ti hahela exisakeni xa tona.

Xana loko u _____ swi fana na ku lumiwa hi nyoxi?

Tshika namuneti ya wena! Yingisela, ndzi nga kota ku

 _____ dzana ra tinyoxi leti ti taka

eka tlhelo ra yena!

Xana u lava ku luma katsongo sangweji ya vulombe bya mina?

 _____ ya nandziha.

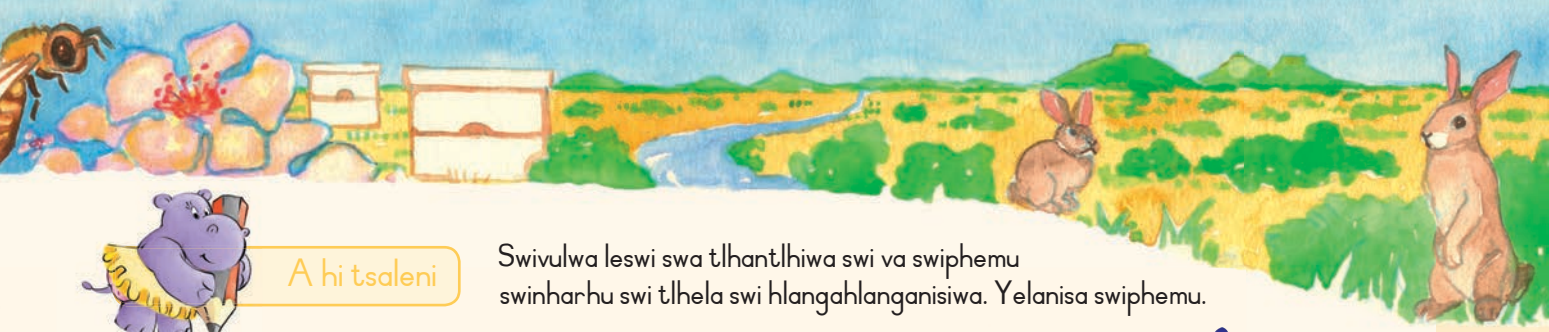

A hi tsaleni

Swivulwa leswi swa tlhantlhiwa swi va swiphemu swinharhu swi tlhela swi hlangahlanganisiwa. Yelanisa swiphemu.

Xikombiso:

Mudyondzisi wa mina u dya sangweji ya yena ya vulombe.

Nyoxi	wu hlalela	exisakeni xa tona.
Nhwanyana	u rilela	sangweji ya yena ya vulombe.
Vafana van'wana	va rhapa	namuneti ya mina.
N'wana	u le ku dyeni	ku kuma vulombe exisakeni.
Ndyangu wa mina	u dya	sangweji ya vulombe.
Mudyondzisi wa mina	yi mbvuruma	minongonoko ya tinyoxi eka TV.

A hi tsaleni

Veketela swivulwa hi ku landzelelana.
Swi nambare ku suka eka 1 ku fika eka 6.

A hi endleni sangweji ya vulombe

	Tsema sangweji hi le xikarhi.
	Dyana hi xihatla hilaha u kotaka hakona.
	Tota vulombe eka swilayi swa xinkwa lexi nga na botere.
	Vekela xilayi xa xinkwa ehenhla ka xin'wana.
	Tota botere eka xilayi xin'we hi mukwana wa xinkwa.

Siku:

Ntirho wo tika na makaya

A hi hlayeni

Yoo, vula, nyoxi ya migingiriko,
Xana sweswi u ya kwihi?
Xana sweswi u ya kwihi,
entirhweni kumbe eku tlangeni?

Ndzi hahela ku ya exirhapeni
Laha swiluva swi nga ku balekeni
Hikwalaho ndzi fanele ku va ndzi endla
Vulombe byo tsokombela namuntlha.

A hi twisiseni

- Xana i xivutiso xihi lexi munhu a xi vutisaka?
- Xana i mani kumbe u vulavula na mani?
- Xana i mani a hlamulaka xivutiso?
- Xana yi ya kwihi?
- Xana yi ya endla yini?

A hi tsaleni

Xana Swiharhi leswi swi tshama kwihi? Hlawula marito ya kahle swinene ku suka ebokisini na ku ma nghenisa eswivulweni.

ehokweni	exisakeni	eswihlengeni	emikeleni	exilawini

Tinyoxi ti endla vulombe _____ swa tona.

Mipfundla yi tshama _____ ya yona loko ku hisa ehandle.

Ntlhambi wa tinghala wu yile ku ya etlela _____ xa wona endzhaku ka ku dya mhunti.

Mbyana yi etlela _____ ya yona nivusiku.

Xinyenyana _____ xi na mandza yo hlaya lama xi ma tshikeleke.

A hi tsaleni

Hlaya marito endzeni ka bokisi. Pananisa rito rin'wana na rin'wana eka lama ma nga ehenhla kun'we na rito leri nga ntila wa le hansi leri nga na nhlamuselo ya ritofularha. Endzhaku tsala xivulwa hi rito rin'wana na rin'wana.

tsindziyerile	nyanganya	humelela	timile	ehenhla	hisa
lumekile	ehansi	dzunga	nyamalala	titimela	olova

Xikombiso

Swakudya swo lalela swi dyeka loko swi hisa.
Loko ndzi nga dyi hi ku hatlisa, swi ta titimela.

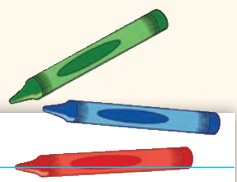

Siku:

Ku nyika mavito eka swa tinyoxi

A hi tsaleni

Xana wa wa vona mabokisi lama nga riki na nchumu exifanisweni xa nyoxi? Ya kona ku endlela leswaku u lebula xifaniso hi ku tsala rito leri faneleke ebokisini rin'wana na rin'wana. Tirhisa marito eka nongonoko ku fungha eka xifaniso.

1 **ririmi ra xichupu**
2 **ripapa**
3 **nhloko**
4 **tihlo**
5 **milenge**
6 **antenaya/swiambamberi**

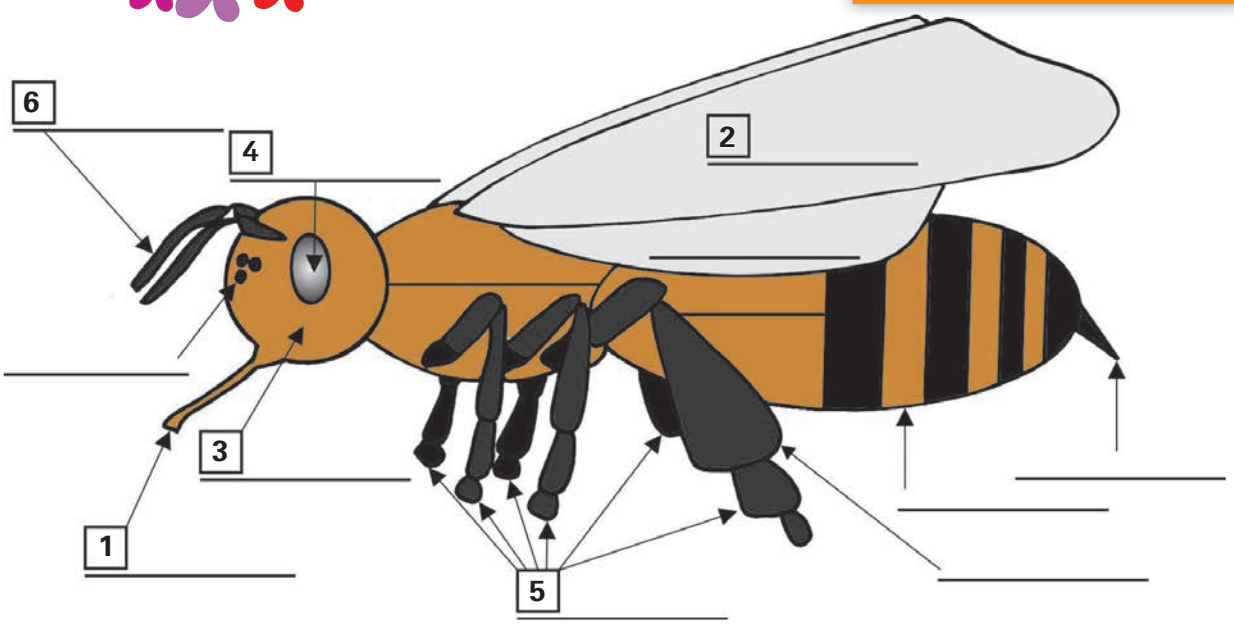

Sweswi dirowa nyoxi ya wena na ku yi lebula hi ndlela yo fana.

A hi tsaleni

Nakambe languta eka xitori mayelana na tinyoxi emasungulweni ya buku yo tirhela. Hlaya nhlamuselo ya ncino wa tona. Anakanya wonge u nyoxi ya mutirhi. U kumile swakudya swo nandziha naswona u yile exisakeni xa tinyoxi ku hlamusela tinyoxikuloni laha swakudya swi nga kona na leswi swakudya swi nga swona. Tiendlele ncino wa wena n'wini ku hlamusela tinyoxi exisakeni xa wena xin'wana na xin'wana lexi ti lavaka ku xi tiva. Endzhaku tsala xivulwa hi mayelana na leswi u ti hlamuselaka swona loko u endla fambelo rin'wana na rin'wana ra nyoxi.

Loko ndzi tsutsuma hi swirhendzevutana leswitsongo, ndzi vula leswaku, "Ndzi kumile swakudya."

A hi tsaleni

U muhlayisa tibuku ta tinkota. Dirowa xinavetiso xa vulombe bya wena byo nandziha leswaku u xi damarheta emabodhleleni tanihi hi lebulu ya mfungho. Nyika vulombe bya wena vito. Tsala ehenhla ka mfungho wa wena.

Tsala xinavetiso xa vulombe eka mfungho lowu nga laha hansi. Byela vanhu swilo swa ntlhanu mayelana na vulombe. U nga ha tirhisa man'wana ya mavonelo lama nga laha hansi. Nakambe u nga ha tiendlela marito ya wena n'wini.

- 10 000 wa tinyoxi ti va endhawini yin'we ku endla vulombe lebyi.
- Vulombe byi kahle tanihi nsuku!
- Tinyoxi ta Afrika-Dzonga a ti tirha hi matimba ximumu hinkwaxo.
- Ku endla khilogiramu ya vulombe, tinyoxi ti haha ku suka eJoni ku ya eKapa na ku tlhela ti vuya ko tala swinene ku ringana ka nhungu.
- Bya nandziha exinkweni na le tiyini ya wena.
- Bya nandziha byona hi byoxe.
- Twana nantswo wa ku tsokombela.
- Byi endliwile hi tinyoxi leti nga na rihanyu na ntsako.

Siku:

Xinjhenghwe xo hlamarisa

A hi vulavuleni

- Swinjhenghwe swi hanya ntsena eAustralia. Xana hi xihi XIHARHI lexi u xi dyondzeke mayelana na vutomi bya Afrika-Dzonga ntsena?
- Xana u tiva xanchumu mayelana na swinjhenghwe? Loko swi ri tano, u ri yini?
- Languta eka swifaniso swa xinjhenghwe. Vulavula hi swifaniso.

A hi hlayeni

Hlangana na xinjhenghwe – manana wa kahle na xithamuki xa rivilo swinene.

Loko munhu un'wana a ku komberile leswaku u anakanya hi XIHARHI lexi xi langutekaka xi tsakisa, u fanele ku kuma nkarhi wo tala wa ku anakanya hi XIHARHI lexi hlamarisaka swinene na ku tsakisa ku tlula xinjhenghwe.

Swinjhenghwe swi hanya ntsena eAustralia. Swi dya byanyi na ku famba hi ku tlulatlula. Swi famba hi ku hatlisa swinene na kona swi kota ku famba tikilomitara ta makumentsevu hi awara. Swi nga kota ku tlula timitara tinharhu.

Xinjhenghwe xi tirhisa tiphere ta xona timbirhi ta le mahlweni ta meno ku cakunya. Loko meno lama ma guleka, ma wa ehansi. Phere yin'wana ya meno ya ya emahlweni eka ndhawu yin'we ya khale. Hi nkarhi lowu xinjhenghwe xi nga na makumembirhi ya malembe hi vukhale, xi tirhisa meno ya xona yo hetelela. Loko ma guleka, xinjhenghwe xi ta fa hi ndlala.

Xinjhenghwe xi na xiphutsa. Xi

tlakula n'wana wa xona, loyi a vitaniwaka "jowi", exiphutseni lexi ku kondza a kota ku tihlayisa hi yexe.

Ndlela leyi jowi a kulaka hiyona ya tsakisa.

Endzhaku ka makumenharhu nharhu wa masiku ya ku va a kula endzeni ka khwiri ra manana, n'wana wa tswariwa. U languteka ku fana na xivungu lexi nga voniki, xivungu xa pinki. Xi ringana kwalomu ka tisentimitara tinharhu hi ku leha. Milenge ya xona ya le ndzhaku hi kona ya ha sungulaka ku kula.

Milenge ya le mahlweni, leyi nga lala swinene, yi tiyile swinene ku ringana ku xi pfuna ku khandziya exiphutseni xa mana wa xona. Xi ta tshama eka xiphutsa xa mana wa xona ku hundza tin'hweti ta ntsevu, xi mama eka manana. Hi nkarhi lowu, xi kula ku suka eka xivungu xa pinki lexi xi nga voniki ku fika eka xinjhenghwe lexi nga phutseriwa hi voya lebyitsongo. Milenge ya le mahlweni na le ndzhaku yi kula yi tiya. Tindleve, mahlo na nhompfu na swona swa kula hi ku hetiseka.

Xinjhenghwe, manana wa kahle mbuya!

A hi vulavuleni

- Xana u ehleketa leswaku xinjhenghwe i xiharhi xo hlamarisa? Hikwalaho ka yini?
- Xana meno ya xinjhenghwe ya hambana na meno ya wena hi ndlela yihi?
- Xana xinjhenghwe xi famba njhani?
- Xana u ehleketa leswaku i vamanana va kahle? Hikwalaho ka yini?

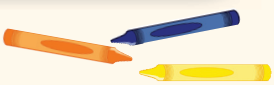

A hi tsaleni

Hlawula rito ku suka eka nongonoko wun'wana na wun'wana leri nga ekusuhi swinene na nhlamuselo ya rito ro sungula erixaxeni. Tsala marito lama u ma dzwihateke eka dikixinari ya wena.

hlamarisa	hlekisa	hambanile	mpfumba	tsakisa
xiphutsa	bege	xipaci	ndzhwalo	xikhwama
phutsela	sirhelela	navetisa	tsakisa	funengeta
kula	tsanyuka	engetela	hundzuka	anama

Siku:

Ku ehleketa hi swinjhenghwe

A hi twisiseni

- Xana xinjhenghwe xi nga famba hi ku hatlisa njhani?
- Xana n'wana wa xinjhenghwe u vuriwa yini?
- Hikwalaho ka yini mana wa xinjhenghwe a ri na xiphutsa?
- Xana n'wana wa xinjhenghwe u tshama exiphutseni xa manana nkarhi wo tanihi kwihi?

A hi tsaleni

Tirhisa vuxokoxoko lebyi nga etafuleni ku tsala ndzimana mayelana na xinjhenghwe.

Vito:	Xinjhenghwe
Vulehi:	0,6 - 1,5 m
Ntiko:	18 - 95 kg
Rivilo ra le henhla:	55 km/h
Xana swi hanya ku fika kwihi	4 - 10 wa malembe
Muhlovo:	theni, buraweni, xihuvana
Swakudya leswi tsakeriwaka:	Byanyi

A hi tsaleni

Xinjhenghwe xa xisati xa vilela hi mayelana na n'wana wa xona. Xa xi vitana kutani xi ta hi ku tlulatlula xi khandziya enhlaneni. Leswi hi swin'wana swa leswi va swi vuleke. Tata hinkwaswo leswi siyiweke.

XINJHENGHWE: Tlulela ehenhla, xana u le kwihi? Vuya ekaya hi ku hatlisa!

N'WANA: _____

XINJHENGHWE: Ndzi ku byerile leswaku u vuyela exiphutseni xa mina hi hafu ku bile awara ya ntlhanu. Wa swi tiva leswaku ri pela hi ku hatlisa hi xixika naswona a swi kahle ku va u rhendzeleka nivusiku!

N'WANA: _____

XINJHENGHWE: _____

N'WANA: Xii, mhani, A ndza ha tlanga. Xana hi nga lalela sweswi?

XINJHENGHWE: _____

N'WANA:

XINJHENGHWE: _____

N'WANA: U etlela kahle. Ndza ku rhandza!

A hi tsaleni

Cinca swivulwa leswi swi va swivutiso. Rito rin'wana na rin'wana leri nga endzeni ka swiangi ri fanele ku va ro hetelela eka xivutiso xa wena. U nga rivali mfungho wa xivutiso.

Xikombiso

Swinjhenghwe swi hanya ntsena eAustralia. (kwihi)
Xana swinjhenghwe swi hanya ntsena kwihi?

Swinjhenghwe swi dya byanyi, swidzungela na timanga. (yini)

Swinjhenghwe swi tlula timitara tinharhu ku ya ehenhla. (hi mukhuva wihi)

N'wana wa xinjhenghwe u tswariwa endzhaku ka masiku ya makumenharhunharhu. (mangani)

Swinjhenghwe i vamanana va kahle. (njhani)

Xinjhenghwe xi hoxa n'wana wa xona exiphutseni xa xona. (kwihi)

Siku:

Ehenhla na le hansi

A hi hlayeni

Ku vula Nhlampfi yi byela Xinjhenghwe,

"Swi sasekile swinene! Ku tlula ka wena.

Ehenhla ka masimu na le matini,

Onge a wu nga tsakeli no lava ku yima!

Vutomi bya mina bya borheka etiveni lero nyenyetsa,

Naswona ndzi tsakela ku famba ndzi hundza misava leyi ndzi yi tivaka!

Ndzi navela onge ndzi nga tlula ku fana na wena!"

Ku vula Nhlampfi yi byela Xinjhenghwe.

A hi twisiseni

- Xana nhlampfi yi vulavula na mani?
- Xana nhlampfi yi titwa njhani mayelana na vutomi bya yona endzeni ka tiva?
- Xana yi ta tsakela ku endla yini?
- Xana yi lava ku ya kwihi?
- Hi ku vona ka wena, xana nhlampfi yi nga tsakela ku kota ku haha? Vula leswaku hikwalaho ka yini.

A hi tsaleni

Hetisa swivulwa hi ku tsala marito lama faneleke.
U nga ha tirhisa ntsena u, i, xi, va, kumbe swi.

Xinjhenghwe xa xisati _____ manana wa kahle swinene.

VaJowi _____ hlayisiwa eka swiphutsa swa vamana va vona.

Australia _____ kaya ra xinjhenghwe.

Xana _____ ncini lexi? I byanyi lebyi dyiwaka hi swinjhenghwe.

Swinjheghwe_____ ya kwihi? _____ ya ekaya!

A hi tsaleni

Yelanisa maritofularha ya marito lama nga endzeni ka mabokisi.
Endzhaku tsala xivulwa hi phere yin'wana na yin'wana ya marito.

hatlisa	leha	mbisi	ximatsi	matlangwana	nkulu
koma	xinene	tivikana	vupfa	ntsongo	nonoka

Xikombiso:

Xinjhenghwe i xian'wisi lexikulu kambe mfutsu i xiharhi lexitsongo.

Siku:

Finny u tsala posikarata

A hi tsaleni

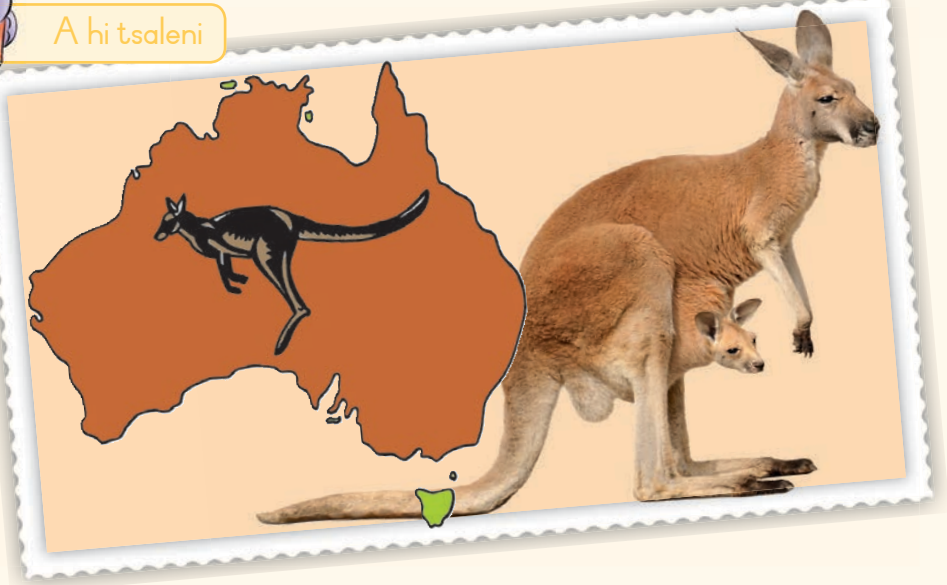

Pfuna Finny ku lulamisa swihoxo eka posikarata ya yena a nga si yi rhumela Fred Chavani. Nkhwatihata xihoxo xin'wana na xin'wana kutani u tsala rito leri f'aneleke ehansi ka xona.

Eka Fred

Wo languta eka Tatana Thamu Thamu Xinjhenghwe.

Xana a wu tsakeli ku tlula u ya ehenhla hilaha u nga kotaka hakona?
Anakanya

Ieswi a wu ta swi vona! Vuhenhla bya miako, tikhayiti,

maqhivi, milambu na mativa

Ndza tshemba u pfukile.
La Rhandzekaka

Finny

Xitempe

Nkul Fred Chavani
The Pond
Wetlands Farm

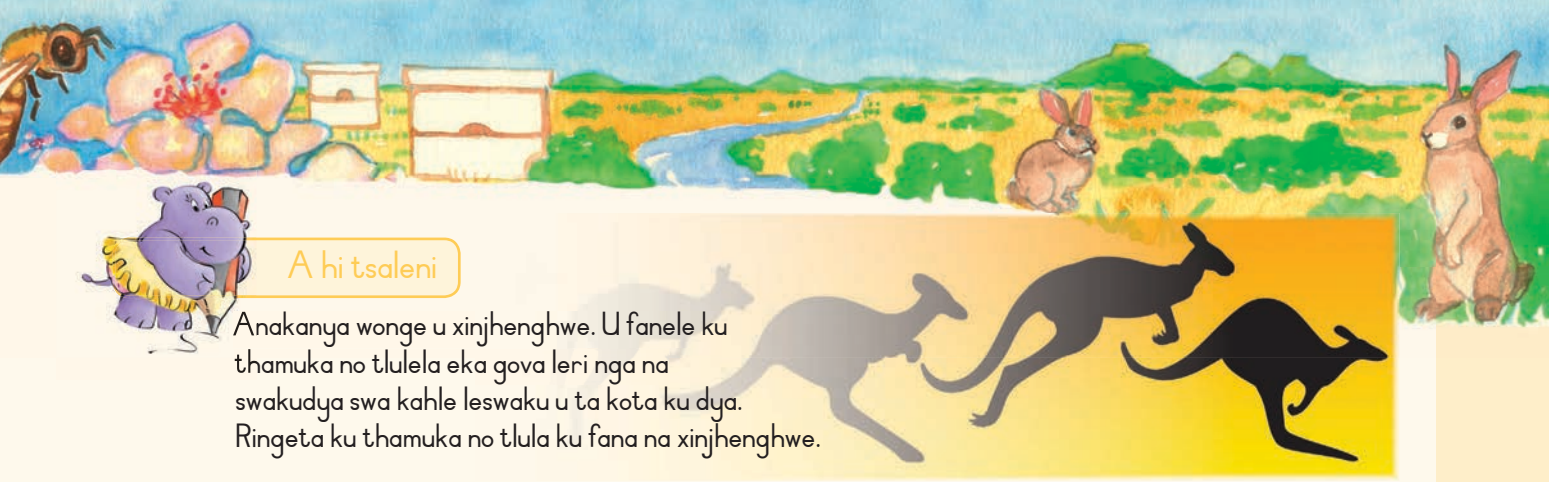

A hi tsaleni

Anakanya wonge u xinjhenghwe. U fanele ku thamuka no tlulela eka gova leri nga na swakudya swa kahle leswaku u ta kota ku dya. Ringeta ku thamuka no tlula ku fana na xinjhenghwe.

Sweswi tsala ndzimana mayelana na nantswo wa swakudya swa wena.
Tirhisa marito lama ku ku pfuna

ndlala	ndhawu ya kahle ku yi kuma		ku lava	
xo nandziha	xo tsakisa	timanga	swidzungela	swikowa

swimila swo fana na byanyi, timitsu na swikhwatana
switsotso swo fana na gerere, vusokoti na swifufunhunu
cakunya swakudya / mita swakudya

A hi tsaleni

Tsalela munghana wa wena posikarata ku suka eka ndhawu leyi u lavaka ku yi endzela. Endla onge se u fikile eka ndhawu leyi.
Sungula hi ku dirowa xifaniso xa ndhawu.

A hi hungaseni

Hi lebyi vuthala, u fanele ku kuma marito. Hinkwawo ya sungula hi "b". Nghenisa maletere lama ya siyiweke.

Ku tirhisa nkhavi eka n'wana loyi a phungelaka	b__
Ku khoma tinjiya	b__ dz__
Xin'wana u xi hlayaka	b__ k__
Loko u kukula yindlu yi ta	b__ s__
Swin'wana swo endla movha wu yima	b__ r__ k__
Ritofularha ra saseka	b__ h__

Siku:

Hlangana na tindlopfu ta Afrika

A hi vulavuleni

Vulavula hi xifaniso.

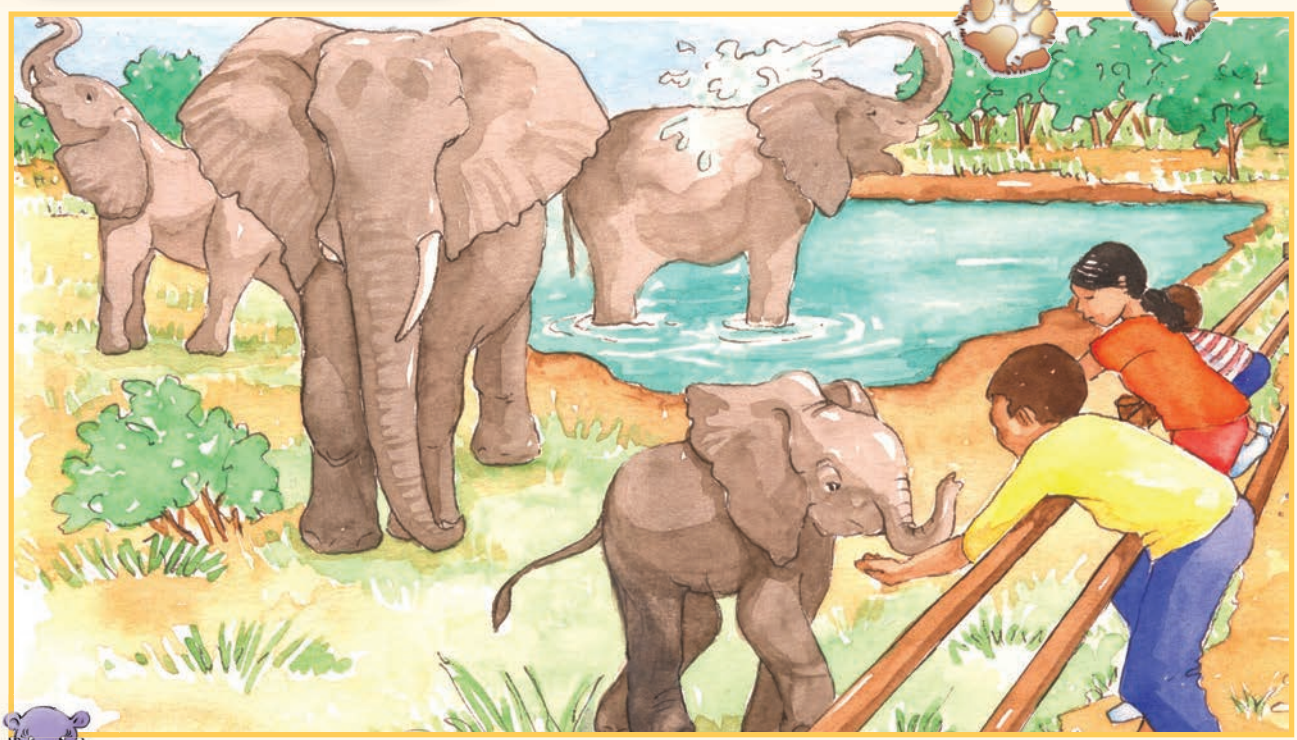

A hi hlayeni

Tindlopfu ta hina

Xana u tshama u vona ndlopfu? Xana u tshama u khumba ndlopfu?
Xana ndlopfu yi tshame yi ku khumba hi miri wa yona?

Loko swi nga ri tano, tana u ta hlangana na swiharhi swo hlawuleka swinene!

Amarula

I nkuzi leyikulu swinene exivandleni xo hlawuleka xa Tindlopfu xa Hartebeespoort. Yi hanyile vutomi bya yona byo hlaya entangeni wa swiharhi yi nga si ta exivandleni xo hlawuleka. Yi rhandza ku hanya kun'we na vanhu. Yi na nxakwa wun'we ntsena – rimhondzo ra yona ra le ka tlhelo ra xinene ri lahlekile eka malembe yo hlaya swinene.

Khumba

Khumba i nhloko ya rixaka ra xisati, "manana" wa murisi wa xivandla xo hlawuleka. Yi rhandza ku tekeriwa enhlokweni loku yi ku kumaka na ku tshamela ku hlayisa tindlopfu tin'wana. Yi rhandza mati naswona yi heta nkarhi wo tala endzeni ka mati.

Masadi

Masadi i yikulu ku tlula tindlopfu ta 15 wa malembe hi vukhale. I ya "vumbirhi hi ku rhangela" naswona yi hlayisa ndyangu ku va ndhawu yin'we. Yi rhandza ku hanya kun'we na tindlopfu tin'wana naswona yi na mhalamhala ya le henhla ku tlula leswi yi swi endlaka. Nakambe yi rhandza ku yingisela rito ra yona n'wini, hikokwalaho loko ko va na mhalamhala ya le henhla ku suka exivaleni lexi, u nga va na vumbhoni bya leswaku i Masadi loyi a "yimbelelaka".

Temba

Temba i "n'wana" wa murisi naswona xindlopfana lexi xi rhandza mhaka ya leswaku tindlopfu letin'wana hinkwato ta xi hlayisa nkarhi hinkwawo naswona ti xi nyika rirhandzu ro tala na ku tekeriwa enhlokweni. Xi rhandza vana nakambe xi ringeta hi matimba ku humelela eka ku tekeriwa enhlokweni loku xi ku kumaka ku suka eka vona.

A hi vulavuleni

- Xana i ncini xivandla xo hlawuleka?
- Hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku tindlopfu ti le xivandleni xo hlawuleka?
- Hikwalaho ka yini u ehleketa leswaku ku na tindlopfu ta ntlhanu ntsena exivandleni xo hlawuleka?
- Xana u ehleketa leswaku tindlopfu ti rhandza ku hanya kun'we kumbe ti ri toxe? Hikwalaho ka yini?

A hi tsaleni

Xana marito lama nga dzwihatiwa ya vula yini? Bana xirhendzevutana eka nhlamuselo yin'wana na yin'wana. Tsala marito lama dzwihatiweke eka dikixinari ya wena.

khotso	jele	hodela	purasi	xikolo
matimba	ntamu	meno	n'wala	xivandla
ricece	mukhegulu	xihlangi	jaha	mukhalabya
muneri	xikolo	lwangu	mufundhisi	bolo
humelela	kula	ndlandlamuka	hluka	engetela

Siku:

Ku ehleketa hi tindlopfu

A hi twisiseni

- Xana hi yihi ndlopfu leyitsongo swinene?
- Xana hi yihi ndlopfu leyikulu swinene?
- Xana hi yihi yi belaka mhalamhala ehenhla?
- Xana hi yihi ndlopfu leyi u ehleketaka leswaku yi lemekile swinene?
- Xana i mani a rhandzaka ku tlangela ematini?

A hi languteni eka vuxokoxoko

Tafula leri ri ku nyika byin'wana vuxokoxoko mayelana na ndlopfu ya Xiafrika. Tsala ndzimana u tirhisa vuxokoxoko lebyi.

Vito:	Ndlopfu
Ntiko hi siku ro velekiwa:	120 kg
Rivilo ra le henhla:	40 km/h
Malembe ya ku hanya:	80 wa malembe
Muhlovo:	Xihuvana
Swakudya leswi tsakeriwaka:	Matluka na timanga

A hi tsaleni

Lama i mavito ya swiharhi swa xinuna. Xana hi wahi mavito ya xisati?
Hlawula ku suka eka marito lama nga endzeni ka bokisi.

thokazi	mbhaha	ndlopfu ya xisati	nkati	nkavi

ndlopfu ya xinuna _____

matsune _____

havi _____

nkuku _____

xiphongo _____

A hi tsaleni

Xana swiharhi swi dya yini? Dirowa layini exikarhi ka xiharhi xin'wana na xin'wana na leswi xi talaka ku dya swona.

Xikombiso

mbyana	marhambu
ndlopfu	nyama
nghala	byanyi
dolofini	muhandzu
nkawu	ndzoho
nyenyana	matluka

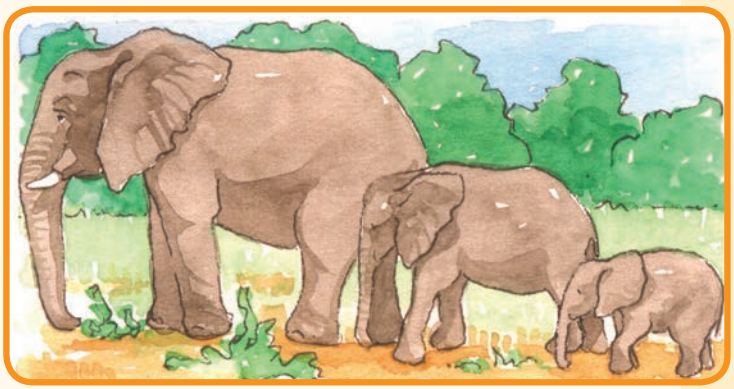

Tsala xivumbeko xo koma ku suka eka marito lama nga laha hansi.
U nga rivali ku vekela xirhatana laha swi faneleke.

Mufundhisi _____

N'wana wa Magezi _____

Dokodela _____

Mufana _____

Siku:

Ndyangu hi wona wo sungula

A hi hlayeni

Xana tindlopfu ti hanya kun'we?

Tindlopfu ti tshama hi mindyangu. Mindyangu yo tala yi hanya kun'we hi ntlhambi. Murhangeri wa ntlhambi hi xitalo i ndlopfu leyikulu ya xisati. Hinkwavo vana na tin'wana ta xisati ta yi landzelela.

Xana tindlopfu ti dya yini?

Tindlopfu ti dya swimila. Hikokwalaho ka ku va ti ri swiharhi leswikulu swinene, ti fanele ku dya matluka yo tala kambe ti tlhela ti dya byanyi na mahanti ya nsinya – na mihandzu, loko ti nga swi kuma! Ti nga heta tiawara ta makumembirhi hi siku ti ri ku dyeni!

Timhondzo ta ndlopfu

Tindlopfu ti na timhondzo timbirhi. Timhondzo ti huma hi le matlhelo ya milomo ya tona naswona ti nga kota ku kula ku fika eka timitara ta ntsevu hi ku leha.

Tindleve na miri

Tindleve ta ndlopfu leyi nga kula yi helela ya Xiafrika ti tala ku va timitara timbirhi hi ku leha naswona ti anamile ku ringana 120 wa tisentimitara. Nkarhi wun'wana ti kuputa tindleve ta tona ku titimula tona vinyi.

Tindlopfu ti nga hefemula hi nxakwa wa tona. Naswona ti nga kota ku nuhetela na ku rholela swilo hi nxakwa wa tona. Ndlopfu yi nga tirhisa nxakwa wa yona ku nghenisa swakudya endzeni ka nomo wa yona naswona yi nga ha ticheletela mati hi wona. Nxakwa wu tirhisiwa ku twa swilo hi wona.

Xana tindlopfu ti titimula njhani?

Loko ku hisa, tindlopfu ti rhandza ku nghena endzeni ka mati na le ndzhopeni. Nakambe ti

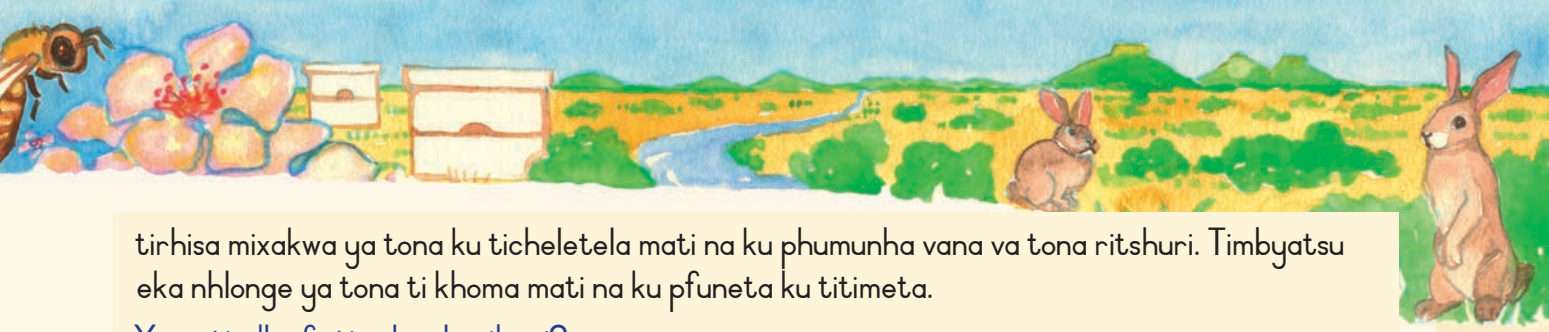

tirhisa mixakwa ya tona ku ticheletela mati na ku phumunha vana va tona ritshuri. Timbyatsu eka nhlonge ya tona ti khoma mati na ku pfuneta ku titimeta.

Xana tindlopfu ti vulavula njhani?

Tindlopfu ti vulavurisana hi ku endla mpfumawulo wa "mhalamhala" ku vitanana.

Xana tindlopfu ti hanya ku fika kwihi?

Tindlopfu ti nga hanya ku fika eka malembe ya makumenhungu.

A hi twisiseni

- Xana hi yihi ndlopfu leyi yi talaka ku va murhangeri wa ntlhambi?
- Xana tindlopfu ti dya yini?
- Xana tindlopfu ti hefemula njhani?
- Xana ti vulavula njhani?
- Xana ti hanya malembe mangani?

A hi tsaleni

Vumba xivulwa u tirhisa naswona, kambe, kumbe hikuva ku hlanganisa swivulwa leswi. Tsala xivulwa lexintshwa endzhaku ka phere yin'wana na yin'wana ya swivulwa.

Majejetu ya ndlopfu i makulu swinene.	Ya kula ku ringana 18 cm hi lembe.
Tindlopfu ti dya matluka ku suka emirhini.	A ti dyi nyama.
Vanhu va fanele ku khoma tindlopfu hi ndlela ya kahle.	I xiphemu xa mbangu wa hina.
Tindlopfu hi xitalo ti tirhisa "voko" ra ximatsi kumbe xinene.	Ti tirhisa jejetu rin'we ntsena.
Tindlopfu ti na ndyangu.	Ta hlayisana.

Siku:

Vanghana na vaakelani va ndlopfu

A hi tsaleni

Nghenisa rito leri faneleke ku hetisa xin'wana na xin'wana xa swivulwa leswi. Tirhisa marito lama nga ebokisini.

hi ku tika	hi ku hatlisa	hi ku nonoka	yi miyerile	hi pongo

Xindlopfana xi rila _____.

Ndlopfu ya xisati yi yima _____ ehansi ka ndzhuti wa murhi.

Ndlopfu ya xisati _____ yi haxa mati ehenhla ka dzovo ra yona ra timbyatsu.

Xindlopfana xi gayela swakudya swa xona _____.

Ndlopfu yi famba _____ hi milenge ya yona leyikulu.

A hi tsaleni

Tatana N'wandlopfu u hlawurile ku huma rendzo ro ya entangeni wa Swiharhi. Languta swifaniso leswi a swi tekeke. U lava ku tsala xivulwa mayelana na xifaniso xin'wana na xin'wana. N'wi pfune. Tirhisa marito lama nga ebokisini kun'we na marito ya wena n'wini.

ku devula ka ntoho	ku dya mihandzu	nhutlwa yo leha
matluka yo nandziha	ku ba pongo	saseka

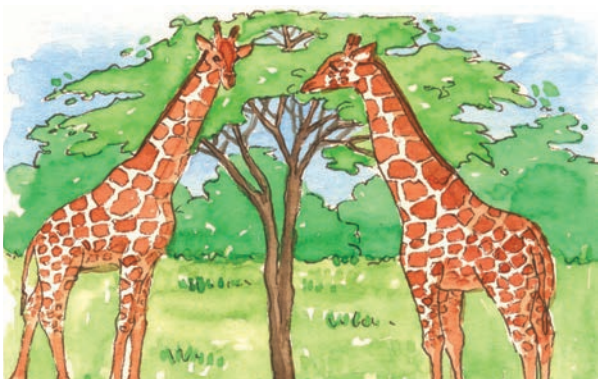

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm

A hi tsaleni

Dirowa xifaniso xa wena xa xiharhi lexi u xi tsakelaka.
Tsala tindzimana ta mune hi xiharhi xexo.

Eka ndzimana yo sungula vula laha xiharhi xi tshamaka kona na loko xi tshama xi ri xoxe kumbe hi ntlawa.

Eka ndzimana ya vumbirhi hlamusela xiharhi xa wena: vukulu bya xona na leswi xi nga xiswona.

Eka ndzimana ya vunharhu hlamusela hilaha xiharhi xa wena xi vulavulaka hakona: mipfumawulo leyi xi yi endlaka.

Xo hetelela, vula hilaha xiharhi xa wena xi hanyaka hakona na loko xi ri xa khombo eka rixaka kumbe xi nga ri xa khombo. (Xana wa tsundzuka leswaku mpfundla wa le nambyeni wu le khombyeni ro nyamalala?)

A hi hungaseni

Hlaya xiphato lexi ivi u xi encenyeta:

Ndlopfu yi fambisa xileswi na xileswi.
Hi ndlela leyi na leyi
U kurile swinene.

A nga na tintiho,

A nga na swikunwana.

(Famba hi ku nonoka naswona hi mavoko na milenge tanihi ndlopfu.)
(Yima, u tlakusela mavoko ya wena ehenhla swinene.)
(Ololoxela mavoko ya wena ematlhelo swinene ku komba leswaku ndlopfu yi nyuherile ngopfu)
(Pfinya swibakele u tumbeta tintiho ta wena.)
(Swikunwana swo yisiwa ematlhelo)

Teacher
Date:
Sign:

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

SUGER

Siku:

Ku aka miri wa kahle

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi.

- Xana vana lava va hanye kahle?
- Hikwalaho ka yini u vula sweswo?
- Xana wena u hanye kahle? Seketela nhlamulo ya wena.
- Hi swihi swakudya leswi nga lulamela miri wa wena?

A hi hlayeni

Mignon muaki wa mipfimbi

Mignon Weideman i mudyondzisi wa xikolo loyi a hambaneke na van'wana. Loko a nga ri eku lulamiseni ka tidyondzo kumbe eku koreketeni tibuku ta machudeni ya yena, u le jimineziyamu, laha a tiololaka kona. Mignon i nghwazi yo aka miri. Mignon u hlurile eka miphikizano yo tala hi mpfhuka a va muakamiri.

Mignon a rhandza ku endla tierobiki ejimineziyamu. Kambe endzhaku ko vona va dzuka nyuku loko va rhwala tinsimbhi, u cincile miehleketo. Lexi i xitori xa yena:

Ndzi vonile Joseph Mkhize a tlakula tinsimbhi. Ndzi hlamarile swinene. Na mina a ndzi rhandza ku swi endla. Eku sunguleni a ndzi ehleketa leswaku ndzi nge swi koti. Endzhaku ndzi swi vonile leswaku ku hava nawu lowu yirisaka va xisati ku aka miri.

Ndzi tihlanganisile na Joseph. Eku sunguleni a ndzi ehleketa leswaku u ta ndzi hleka. Kambe ndzi hlamarisiwe hi tintswalo ta yena. U ndzi hlamuserile leswaku ndzi dya swakudya swa muxaka muni na tinxaka ta vutiolori lebyi ndzi faneleke ku endla byona ku kota ku tiyisa mipfimbi ya mina.

Ku aka miri i ntirho wo tika naswona swi lava ku tiyimela. Ndzi titolovete ku endla ntlangu lowu. Ndzi vonile mipfimbi ya mina yi kula ivi ndzi tsaka swinene. Sweswi ndzi tshama tiawara timbirhi na hafu

ejimineziyamu, ndzi tlakula tinsimbhi.

I vutiolori bya kahle lebyi akaka mipfimbi. U nga tshama malembe yo tala ejimineziyamu kambe loko u endla swilo swo hoxeka, miri wa wena a wu nge kuli.

Swi na nkoka ku dya kahle. A ndzi dyi swakudya swa khabohayidireti to tala, swo kota rhayisi na vuswa, tanihileswi swi vumbaka mafurha emirini wa wena. A ndzi dyi chukele na tichokoleti. Swakudya swa mafurha a swi kahle. Kutani loko ndzi dya huku ndzi susa dzovo. Ndzi dya nhlampfi, matandza, matsavu na mihandzu. Ku titshinya swi na nkoka eka ku aka miri. Vantshwa va nga vuyeriwa swinene loko vo landzelela ku tshinya loku. Vaaki va miri va hlonipha miri ya vona. Kutani ku aka miri swi lawula miri ya vona hinkwayo. U dyondza ku ala swilo swo tala.

A hi vulavuleni

- Xana swa hlamarisa loko munhu wa xisati a aka miri wa yena? Nyika nhlamuselo ya wena.
- Hikwalaho ka yini Mignon a sungurile ku aka miri?
- Xana i mani a nga endla leswaku a sungula ku aka miri wa yena?

A hi tsaleni

Pananisa rito leri nga dzwihatiwa na nhlamuselo ya rona. Hlawula rito leri faneleke. Tsala marito lama dzwihatiweke eka dikixinari ya wena.

yirisaka	phasiwile	khenseka	alelaka	tsakisiwa
ku tiyimela	ku saseka	ku tshembeka	ku hlayisa	ku tinyiketela
ntlhontlho	ku tika	ku siringa	nkucetelo	ku ringeta
ku tshinya	ku rhandza	ku lawuleka	ku vulavula	ku laya
mbuyelo	kuma	nghena	humelela	mpfuno

Siku:

Mitlangu ya wena, mitlangu ya mina, mitlangu ya hina

A hi twisiseni

- Hikwalaho ka yini ku vuriwa leswaku Mignon i mudyondzisi wa xikolo "loyi a hambaneke na van'wana"?
- Xana ku endliwa yini loko ku akiwa miri?
- Xana Joseph Mkhize u pfune Mignon njhani?
- Hi swihi swakudya leswi u nga faneriki ku swi dya loko u aka miri wa wena?

A hi tsaleni

Xana swivulwahava leswi swi vula yini? Pananisa rito ra kholomu ya le ximatsini na nhlamuselo ya rona leyi faneleke eka kholomu ya le xineneni.

Ku dzuka nyuku	Ku tiolola hi tinsimbhi
Ku tlakula tinsimbhi	Ku tirha hi matimba
Ku swi kota	Ku endla hi ku olova
Ku tolovela	Ku endla hilaha swi faneleke.

A hi tsaleni

Endla nxaxameto wa mitlangu hinkwayo leyi u yi tivaka ephepheni ivi u yi tsala ehansi ka nhlokomhaka leyi faneleke etafuleni.

Mitlangu yo khumbana	Mitlangu leyi tirhisaka bolo	Mitlangu leyi vanhwanyana na vafana va yi nghenelaka.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm

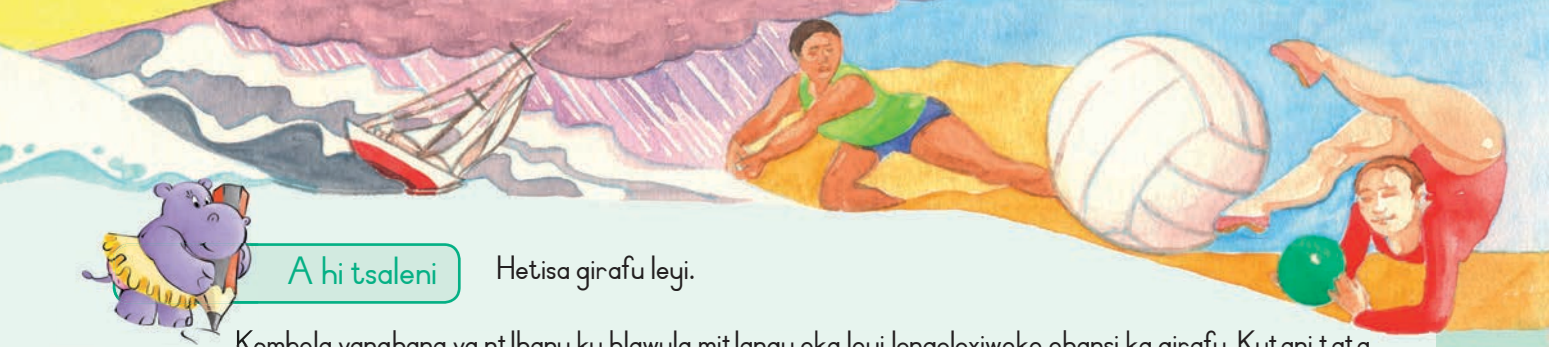

A hi tsaleni

Hetisa girafu leyi.

Kombela vanghana va ntlhanu ku hlawula mitlangu eka leyi longoloxiweke ehansi ka girafu. Kutani tata vuxokoxoko eka girafu, u tirhisa mihlovo yo hambana eka vafana na vanhwanyana.

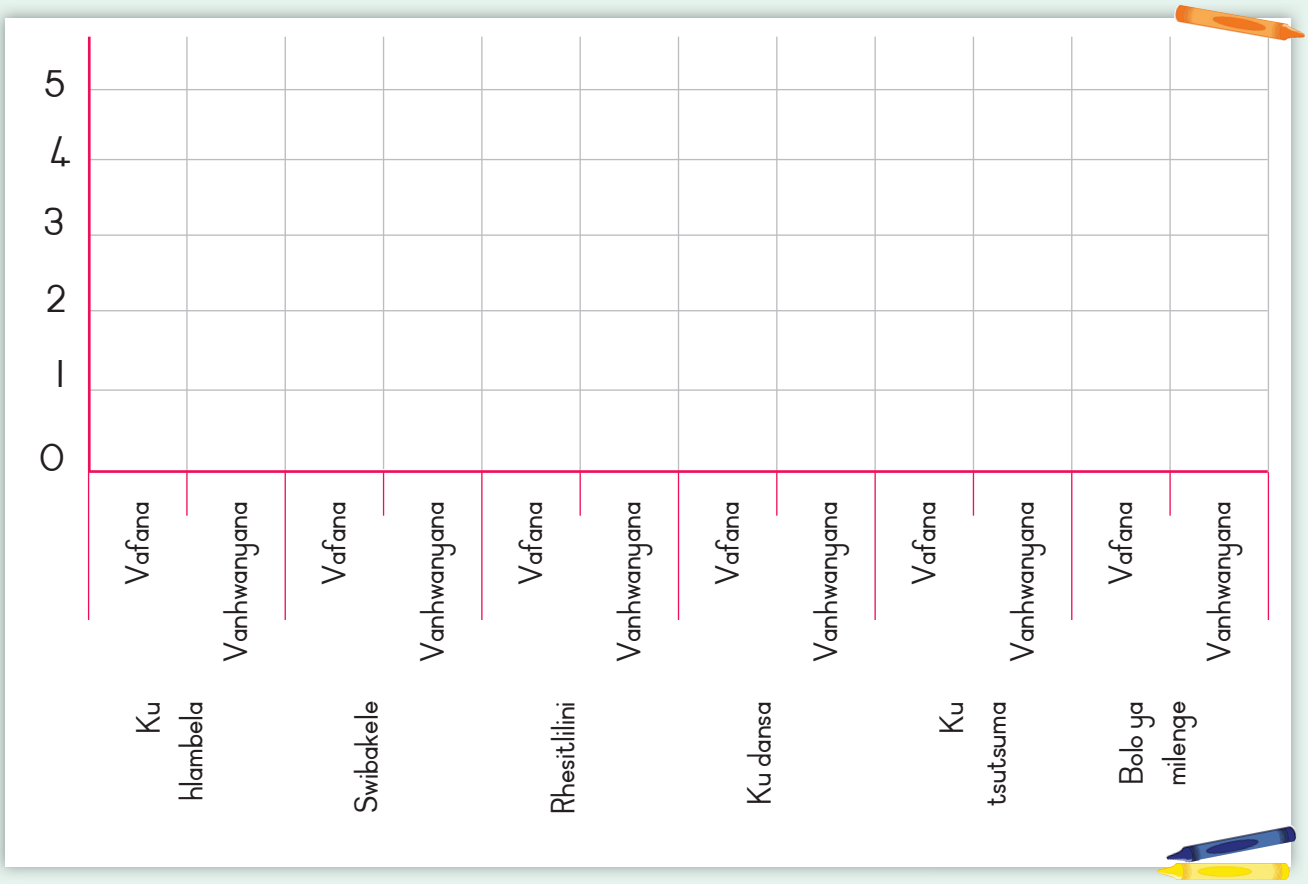

Sweswi hlamula swivutiso leswi landzelaka:

Xana hi yihi mitlangu leyi vafana va yi rhandzeke ngopfu?

Xana hi yihi mitlangu leyi vanhwanyana va yi rhandzeke ngopfu?

Xana hi yihi mitlangu leyi rhandzaka hi vafana na vanhwanyana?

Xana hi yihi mitlangu leyi vafana na vanhwanyana va nga yi rhandziki?

Siku:

Swakudya swa kahle

A hi hlayeni

Switsundzuxo swo tshama u hanye kahle

Ku dya swakudya leswi faneleke i ndlela ya kahle yo tshama u hanye kahle.

Xana swakudya swa kahle i ncini? Tsundzuka mitlawa ya ntlhanu. Ku kota ku dya swakudya swa kahle swo ringanela, u fanele u hlawula xakudya xo karhi eka ntlawa wun'wana na wun'wana mikarhi hinkwayo loko u dya. Loko u fanele ku siya swin'wana, swi vekele etlhelo u swi dya eka nkarhi lowu taka. Hi leyi mitlawa ya kona na swikombiso swa swakudya swa yona:

Phurotheyini:	Huku, nhlampfi, nyama, matandza, botere ya timanga, soya, tinyawa
Tiphurodaki ta swa masi:	Masi, chizi, yogati
Mihandzu na matsavu:	Malamula, mabanana, matapula, xipinachi, matamatisi
Tindzoho:	Xinkwa, mavele, rhayisi
Mafurha na tioyili:	Majarini, botore, oyili

Dyana mafurha na tioyili titsongo kambe u dya mihandzu na matsavu yo tala.

Engetela fayiba eka swakudya swa wena

Vanhu vo tala va vulavula hi fayiba. Fayiba yi na nkoka eka swakudya. Fayiba yi pfuna miri ku gayela swakudya. Tiphurodaki ta thyaka emirini wa wena ti huma hi ku hatlisa hikuva fayiba ya ti fayelela. Fayiba yi kumeka eka tisiriyele, xinkwa xa koroni, makheroti, seleri, xipinachi, kwembe, maapula, mapyere, tinyawa na tiherekisi.

Switsundzuxo swo engetela fayiba eswakudyeni swa wena

- U nga vandli mihandzu yo kota maapula. Dyana kamba ra kona hikuva ri na fayiba.
- U nga vandli matapula na mihlata. Swi dye na madzovo ya swona.
- Dyana saladi yo tala na matsavu ya mbisi.
- Dyana phasita ya koroni na xinkwa xa buraweni ematshan'wini ya phasita yo basa na xinkwa xo basa.

- Mavele lama nga gayiwangiki ya na fayiba yo tala.

A hi twisiseni

Hi ku landza vuxokoxoko lebyi nga eka phepha leri ro tirhela, hi yihi ndlela ya kahle yo tshama u hanyile kahle?

- Hi yihi mitlawa ya swakudya leyi nga na nkoka eka swakudya swa kahle?
- Hikwalaho ka yini fayiba yi ri na nkoka eka swakudya swa wena? Nyika swivangelo swimbirhi.

Mana wa wena u ku komberile ku lulamisa swakudya swo dya exikolweni. Tata tafula u hlamusela leswaku u ta longa swakudya swihi swinharhu naswona hikwalaho ka yini. Tirhisa vuxokoxoko lebyi nga eka phepha leri ro tirhela ku ku pfuna.

Muxaka wa swakudya	Xivangelo

A hi tsaleni

Hetisa swivulwa leswi hi ku tirhisa marito lama: wexe, voxe, n'wexe, toxe, roxe.

Tiendleleni hi _____.

U ta famba _____ ku ya edorobeni.

Va tshamile _____ endlwini yo dyela.

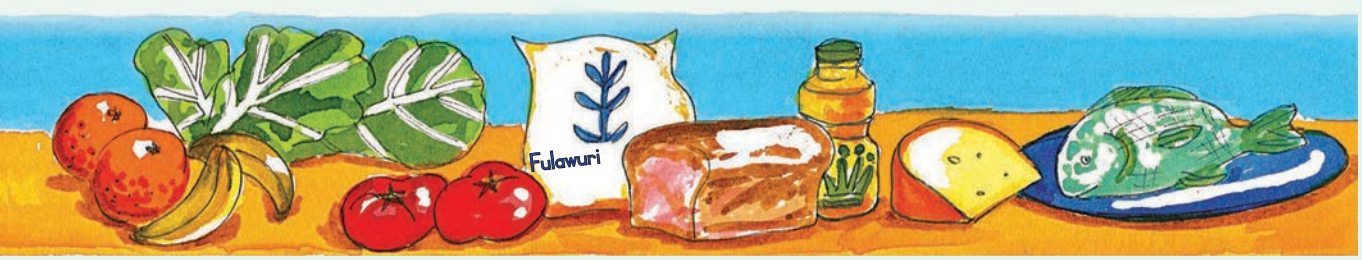

Siku:

Swin'wana mayelana na Mignon

A hi tsaleni

Tsala nakambe ndzimana leyi u yi hikahata leswaku yi nga vi na swihoxo.

madyambu man'wana mignon u tekile goza ro engetela nkarhi ejimineziyamu na joseph a tlakula tinsimbhi a ehleketa leswaku loko a engetela 20 kg swi ta va kahle joseph u arile a n'wi byela leswaku a nge swi koti ku engetela ntiko wolowo hi nkarhi wun'we

A hi tsaleni

Endla sangweji ya koroni yo nandziha no aka miri.

Switirhisiwa:

- Swilayi swimbirhi swa xinkwa xa koroni
- Majarini
- Swilayi swimbirhi swa nyama ya huku
- Khukhamba
- Tamatisi

Sweswi tsala ehansi swileriso swa sangweji leyi. U fanele u nambara xileriso xin'wana na xin'wana. Hi ku endlerile xileriso xo sungula. Hetisa leswin'wana swileriso.

1. Tsema swilayi swimbirhi swa xinkwa xa koroni.

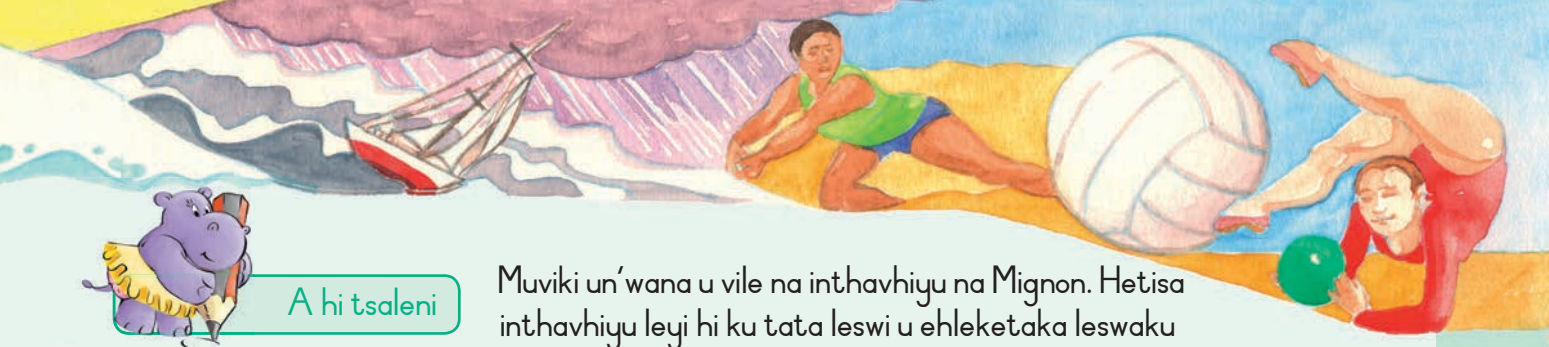

A hi tsaleni

Muviki un'wana u vile na inthavhiyu na Mignon. Hetisa inthavhiyu leyi hi ku tata leswi u ehleketaka leswaku Mignon u swi vurile.

Muviki: Hikwalaho ka yini u nghenerile ntlangu wo aka miri?

Mignon: _____

Muviki: Xana u dya swakudya swo hlawuleka?

Mignon: _____

Muviki: Xana u nga bumabumela leswaku vanhwanyana va nghenela eka ku aka miri?

Mignon: _____

Muviki: Ndza khensa, Mignon. A swi tsakisa ku vulavula na wena.

A hi hungaseni

Dirowa swiharhi leswi.

Siku:

Ku tluta eka magandlati yo chavisa

A hi vulavuleni

Languta nhlokomhaka ya mahungu eka xifaniso lexi. Xana u ehleketa leswaku atikili leyi yi ta vulavula ha yini?

- Vulavula na munghana wa wena mayelana na mitlangu ya le ndzeni ka muako na mitlangu ya le handle ka muako.
- Xana u tsakela ku tluta byatso? Hikwalaho ka yini?
- Xana i swihlawulekisi swihi u ehleketaka leswaku swa laveka loko u lava ku tluta byatso?

A hi hlayeni

Ku tluta ku suka eKAPA ku ya eRIO

Siku rin'we, eka malembe man'wana na man'wana manharhu, vanhu va le Kapa va tshika hinkwaswo leswi va swi endlaka. Van'wana vanhu va ya ehlalukweni. Van'wana va tlhandluka va ya eSignal Hill. Un'wana na un'wana u lava ku vona masungulo ya mphikizano wo tluta wo suka eKapa ku ya eRio.

Lembe leri mutluti un'wana lontsongo a nga le ku hlaleleni ka mphikizano lowu, kambe hi un'wana wa vatluti. Carven Dickson u tumbuluxile matimu. U vile munhu lontsongo wo sungula ku tluta eka mphikizano lowu.

"Kokwa wa mina a ri muphasi wa tinhlampfi kasi tatana a ri muaki wa swikwekwetsu. Kutani swikwekwetsu swi vile xiphemu xa vutomi bya mina hinkwabyo. A hi ri na xikwekwetsunyana kutani tatana a rhandza ku hi yisa eZeekoeivlei," ku hlamusela Carven. "Siku rin'wana ndzi vonile vana van'wana va tluta hi voxe. Kutani ndzi tibyela leswaku loko vona va swi kota, na mina ndzi nga swi kota!"

Carven u hatlisile a tolovela ku tluta. Ku nga ri khale se a phikizana emitlangwini naswona a hlula mikarhi hinkwayo. Kambe a ri na torha ro lava ku tluta a suka eKapa a ya eRio.

"Loko mukapiteni wa byatso a ndzi fowunela no ndzi vutisa loko ndzi lava ku famba, a ndzi swi tshembangi," Carven a hlamusela. "Mphikizano a wu tsakisa swinene! Siku rin'wana na rin'wana a ku ri na swin'wana swo tsakisa leswi a swi humelela. Hi vonile fulexi ya rihlaza madyambu man'wana loko dyambu ri pela. Hi vonile vana va tidolifini na tinhlampfi to tala leti hahaka. Mikarhi yin'wana a ti hi chayisa – duxx!"

Nkarhi wun'we lowu a nga chava ha wona hiloko ku vile na xidzedze. "Ku vile na mabubutsa yo leha – yo ringana miako ya swithezi swimbirhi. Naswona i kan'we laha ndzi titweke ndzi vabya – eka siku ro sungula!

Risema ra jeneretara ri endlile leswaku nhloko ya mina yi hlangahlangana kasi khwiri ra mina rona a ri twa ku vava"

Xikwekwetsu lexi Carven a ri eka xona a xi ri xa vumbirhi ku fika eRio de Janeiro eribuweni ra Brazil. Xipano xa Carven xi tsemakanyile lwandle ra Atlantic hi masiku ya khumentlhanu. "Ndzi titwe ndzi tsakile loko hi fika," ku vula Carven a ri ku hlekeni. "A ku ri makumu ya nkarhi lowunene wo tiphina. Kambe a ndzi tsakile ku vona misava nakambe."

Sweswi Carven u le ku tilulamiseleni Miphikizano ya Misava.

A hi vulavuleni

- Xana mphikizano wa ku suka eKapa ku ya eRio wu khomiwa kangani?
- Xana i mphikizano lowu rhandziwaka? Seketela nhlamulo ya wena.
- Xana hikwalaho ka yini Carven a lavile ku va mutluti?
- Ndzimana leyi a yi hlamuseli leswaku Carven a ri na malembe mangani. Xana u ehleketa leswaku a ri na malembe mangani?

A hi tsaleni

Marito yo tala ya tirhisiwa hi tindlela to hambana ku nyika tinhlamuselo to hambana. Pimanyisa marito lama dzwihatiweke na tinhlamuselo ta wona tanihi laha ya tirhisiweke hakona eka atikili ya Carven. Tsala marito lama dzwihatiweke eka dikixinari ya wena.

xihlawulekisi	khwatihata tekela enhlokweni xiphemu xo hlawuleka xipimelo
nyenya	ku pfimba fufutela kukumuka magandlati
jeneretara	mutsari muvumbi xiphemu xa muchini movha
ku vabya elwandle	hanyile ku vabya tsakangi mavabyi ya lwandle
mphikizano	nala mitlangu ku hlula nyimpi

Siku:

Ku rungula xitori xa Carven

A hi tsaleni

Xana Carven wa swi kota ku tluta? Seketela nhlamulo ya wena.

Hi wihi mphikizano lowu veke wa nkoka evuton'wini bya yena?

Hi swihi swilo swimbirhi swo tsakisa leswi humeleleke ebyatsweni?

A hi vulavuleni

- Xana i muxaka muni wa huwa lowu rito ra "duxx!" ri wu hlamuselaka?
- Xana marito lama landzelaka ya hlamusela mipfumawulo yihi?

dlomu!	
mbvoo!	
phaa!	

Xitsundzuxo:
Mpfumawulo lowu endliwaka hi xanchumu wu vitaniwa riencisi. Xiya mahikahatelo ya maencsi, xikombiso gaa! phaa!

A hi hlayeni

Hlaya leswi Carven a swi vulaka. Sweswi hlaya leswi sesi wa yena a swi byeleke muviki.

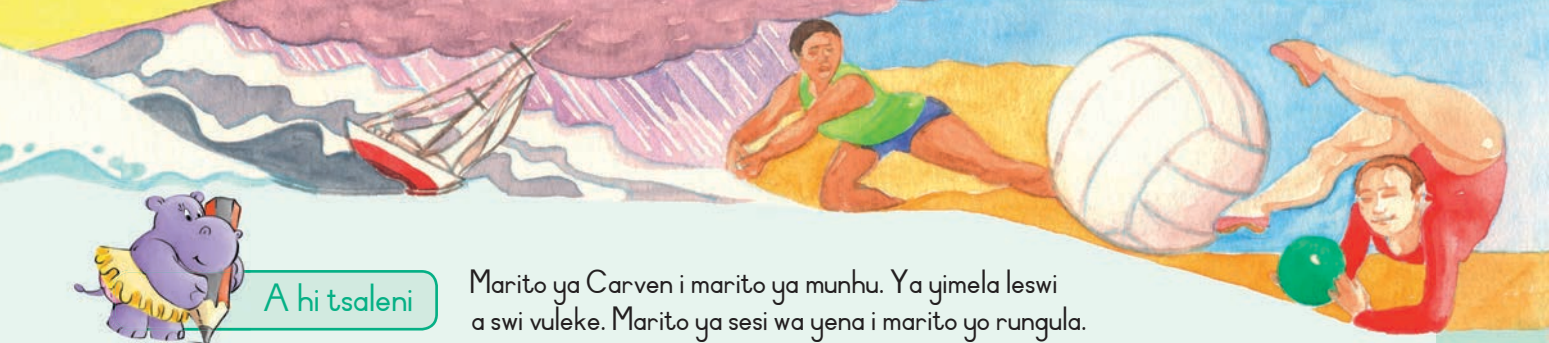

A hi tsaleni

Marito ya Carven i marito ya munhu. Ya yimela leswi a swi vuleke. Marito ya sesi wa yena i marito yo rungula. U vulavula hi leswi Carven a swi vuleke, kambe a nga tirhisi marito ya yena hi ndlela yo kongoma.

Loko u cinca marito ya munhu ku ya eka marito yo rungula, marito lama landzelaka ya cinca:

ndzi	u
mina	yena
xa mina	xa yena
xa mina	xa yena

hina	vona
hina	vona
swa hina	swa vona

Nkarhi wa sweswi wu ya eka nkarhi lowu nga hundza.
Nkarhi wa sweswi: sweswi (xikombiso, u)
Nkarhi lowu nga hundza: khale (xikombiso, a)

Sweswi cinca leswi swi ya eka marito yo rungula.

Loko mukaputeni wa byatso a ndzi bela riqingho, a ndzi vutisa loko ndzi lava ku famba, a ndzi nga tshembi.

Carven u vurile leswaku

Nkarhi lowu ndzi nga twa ndzi chuha hi loko ku ri na xidzedze. Naswona ndzi vile na nsululwana kan'we!

Carven u vurile leswaku

Siku:

Siku na siku

A hi hlayeni

Leswi nga eka dayari

Musumbhunuku 12 Khotavuxika

Ndzi fihlurile, kambe a ndzi titwa ndzi ri na nsululwana. Kutani ndzi titolovete ku bohelela mafundzu (xin'wana lexi nga na nkoka swinene loko u lava ku tluta). Nindzhenga ku fikile xidzedze xa mimoya leyikulu na magandlati lamakulu. A swi chavisa naswona risema ra jeneretara a ri ndzi vabyisa. Hi vonile ntlawa wa tidolofini na tinhlampfi to tala leti a ti hahahaha ti wela eka deke hi matimba. Eku sunguleni a swi tsakisa kambe endzhaku hi vuye hi swi tolovela. Munghana wa mina Samson u rhetile eka deke naswona u lavile ku wela elwandle.

Ravumbirhi 13 Khotavuxika

Hi hubutile. Magumba ya lwandle a ya ri ku huweleleni. A ya lava ku dya tinhlampfi leti a ti sele eka deke. Samson u ya hlongorile hi nsimbhi. Mukaputeni Petersen u ndzi byerile leswaku ndzi boha seyila lerikulu no pfala tihachi hinkwato hikuva ku na bubutsa leri taka. Hi rindzile hi tlhela hi rindza kambe a ku humelelangi nchumu hambileswi a ku ri na moya wa matimba. Endzhaku ka swakudya swa nhlikanhi hi pholichile burasi hinkwayo hikuva kaputeni u hi byerile leswaku hi le kusuhi na Rio.

Ravunharhu 14 Khotavuxika

Kaputeni wa hi vungunya, a hi se fika eRio. Lwandle ri andlarile tanihi xivoni naswona ku hava moya. A ku ri nkarhi wa mina wo ya tirha eka gali, kambe Samson u te ri u ta ndzi tirhela loko ndzo n'wi nyika kepisi. A ndzi ri na tikepisi timbirhi kutani ndzi n'wi nyikile yin'we. Kambe u cincile mianakanyo ya yena kutani a ndzi fanele ku hlantswa swibye. Nimadyambu ndzi vonile nyenyana yo basa yikulu. Ndzi ehleketa leswaku a ku ri alibatirosi.

A hi twisiseni

- Xana i mani a nga tsala dayari leyi?
- Xana dayari leyi i ya masiku mangani?

Languta tinotsi leti hlamuselaka leswaku dayari yi hambana njhani na xitori ivi u hlamula swivutiso leswi landzelaka.

Nyika xikombiso eka dayari lexi hlamuselaka swin'wana leswi Carven a swi vulaka mayelana na yena.

Nyika xikombiso xa munhu un'wana loyi Carven a n'wi boxaka eka dayari ya yena.

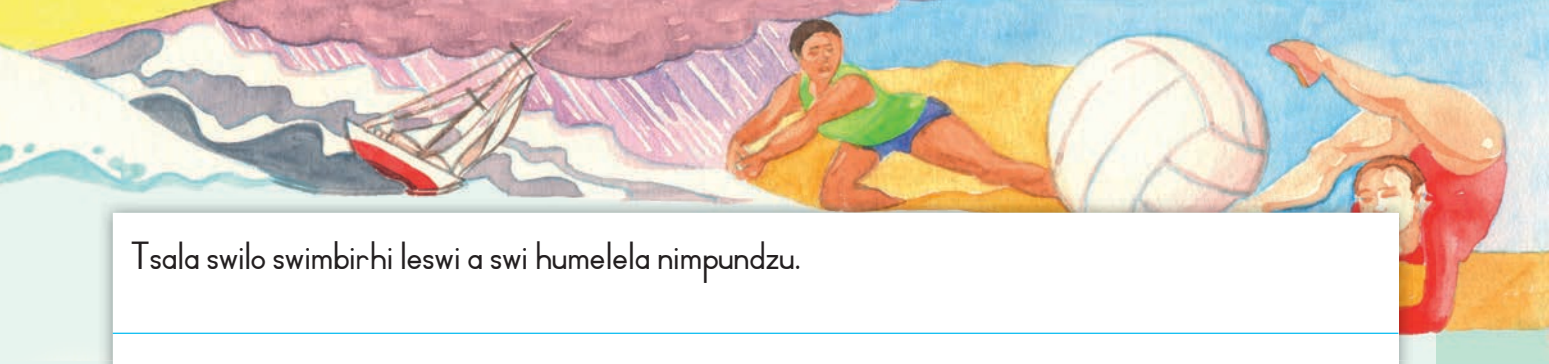

Tsala swilo swimbirhi leswi a swi humelela nimpundzu.

Tsala xivulwa ku suka eka dayari lexi hlamuselaka ndlela leyi a titwa hayona.

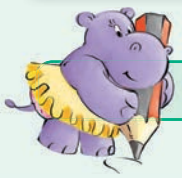

A hi tsaleni

Tsala nakambe swivulwa leswi. Siva marito lama nga nkhwatihatiwa hi risivi leri f'aneleke. Tirhisa marito lama nga eka bokisi.

yena	yena	swona	vona	wona

Risivi i rito leri tirhisiwaka ematshan'wini ya riviti.
Swikombiso:
Tihomu ti le xivaleni.
Tona ti ta humesiwa nampundzu.
Vanghana va Kaela va ta fika. Vona va ta endzela yena.

Mukapiteni Petersen a ehleketa leswaku Mukapiteni Petersen u ta hlula eka mphikizano wo suka eKapa ku ya eRio.

Ndzi pholichile mavanti ya byatso leswaku mavanti ya byatso ya hatima.

Vahlaleri eKapa va rhandza mphikizano lowu hikuva vahlaleri eKapa va tsaka.

Samson na mina a hi hlantswa swibye tanihileswi Samson na mina a hi hlantswa swibye.

Ndzi tihlanganisile na manana leswaku manana a nga vileli hi mina.

Siku:

Khombo elwandle!

A hi tsaleni

Hungu ra xihundla

Loko vatluti va ri endleleni yo ya eRio, va hlanganile na xidzedze lexikulu. Un'wana wa vatluti a ri ekhombyeni hikuva seyila a ri onhakile. Mukaputeni u rhumerile hungu eka byatso bya n'wina.

Tirhisa alifabete ya khodi ya Morse ku kuma leswi a nga swi vula.

Khodi ya Morse i alifabete yo hlawuleka leyi tumbuluxiweke ku endlela ku rhumela mahungu loko u nga swi koti ku tirhisa maletere ya ntolovelo ku vulavula na un'wana munhu. Yi rhumeriwa hi rhadiyo. Rito rin'wana na rin'wana ri vumbiwa hi tidoto na swiboho (mipfumawulo yo koma na yo leha).

Tialifabete ta Khodi ya Morse

A	• -	N	- •	0	- - - - -
B	- • • •	O	- - -	I	• - - - -
C	- • - •	P	• - - •	2	• • - - -
D	- • •	Q	- - • -	3	• • • - -
E	•	R	• - •	4	• • • • -
F	• • - •	S	• • •	5	• • • • •
G	- - •	T	-	6	- • • • •
H	• • • •	U	• • -	7	- - • • •
I	• •	V	• • • -	8	- - - • •
J	• - - -	W	• - -	9	- - - - •
K	- • -	X	- • • -	•	• - • - • -
L	• - • •	Y	- • - -	,	- - • • - -
M	- -	Z	- - • •	?	• • - - • •

Ponisani munhu wa hina!

_ •• ••• _ _ _ _• • •_•• ••

• _•_ •_

•_ _ •_ _• ••_ _• •_

•_ _ •_

••• _ ••_ •_• •••• • _• •_

A hi tsaleni

Tekani wonge wena na vatluti van'wana mi wile hi byatso bya n'wina ivi mi ya ponisiwa hi Mukapiteni Petersen na xipano xa yena.

Tsala leswi ku humeleleke eka dayari ya wena.

Ravunharhu 14 Khotavuxika

A hi hungaseni

Hi swihi swirhendzevutana swimbirhi leswi nga na pheteni leyi fanaka eka swona?

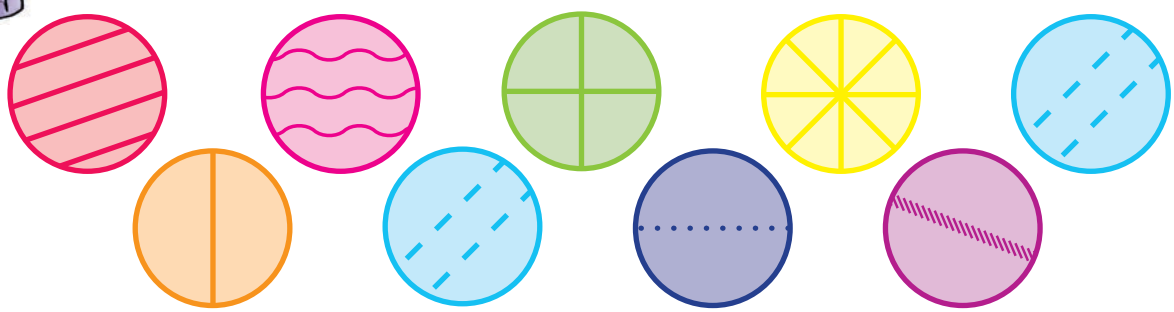

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Siku:

Ntsako wa vholibolo

A hi vulavuleni

Languta xifaniso lexi.

- Vulavulani hi migingiriko leyi nga eka xifaniso.
- Xana migingiriko leyi yi hambana njhani na migingiriko ya mitlangu ya le xikolweni ya siku na siku?
- Xana wa swi lava ku endla yin'wana ya mitlangu leyi?
- Xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka mitlangu leyi nga na khombo na mitlangu yin'wana?
- Xana u ehleketa leswaku hi swihi swihlawulekisi leswi lavekaka loko u lava ku tlanga ntlangu wa nkoka?

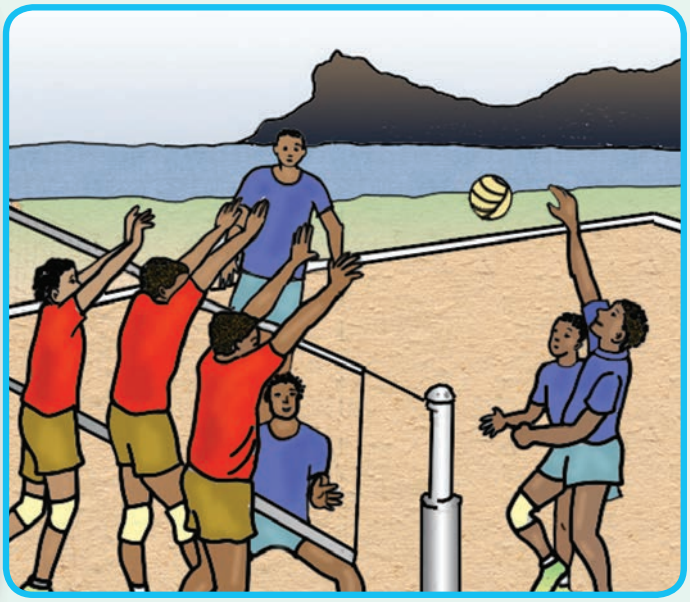

A hi hlayeni

Tinghwazi ta vholibolo ta Hout Bay

Rivala ra vholibolo eHout Bay ra hanya hikuva ri tele hi vafana na vanhwanyana lava titolovetaka vholibolo. Xana i yini lexi va tisaka eka ntlangu lowu?

Xitiviso eka phephahungu

Eka malembe mambirhi lama hundzeke maphorisa ya vekile xitiviso eka phephahungu. A va vilela hi swigevenga eka ndhawu leyi kutani a va lava munhu loyi a nga ta dzabela vantshwa eka ntlangu lowu.

Amanda Coetzee u vonile xitiviso lexi ivi a ba riqingho. "Ndzi wa xisati wa mulungu loyi a tlanga vholibolo khale," a byela maphorisa. "Hi swona," va hlamula. "Sungula." Hiloko mudzaberi a sungula.

Ku suka exivundzeni ku ya eka vholibolo

Siku ro sungula eholweni ya xikolo, vafana lava nga ta a va languteka va ri na xivundza. Kambe van'wana a va swi tsakela ivi va byela van'wana leswaku va ta va ta tlanga. Amanda u kumile tikhamphani leti nga xava switirho. Eku heteleleni ku vumbiwile swipano swimbirhi leswi nga tlanga na swipano swo huma eMuizenberg, Cape Flats na Khayelitsha.

Nghwazi leyintshwa

Mudzaberi u ri nghwazi leyintshwa leyi humelelaka i Thandi Nkomo. U na 11 wa malembe naswona u tlangerile xipano xa lava nga ehansi ka 14 wa malembe eka xifundzankulu. Xipano lexi xi fikile na le ka rhengu ro hetelela kambe, xi hluriwile hi xipano xa Algoa Bay.

Ya hatlisa, ya nyanyula no tsakisa

Thandi u cincile ku suka eka hoki ku ya eka vholibolo. U vula leswi, "Vholibolo ya hatlisa naswona ya nyanyula. Yi tlhela yi tsakisa."

Swipano swa Hout Bay swi endla vutiolori kambirhi kumbe kanharhu hi vhiki. Kambe Thandi u tshama a ri erivaleni a titoloveta ku fikela loko dyambu ri pela. U endla leswi hikuva u rhandza vholibolo naswona u na makungu lamakulu ya vumundzuku bya yena.

A hi vulavuleni

- Hikwalaho ka yini vholibolo yi sungurile eHout Bay?
- Xana swipano leswi swi humelerile? Seketela nhlamulo ya wena.
- Xana vana hinkwavo a va swi rhandza ku tlanga vholibolo? Nyika swivangelo swa nhlamulo ya wena.
- I nkarhi wo leha ku fika kwihi va tlanga vholibolo?

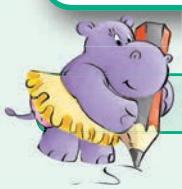

A hi tsaleni

Pananisa marito na tinhlamuselo ta wona. Dirowa ntila ku suka eka rito rin'wana na rin'wana eximatsini ku ya eka nhlamuselo ya rona. Tsala marito lama dzwihatiweke eka dikixinari ya wena.

ku rhula	ku tsaka swinene
swigevenga	swilo leswi faneleke ku tirhisiwa hi xikongomelo xo karhi kumbe nghingiriko
sponsara	swirho swa swigevenga swa le patwini kumbe ntlawa wa vaonhi
switirho	ku humesa tihakelo ta nongonoko wo karhi kumbe phurojeke
ntsako	ntshamiseko no pfumala madzolonga

Siku:

Swin'wana mayelana na vholibolo eHout Bay

A hi twisiseni

- Tlhela u hlaya xitori lexiya xa vholibolo.
- Xana i yini xi nga kucetela vana lava ku tlanga vholibolo?
- Xana maphorisa ya endlile yini leswaku ku va na ntlangu lowu emugangeni lowu? Hikwalaho ka yini?
- Xana mudzaberi u tumbuluxe njhani swipano swa vholibolo?
- Xana marito lama landzelaka kumbe swivulwahava swi vula yini?

ku va na vutomi	
ku va na rintiho	
nghwazi leyintshwa	
makungu lamakulu	

A hi tsaleni

Hetisa ndzimana yo hetelela, u hlamusela leswaku hi wahi makungu lama Thandi a nga na wona. Tsala swivulwa swinharhu.

A hi tsaleni

Hlaya leswi Amanda a swi vuleke mayelana na vholibolo na mitlangu. Hlamusela u tirhisa marito yo rungula.

Ndzi tlangile vholibolo ngopfu loko ndza ha ri lontsongo.

U vurile leswaku

Hi fanele hi vona leswaku vantshwa va tsakela ntlangu lowu leswaku va ta tshama va hanye kahle.

U vurile leswaku

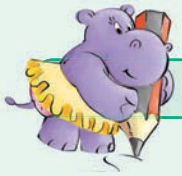

A hi tsaleni

Titeki u ri xirho xa maphorisa ya Hout Bay. Tsala xitiviso xa munhu loyi a nga ta pfuna ku dzabela vantshwa va Hout Bay.

Ku laveka mudzaberi

A hi tsaleni

Hetisa tafula leri. Tirhisa swifaniso leswi nga eka buku yo tirhela. Tsala tinxaka timbirhi to hambana ta migingiriko ya mitlangu. U nga hlawula ntlangu wihi kumbe wihi lowu u wu lavaka.

Vito ra Ntlangu	
Nhlayo ya vatlangi eka ntlangu lowu	
Switirho leswi lavekaka	
Mpimo wa ntiko wa wona: Wa olova, wa tikanyana, wa tika swinene	
Nawu wun'we wa ntlangu lowu	

Vito ra Ntlangu	
Nhlayo ya vatlangi eka ntlangu lowu	
Switirho leswi lavekaka	
Mpimo wa ntiko wa wona: Wa olova, wa tikanyana, wa tika swinene	
Nawu wun'we wa ntlangu lowu	

Siku:

Ku dyondza hi vholibolo

A hi hlayeni

Vholibolo yi hundzukile ntlangu wa ndhuma wa vafana na vanhwanyana. I ntlangu wo hatlisa no nyanyula naswona a wu lavi switirho swo tala ku wu tlanga. Leswi lavekaka i bolo na nete.

Maendlelo ya ntlangu wa vholibolo hi lama landzelaka:

Swipano swimbirhi swa phikizana, xin'wana xi ri eka tlhelo rin'wana ra nete kasi xin'wana xi ri eka lerin'wana. Swi ba bolo ku suka eka tlhelo rin'wana ku ya eka rin'wana ku kondza xipano xin'wana xi wisa bolo, ivi lexin'wana xi kuma nkutlunyo. A swi bohi leswaku bolo yi tlurisiwa nete hi nkarhi wolowo, kambe xipano xin'wana na xin'wana xi nga ba bolo kanharhu xi nga si yi tlurisela etlhelo lerin'wana ra nete.

Milawu

- Bolo yi nga khumba xiphemu xihi kumbe xihi xa miri, kambe yi fanele yi biwa kumbe ku bamba yi suka emirini.
- Mutlangi a nga fanelangi a gava bolo, ku yi cukumetela kumbe ku yi hlayisa emavokweni ya yena.
- Bolo a yi fanelangi ku wela ehansi naswona mutlangi un'we a nga fanelangi ku khumba bolo kambirhi hi ku landzelelana.
- Xipano xin'wana na xin'wana xi nga khumba bolo kanharhu. Bolo yi fanele yi tlurile nete loko yi biwa ra vunharhu. Xipano lexin'wana xi kuma nkutlunyo loko:
  - Un'wana a gava bolo ivi a yi khoma
  - Un'wana a tshika bolo yi wela ehansi
  - Un'wana a khumba bolo kambirhi hi ku landzelelana
  - Xipano a xi swi koti ku hundzisa bolo eka nete hi ku yi khumba kanharhu.

Ntlangu wu tlangiwa eka tisete tinharhu kumbe ta ntlhanu. Xipano lexi hlulaka tisete to tala i vahluri. Sete yi na mikutlunyo ya 14 kumbe ku tlula, naswona ku fanele ku ri na ku hambana ka mikutlunyo mimbirhi, xikombiso 14 – 12.

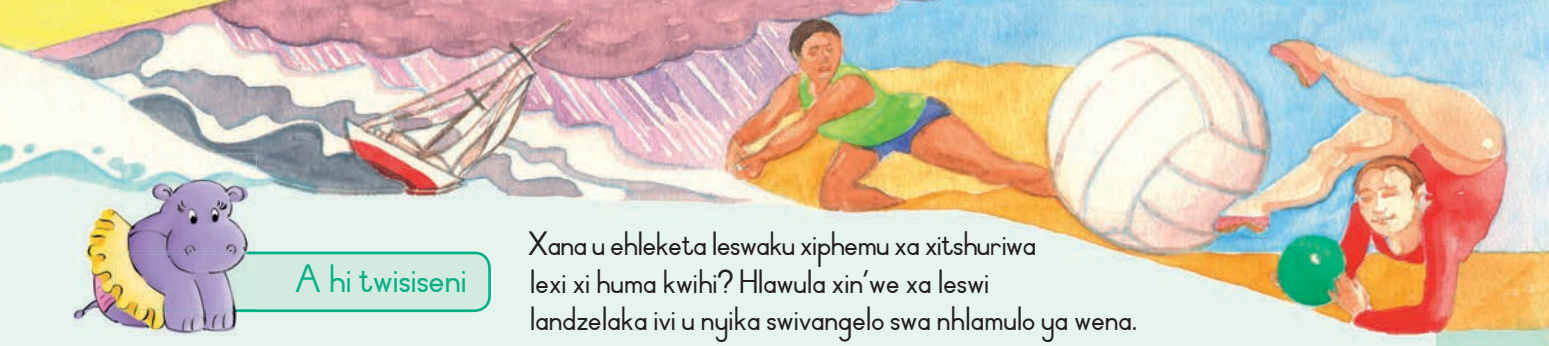

A hi twisiseni

Xana u ehleketa leswaku xiphemu xa xitshuriwa lexi xi huma kwihi? Hlawula xin'we xa leswi landzelaka ivi u nyika swivangelo swa nhlamulo ya wena.

1. Xitori	2. Ntlangu	3. Magazini ya mitlangu

- Nyika xitshuriwa lexi nhlokomhaka.
- Hikwalaho ka yini vholibolo yi ri ntlangu wa nkoka?
- Xana xipano xi howisa rini mikutlunyo?
- Xana ntlangu wa vholibolo wu vumbiwa hi tisete tingani?

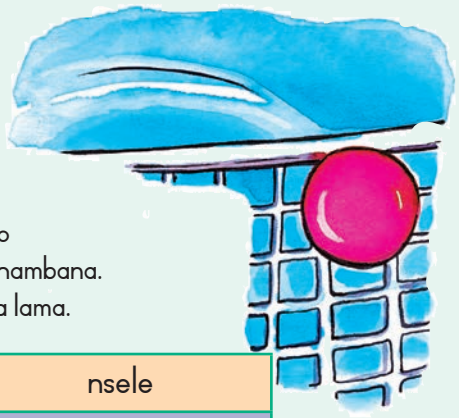

A hi tsaleni

Hi lama marito lama nga na mipfumawulo yo fana kambe ya ri na tinhlamuselo to hambana.
Tsala xivulwa hi rin'wana na rin'wana ra mafanapeletwana lama.

musi	mavele	nsele
musi	mavele	nsele

A hi tsaleni

Titeke u inthavhiyuwa Thandi leswaku a va eka magazini ya xikolo xa n'wina. Hetisa inthavhiyu leyi:

Muviki: Ndzi twa leswaku hi wena un'wana wa tinghwazi ta xipano xa vholibolo. Hi xihi xihundla xo humelela ka wena?

Thandi: _____

Muviki: Xana hi wahi makungu ya wena ya nkarhi lowu taka?

Thandi: _____

Siku:

Titive

A hi tsaleni

Xana u titiva ku fika kwihi? Titeke u ri muviki wa magazini yo karhi. Xana u nga tsala xiviko mayelana na wena? Xana a wu ta tsala u ku yini? Hi leyi ndlela yo titiva.

Ehansi ka nhlokomhaka yin'wana na yin'wana leyi nga laha hansi longoloxa leswi u swi tsakelaka, vuswikoti na mikhuva ya wena.

Leswi ndzi swi tsakelaka

Swikombiso: ku tlanga vholibolo, ku dirowa, ku sweka

Vuswikoti bya mina na titalenta

Swikombiso: xitlangi xa ndhuma xa bolo, ku va na misavu, ku dyondza hi tikhomphyuta

Vuswikoti bya mina

Swikombiso: ku hlayisa, ku hlangana na van'wana vanhu, ku miyela, ku va na vutomi

Mikhuva ya mina

Swikombiso: ntiyiso, ku tshembeka, ku tirha hi matimba

A hi tsaleni

Tsala switsundzuxo swo koma swa ntsevu swo tshama u hanye kahle.
U nga rivali ku swi nambara. Nyika xitshuriwa xa wena nhlokomhaka.

A hi hungaseni

Xipano xa basikitibolo

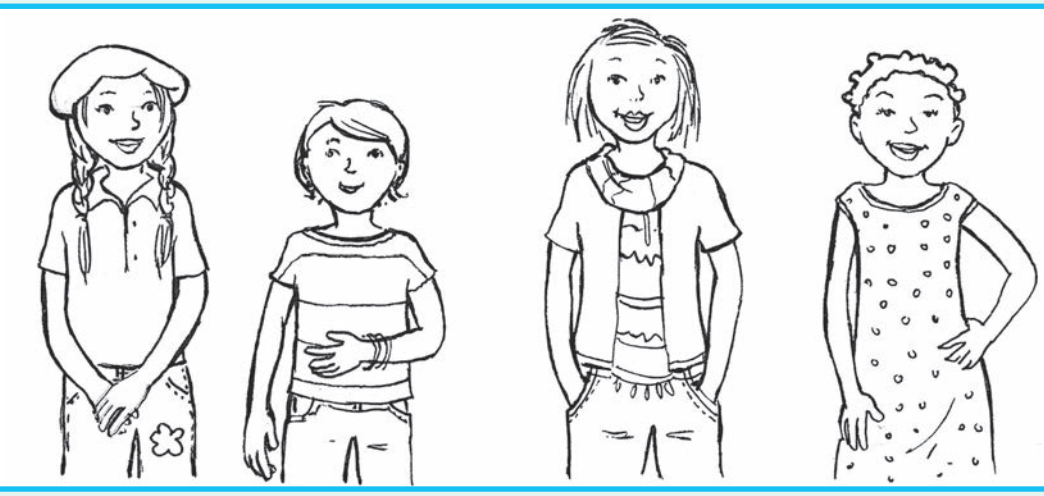

Vanhwanyana va mune lava nga eka Xipano xa Basikitibolo ya Hout Bay: Sheena, Debra, Olivia na Nathi. Tirhisa timhaka leti hlamuseriwaka laha hansi ku kuma leswaku mani i mani na leswaku un'wana na un'wana wa vona u ambale yini. Khalara xifaniso hi ku tirhisa mihlovo leyi nga eka tinhlamuselo. Kutani tsala vito ra nhwanyana un'wana na un'wana ekusuhi na xifaniso xa yena.

- Sheena u lehile ku tlula Nathi. Debra u komilenyana eka Nathi kasi Olivia u lehile ku tlula hinkwavo.
- Sheena u ambarile jini ya wasi, hembe yo basa na berete yo tshwuka.
- Debra u ambarile jini ya phephulu, xikipa xa nevhi na tibutsu ta nevhi.
- Olivia u ambarile jini yo basa, xikipa xa xitshopana na xikhafu xa rihlaza.
- Nathi u ambarile rhoko yo basa na ntima na tintanghu ta ntima.

Sheena u na misisi yo leha ya ntima, kasi misisi ya Debra i yo tshwuka no koma, misisi ya Olivia i ya ribungu naswona yi fika laha makatleni ya yena naswona yi oloriwile, kasi misisi ya Nathi i yo koma na ntima yi tlhela yi khavisiwa hi vuhlalu.

Siku:

A hi hlayeni

Edith Moetsi – mujiminasiti na muthambuli

Hi Dani Moeng

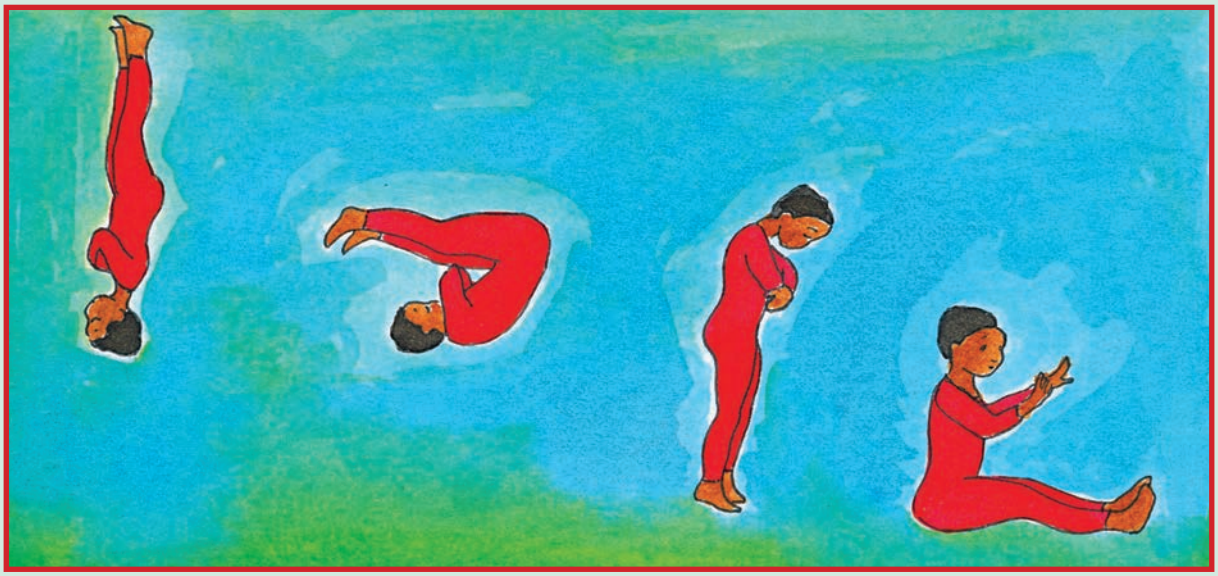

Mimete yi longoloxiwile eka ndzelekano wa jimineziyamu ya Senthara ya swa Ndhavuko ya Polokwane. Hi tlhelo lerin'wana ra fuloro ku na nsimbhi yo leha. Ku na bodo yo tlula hi yona na "hanci leyi tlulaka" eka tlhelo lerin'wana. Empfhukeni, nhwanyana lontsongo wa vumbuluka emoyeni. Vito ra yena i Edith Moetsi

Jimineziyamu leyi yi vile xiphemu xa vutomi bya Edith ku sukela hi 2001. U cincile ku suka eka nhwanyana wa malembe ya 11 loyi a ri na milorho kambe a nga ri na ndzetelo ku ya eka mujimineziyanisiti na muthambuli loyi a nghenelaka miphikizano ya tinxakanxaka.

"Ndzi sungurile ku tiolola mavhiki ma nga ri mangani endzhaku kaloko jimineziyamu ya Polokwane yi pfurile," Edith a hlamusela. "A ndzi karharise hi ku tshama ndzi nga endli nchumu."

Mudzaberi wa Edith u sungule ndzetelo wa yena hi ku n'wi endlisa no n'wi tlurisa thirampolina. Endzhaku u endlile mipinyuluko na ku fambafamba ka xihatla. Mikarhi hinkwayo Edith a ya eku endleni vutiolori ehandle ka loko a hlayela xikambelo.

Namuntlha, Edith u nghenela miphikizano emisaveni hinkwayo – eHungary, New Zealand na Holland.

Naswona Edith u tokotile ku va Muahluri wo Thambula wa Tiko no va Muahluri wa jiminasitiki ya Vaxisati wa xifundzankulu xa Limpopo.

U pasile matiriki hi 2008 naswona u lava ku dyondza swa ku dizayina miako eyunivhesiti. "Kambe vumundzuku bya mina eka ku

thambula byi xongile naswona ndzi tikuma ndzi yimanyana hi ta ku ya eyunivhesiti," a hlamusela.

Edith i mutshuri no va muyimbeleri. U kumile masagwati yo tala hikwalaho ka swidirowiwa swa yena naswona u tlanga eka bende ya xikolo xa le henhla xa yena. "Ku va ndzi endla leswi ndzi swi rhandzaka swa ndzi tsakisa," a hlamusela. "A ndzi nga swi tivi leswaku ndzi nga fika eka xiyimo lexi. Ndzi sungurile jiminasitiki leswaku ndzi hungasa ha yona. Ku humelela ka mina ku fambelana no tirha hi matimba."

A hi vulavuleni

- Xana vutomi bya Edith byi cince njhani hi mpfhuka a sungula jimi?
- Hikwalaho ka yini a sungurile jimi?
- Handle ka ku va mujiminasiti wa kahle u endla yini swin'wana?
- Xana u ri hi xihi xivangelonkulu xo humelela ka yena?

A hi tsaleni

Tsala marito lama hi nongonoko wa alfabete.

Nambara kholomu yo sungula ku suka eka 1 ku fika eka 6, kholomu ya vumbirhi ku suka eka 7 ku fika eka 12 na le ka kholomu ya vunharhu ku suka eka 13 ku fika eka 18.

(Marito lama ya 18 u nga ma landzelerisa hi nongonoko wa alifabete hi ndlela leyi. Kambe a wu swi tiva leswaku loko u cinca tikholomu ya nge he landzelelani. Wa swi tiva leswaku hikwalaho ka yini?)

	mudzaberi
	mutshuri
	mujiminasiti
	matimba
	mikarhi
	matiriki

	nawu
	ndzetelo
	ndhavuko
	nchumu
	nusa
	namuntlha

	thambula
	tiko
	tafula
	thamburile
	thirampolina
	thirayili

Siku:

Mitlangu eka mahungu

A hi twisiseni

- Languta nakambe xitori xa Edith. Hikwalaho ka yini nhlokomhaka yi tsariwile hi maletere lamakulu lama dzwihatiweke?
- Hikwalaho ka yini ku tirhisiwa marito lama dzwihatiweke ehansi ka nhlokomhaka?
- U ehleketa leswaku hikwalaho ka yini vito ra Edith ri kumeka emakumu ka ndzimana yo sungula, ku nga ri eku sunguleni?
- Xana i mani a nga tsala atikili leyi?
- Xana u nga yi kuma kwihi atikili ya muxaka lowu? Hikwalaho ka yini u vula sweswo?

1. Phephahungu	2. Buku ya xitori	3. Buku ya switlhokovetselo

Tsala ndzimana leyi kombisaka leswaku Edith u kurile ku suka eka nkarhi lowu a nga sungula jimineziyamu ku fika nkarhi lowu a nga va muahluri. Tsala swivulwa swinharhu.

A hi tsaleni

Hetisa ku pimanyisa.

Xikombiso:

Brenda u tlulela ehenhla.
Ina, kambe Dudu u tlulela ehenhlanyana.
Naswona Edith u tlulela ehenhla swinene.

Rivoni ra mina ri sasekile.	Ra wena	Ra yena
Enver wa vabya.	Annie	James
Sbu u lehile.	Thabo	Nomsa
Jan u komile.	Reza	Bongi
Nhova i ya rihlaza.	Murhi	Byanyi

A hi tsaleni

Languta tinhlokomhaka leti.

1. Pananisa ntlangu na nhlokomhaka ya phephahungu. Tirhisa mitlangu leyi nga laha hansi:

Bolo ya milenge	khirikhete	ku tlula	rhagibi	ku haha

2. Titeke wonge u komberiwe ku tsala atikili ya phephahungu hi yin'wana na yin'wana ya tinhlokomhaka leti. Tsala xivulwankulu xa atikili yin'wana na yin'wana. Xivulwankulu xi ku byela leswi atikili yi vulavulaka hi swona. Xi hlamusela mahungu ya nkoka.

Xikombiso:

Nhlokomhaka: **MTHEMBU U ANTSWISA RHEKODO YA MIPFHUKA YO KOMA**

Ntlangu: Ku tsutsuma

Xivulwankulu: Nghwazi yo tsutsuma mipfhuka yo koma Speedy Mthembu u antswisile rhekodo yo tsutsuma mipfhuka yo koma ya timitara ta 100 eka Miphikizano ya Afrika-Dzonga ePort Elizabeth tolo nivusiku.

KU WILE TIWIKETE TIMBIRHI HI SIKU RO SUNGULA

Ntlangu:

Xivulwankulu:

RACHEL A MANYUKUTA GONDZO RAKWE RO NGHENA EKA TISEMIFAYINALI TA WIMBLEDON

Ntlangu:

Xivulwankulu:

KU TLULA KU SUKA EBULOHWENI I RHEKHODO

Ntlangu:

Xivulwankulu:

A hi tsaleni

Nkhwatihata maendli eka tinhlokomhaka leti nga laha henhla. Sweswi tsala swivulwa swa le tlhelo u tirhisa maendli lama.

Siku:

I nkarhi wa wena wo va muviki

A hi hlayeni

Talenta

Ndzi tlangile mitlangu exikolweni
Ndzi hlayile swinene, kambe ndzi tsandzeka
Ndzi tlangile sokha, kambe ndzi tsandzeka
Xana ndzi fanele ndzi endla yini?

Ndzi ringetile mitlangu hinkwayo
Kambe ndzi tsandzeka
Migingiriko ya mitlangu
Hey! Talenta ya mina ya tiviwa
Hi vadyondzikulorhi.

Vadyondzisi va mina
Va ri ndzi vulavula ngopfu
Pongo i talenta ya mina
Ma swi vona ke, ku hava loyi a nga riki na talenta!

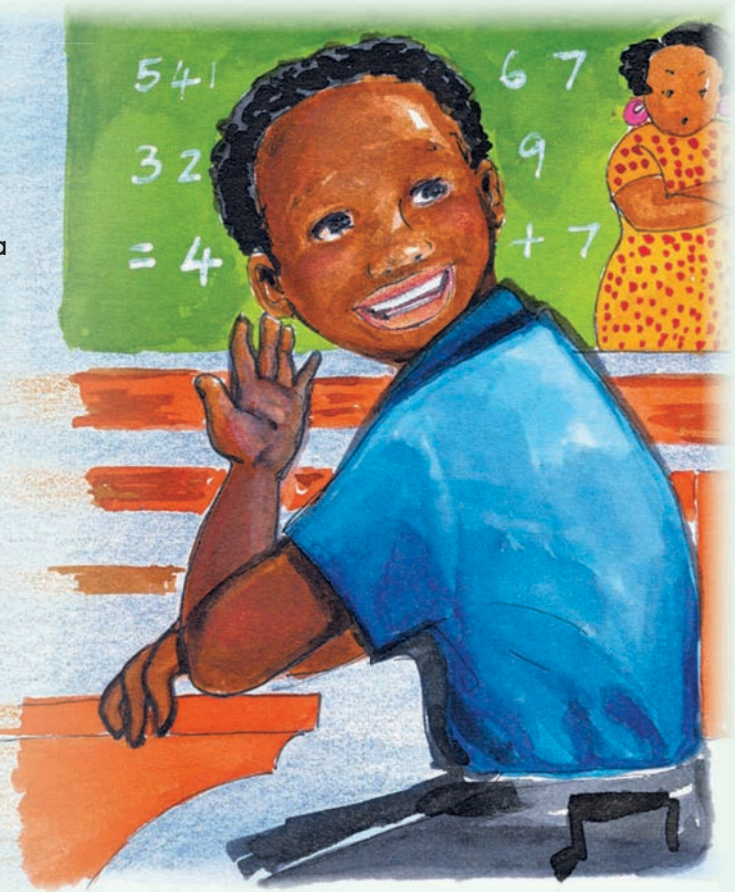

Ben Mnguni

A hi twisiseni

- Xana mutlhokovetseri a humelela eka swa mitlangu? Seketela nhlamulo ya wena.
- Xana a humelela etlilasini? Seketela nhlamulo ya wena.
- Xana u na talenta ya muxaka muni?
- Xana mudyondzisi wa n'wina u ta pfumela leswaku Ben u na talenta? Seketela nhlamulo ya wena.
- Xana vadyondzikulobye va ehleketa leswaku u na talenta? Seketela nhlamulo ya wena.

A hi tsaleni

Hi lama man'wana marito lama nga na mpfumawulo wo fana kambe ya ri na tinhlamuselo to hambana.
Tsala xivulwa xo koma hi rin'wana na rin'wana ra marito lama nga eka tiphere.

tiva	pela	sala
tiva	pela	sala

A hi tsaleni

Ntlangu a wu ri wa yini?
I vamani a va tlanga?
A va tlanga rini?
A va tlanga kwihi?
Va tlange njhani?
Mbuyelo wu ve yini?

Tsala atikili ya phephahungu ra xikolo xa n'wina mayelana na ntlangu lowu u fambeke ku ya wu hlalela. Tiyisisa leswaku atikili ya wena yi na:

- Nhlokomhaka leyi nga tsariwa hi marito lamakulu.
- Nhlamuselo yo koma ya ntlangu lowu.

Tsala xivulwa emakumu u hlamusela leswi u titwiseke xiswona hi xiendleko lexi.

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Siku:

Pfuna Edith ku tlakusa nkwama wa vana

A hi tsaleni

Titolovete ku hikahata hi ku tata xiphazamiso lexi landzelaka.

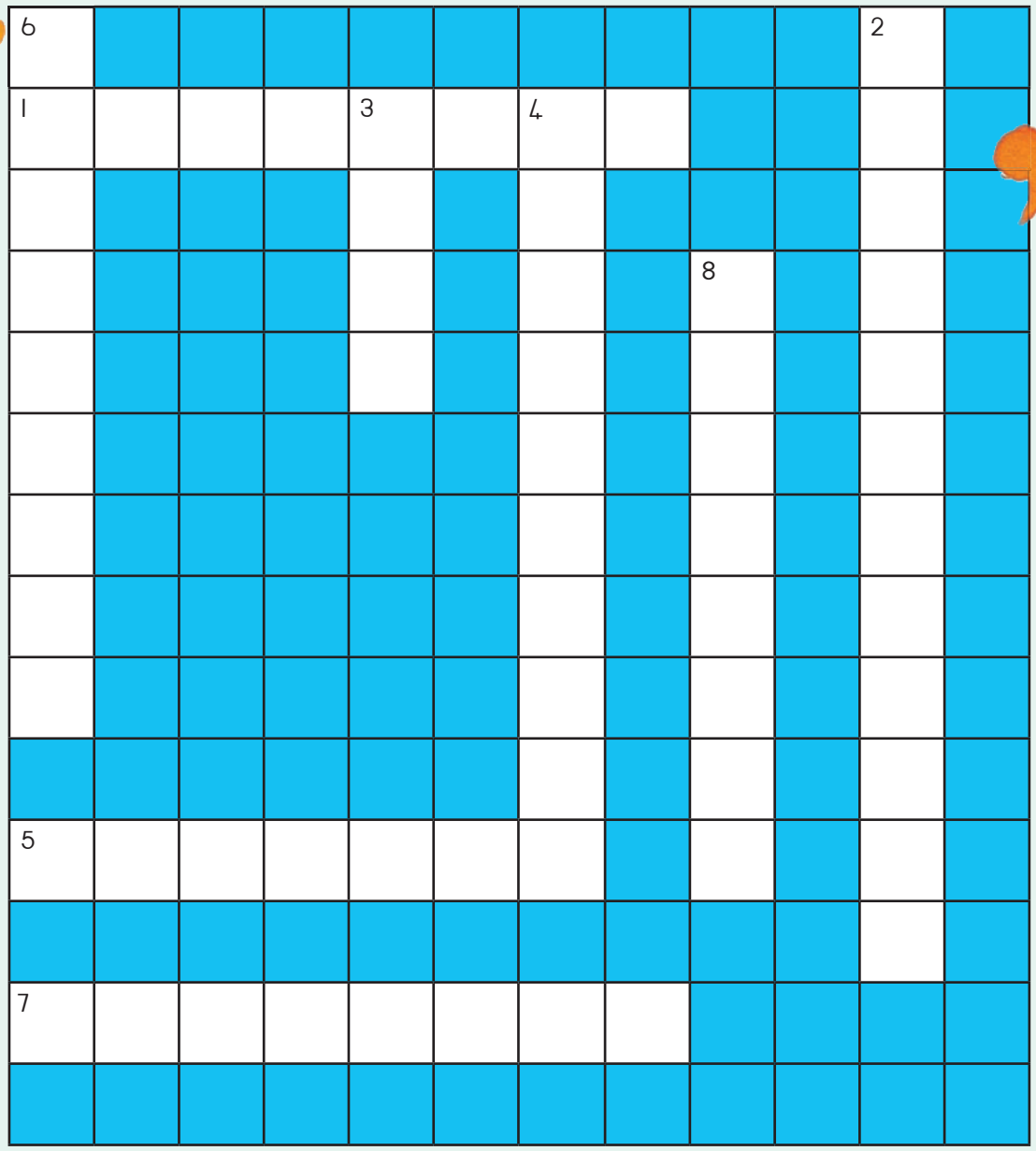

Vuthala byo hingakanya

1. Hi vuriwa _____ . Hi ku byela marito ya xivulavuri.
5. Xana u na mahungu yo engetela? U ta boheka ku tirhisa.
7. Ndzi endla leswaku u wisanyana loko xivulwa xi lehile ngopfu.

Vuthala byo ya ehansi:

2. Ndzi va kona eku sunguleni ka xivulwa. (Marito ya 2)
3. Ndzi salela endzhaku mikarhi hinkwayo.
4. Loko u ndzi vona ku nga landzelela nongonoko wa swilo.
6. Ndzi ku komba leswaku letere ri siyiwile eka rito.
8. Swivutiso, swivutiso ntsena.

A hi tsaleni

Edith Moetsi a hi mujiminayisiti wo kota ku tlanga katara ntsena, u tlhela a va mutshila. U tekile goza ro endla nkombiso wa vutshila bya yena exikolweni xa yena leswaku a kuma mali yo nghena eka nkwama wa Happy Days Children's Home.
U ku komberile leswaku u n'wi endlela phositara

Languta switsundzuxo na xikombiso xa phositara ya tin'wana ta tikhonsati ta Edith, ivi u dirowa phositara ya wena ya nkombiso wa swa vutshila bya yena eka phepha lerikulu kumbe eka khadibokisi ro basa.

Switsundzuxo swo endla phositara
- Endla phositara ya wena yi kula hilaha swi kotekaka hakona.
- Endla matsalelo ya va lamakulu hilaha swi kotekaka hakona leswaku vanhu va ya hlaya hi ku olova.
- Tirhisa marito matsongo hilaha swi kotekaka hakona – papalata ku tirhisa swivulwa swo helela.
- Khavisa phositara ya wena ku koka mahlo.
- U nga tati marito na swifaniso swo tala eka phositara ya wena.

A ji hungaseni

Languta swifaniso leswi. Ku na swilo swa khume swo hambana eka swona. Swi lave ivi u ba xirhendzevutana eka swona exifanisweni lexi nga exineneni.

Teacher
Date:
Sign:

Tinhlamulo hingadakanga: 1. ntshaho 5. swiangi 7. hefemulo
Tinhlamulo to ya ehansi: 1. xivutiso 2. letere rikulu 3. hiko 4. hiko mbirhi (marito ya 2) 6. xirhatana

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Dikixinari ya mina

A a

B b

C c

D d

Dikixinari ya mina

E e

F f

G g

H h

Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Dikixinari ya mina

I

i

J

j

K

k

L

l

Dikixinari ya mina

M m

N n

O o

P p

Dikixinari ya mina

Qq

Rr

Ss

Tt

Dikixinari ya mina

U u

V v

W w

X x

Dikixinari ya mina

Y y

Z z

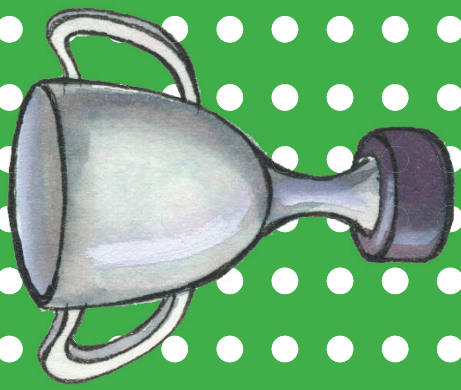

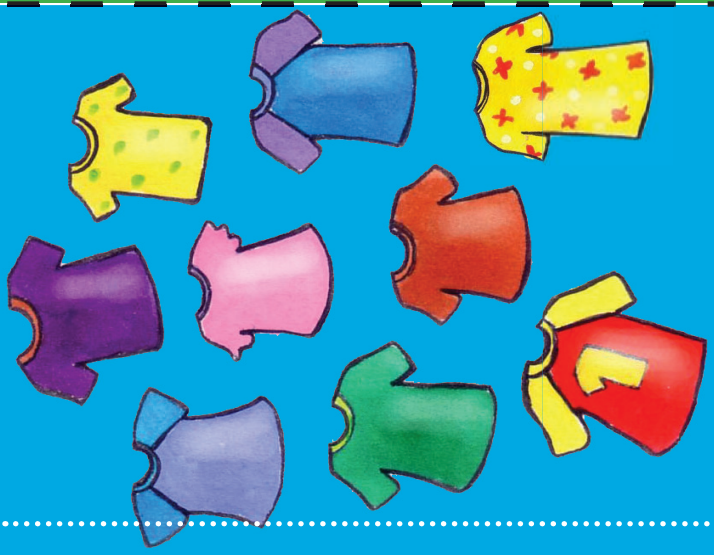

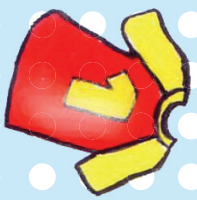

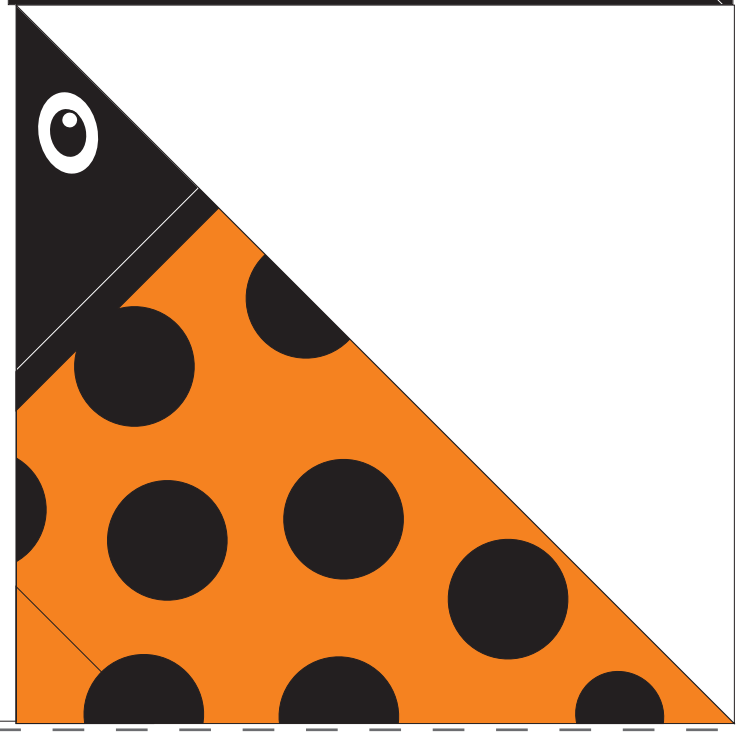

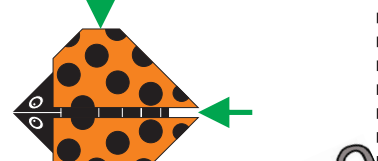

name:

book 1:

book 2:

book 3:

book 4:

book 5:

book 6:

book 7:

name:

ook 1:

ook 2:

ook 3:

ook 4:

ook 5:

ook 6:

ook 7: